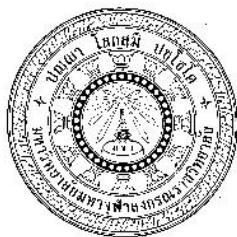

การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
AN APPLICATION OF GĀRAVĀSADHAMMA FOR
ENHANCING PEACEFUL FAMILIES

พระอภิชัย อภิวัตน์โน (วงสุ่ย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

การประยุกต์ใช้หลักการวรรณกรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

พระอภิชัย อภิวัตมโน (วงสุ่ย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of Gāravāsadhamma for
Enhancing Peaceful Families

Phra Apichai Aphiva hano (Wongsui)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of Master of Arts
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2015

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักคาวธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิเชียร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร.)

กรรมการ

(ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์)

กรรมการ

(ดร.อุทัย สติมัน)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. ประธานกรรมการ

ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระอภิชัย อภิวัตมโน (วงสุ่ย)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การประยุกต์ใช้หลักการวชรธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
ผู้วิจัย	: พระอภิชัย อภิวัตมโน (วงสุ่ย)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สันติศึกษา)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	: พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร., ป.ธ.๔, ศน.บ., พธ.ม., พธ.ด. (ปรัชญา) ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์, นศ.บ., วท.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๗ มีนาคม ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

การประยุกต์ใช้หลักการวชรธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักการวชรธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ๓) เพื่อประยุกต์ใช้หลักการวชรธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการมุ่งเน้นศึกษาทั้งเชิงเอกสาร และจากการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า ความเคารพเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง บุคคลจะเจริญก้าวหน้า หรือ เสื่อมในการปฏิบัติธรรม ก็ขึ้นอยู่กับการมีความเคารพหรือไม่มีความเคารพ เพราะว่าความเคารพเป็นระเบียบวินัย สำหรับร้อยรัดให้คนรวมกันเป็นหมู่คณะ และจัดสรรให้เป็นหมู่คณะที่ร่วมฉันทะกันประพาศคุณงามความดี นอกจากเป็นระเบียบวินัยแล้ว ยังเป็นอำนาจดึงดูดหมู่คณะให้เคารพรักใคร่นับถือกัน ก่อให้เกิดความสนิทชิดเชื้อปรองดองกันด้วยความสามัคคี ให้อภัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจกันด้วยความเมตตากรุณา

ในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักการวชรธรรมนั้น มีนัยยะสำคัญ คือ สมาชิกในครอบครัวมีความเคารพและปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว, มีการอบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัวปฏิบัติตนในการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง, มีการแสดงความเคารพและให้เกียรติต่อกันและกันเสมอ, มีการแนะนำกันหรือชักชวนกันทำกิจกรรมสานความสัมพันธ์, ให้ความเคารพในการใช้ชีวิตของคนในครอบครัวเพื่อความไม่ประมาท, และมีการแสดงความเคารพและให้การต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือนอย่างสม่ำเสมอ

จากการวิเคราะห์พบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักการวชรธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขนั้น จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการของพระพุทธศาสนา โดยอาศัยแนวคิดหลักเพื่อนำไปสู่แนวทาง และเป้าหมายของการสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักการวชรธรรม ประเด็นเนื้อหาของหลักการวชรธรรม นั้นเป็นหลักแนวคิดเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว เพราะนัยยะของคำว่า คารวชรธรรม คือ “ความเคารพ” หมายถึง เคารพในการกระทำ เคารพในความคิด เคารพในการพูดจา เป็นการแสดงถึงการให้เกียรติกัน

Thesis Title	: An Application of G rav sadhamma for Enhancing Peaceful Families
Researcher	: Phra Apichai Aphiva hano (Wongsui)
Degree	: Master of Arts (Peace Studies)
Thesis Supervisory Committee	: Dr. Phramaha Duangden Thit ñ o (Tunin), Pal IV, B.A., M.A.(Phil), Ph.D.(Phil) Dr. Poonsuk Masrungson, B.A.(Comm.Arts), M.S., Ph.D. (Buddhis Studies).
Date of Completion	: 7 March 2016

Abstract

This thesis is of 3 objectives: 1) to study principles of G rav sadhamma in Theravada Buddhism, 2) to study the enhancement of peaceful families, and 3) to apply the principles of G rav sadhamma for enhancing peaceful families, which its tool is qualitative research aiming to study both documentation and in-depth interview.

From the research, it is found that respect is an important Dhamma; a person being progressive or declining in practicing Dhamma is depended on having respect or disrespect because respect is the discipline for binding people into groups or organizations to mutually join the pleasure of behaving merit conduct; exceedingly, it is also the power to attract them to pay respect to one another leading to harmonized unity and sympathy with loving-kindness and compassion.

Enhancing peaceful families according to the above-mentioned principles of G rav sadhamma has its following implications: family members have respect to the elders; there are teachings to family members to live their lives rightly; there is always the expression of having respect to each other; there is suggestion or persuasion to do activities together for tightening relationship; giving respect to family members' ways of living lives for not being careless; and there are always respect and warm welcome to family visitors.

From the analysis, it is found that the way to apply G rav sadhamma to enhance peaceful families requires knowledge and understanding principles in Buddhism by having the main conceptual ideas to lead to the way and purpose of creating peaceful families according to the principles of G rav sadhamma which its core is to prevent family conflicts as the implication of 'G rav sadhamma' is 'respect' meaning the respect towards actions, thoughts and speech that show giving of 'honor' to each other.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การประยุกต์หลักการวรรณเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ผู้วิจัยขอ น้อมถวายเป็น “พุทธบูชา” แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า งานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากแรงบันดาลใจด้วยความมุ่งหวังอยากเห็นครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันเล็กๆ ในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีเมตตาต่อกันและกันโดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งในครอบครัวที่เกิดขึ้น ดังนั้น วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จไม่ได้เลย ถ้าหากไม่ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ การ ชี้แนะ การช่วยเหลือและการอุปถัมภ์สนับสนุนจากหลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอเจริญพรและขอบพระคุณผู้ ที่เกี่ยวข้องทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ,ดร. ที่ท่านได้เมตตาเป็นประธาน คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ขออนุโมทนาขอบคุณ ท่านอาจารย์ ดร.พูนสุข มาตสังสรรค์ ที่ได้ ร่วมเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม และให้คำปรึกษาทางด้านภาษาอังกฤษ จนวิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขออนุโมทนาขอบคุณ คณะผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ได้แก่ พระมหาเมธา จนทสาโร,ดร. ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ดร.เยาวนิตย์ เพ็ญเกษ อาจารย์สอนมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง และนางสาวนันทมล แก้วแดง เจ้าของธุรกิจส่วนตัว ที่ได้ เอื้อเฟื้อให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขออนุโมทนาขอบคุณ คณาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา เจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่ช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนในทุกขั้นตอน เพื่อให้หนังสือได้คั่นคว่ำวิจัยครั้งนี้ผ่านทุกขั้นตอน กระบวนการอย่างราบรื่น พร้อมทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ พุ่มพ่ด้วยความเสียสละ แม้ ต้องเหนื่อยล้า เพื่อสร้างความพร้อมทุกด้านให้วิศวกรสันติภาพ ได้สำเร็จการศึกษา นำโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรสันติศึกษา ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์ ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ,ดร. พระปลัดสมชาย ปโยโค,ดร. พระมหาดนัย อุปวฑฒโน และพระมหาวุฒิเมธ วุฒิเมธ ตลอดจนถึงเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยอีก หลายท่านที่ไม่ได้เอ่ยนาม ซึ่งได้รับการอำนวยความสะดวกอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระอธิการดำรงค์ สิริสาโร เจ้าอาวาสวัดธรรมจริยา ที่ท่านได้ เมตตาให้สถานที่พักจำพรรษา ตลอดการศึกษาเล่าเรียนในระดับปริญญาโทของมหาวิทาลัย ตลอด ถึงพระสงฆ์วัดธรรมจริยาทุกรูปท่าน ที่คอยให้กำลังใจ และส่งเสริมในการเรียนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยดี

ขออนุโมทนาขอบคุณ นายวิฑูล หนูยิ้มชัย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นางวริศรา พุกแก้ว นายบรรจงศักดิ์ แก้วคำนวน ที่คอยอำนวยความสะดวกในเรื่องรถยนต์ในการไปรับไปส่ง ตลอดถึงเพื่อนนิสิตสันติศึกษา รุ่นที่ ๒ ทุกท่าน ที่เอื้อเพื่อแบ่งปันข้อมูล แนะนำแนวทางการจัดทำรายงาน คอยถามไถ่ ให้คำปรึกษาด้วยความห่วงใย ในส่วนการเรียนการศึกษา ตลอดปีการศึกษา และในช่วงที่ท้อ หมดกำลังที่จะเดินหน้าต่อ แต่น้ำใจที่มีให้ กำลังใจจากเพื่อนนิสิตไม่เคยขาดหาย ทำให้มีแรงผลักดัน เพื่อก้าวสู่ความเป็นวิศวกรสันติภาพ รุ่นที่ ๒ ไปพร้อมกัน ด้วยมิตรภาพอันสุดประทับใจ

ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษา คັນคว้งงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ จงโปรดมีแก่ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันทุกท่าน ตลอดจนถึง คุณมารดา บิดา ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่าน บุคคลอันเป็นที่รักทุกคนที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้หมด ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ขอคุณพระศรีรัตนตรัย และคุณงามความดีโปรดบันดาลให้ทุกท่านเจริญสุขในธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงรู้ธรรมใด ประกาศธรรมใด ขอเราทุกท่านรู้ถ้วนทั่วในธรรมนั้นทุกประการ เพื่อความเจริญสุขสวัสดิ์ ทั้งทางโลกและทางธรรมสืบไป

พระอภิชัย อภิวัตน์โน (วงสุ่ย)

๗ มีนาคม ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ช
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๗
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ หลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ พัฒนาการแนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๒ ความหมายของหลักการธรรม	๒๑
๒.๓ ความสำคัญของหลักการธรรม	๒๔
๒.๔ ประเภทของหลักการธรรม	๒๗
๒.๕ ประโยชน์ของหลักการธรรม	๔๕
๒.๖ คุณค่าของหลักการธรรม	๔๙
๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว	๕๕
๒.๘ แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวสันติสุข	๖๑
๒.๙ สรุป	๖๕

บทที่ ๓ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

๓.๑ สภาพของครอบครัวไทยทั่วไป	๖๗
๓.๒ รูปแบบและองค์ประกอบครอบครัว	๖๙
๓.๓ บทบาทและหน้าที่ของครอบครัว	๗๐
๓.๔ ปัจจัยและผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว	๗๒
๓.๕ การเสริมสร้างความสุขภายในครอบครัวให้มีความมั่นคง	๗๕
๓.๖ แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในครอบครัว	๗๖
๓.๗ สภาพปัญหาความขัดแย้งของครอบครัวในสังคมไทย	๘๕
๓.๘ แนวทางการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข	๙๐
๓.๙ สรุป	๙๒

บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักศีลธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

๔.๑ หลักศีลธรรมเพื่อการเสริมสร้างสถาบันครอบครัว	๙๓
๔.๒ หลักศีลธรรมกับการแก้ไขปัญหาครอบครัว	๙๔
๔.๓ แนวทางการนำหลักศีลธรรมไปใช้เพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข	๙๕
๔.๔ ปรับศีลพื้นฐานสร้างความสุขในครอบครัวด้วยหลัก พุทธคารวตา ธรรมคารวตา สังฆคารวตา	๑๐๐
๔.๕ ปรับความเห็นสร้างความเข้าใจเชื่อมสายใยในครอบครัวด้วยหลัก สิกขาคารวตา อัปมาทคารวตา ปฏิสันถารคารวตา	๑๐๔
๔.๖ สรุปการประยุกต์หลักศีลธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข	๑๐๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	๑๑๔

บรรณานุกรม ๑๑๕

ภาคผนวก

(ก) หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๒๑
(ข) หนังสือขออนุญาตให้นิติสัมพันธ์เก็บข้อมูลการวิจัย	๑๒๖
(ค) แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๓๓
(ง) ภาพการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๓๘

ประวัติผู้วิจัย ๑๔๒

สารบัญแผนภาพ

เรื่อง	หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกระบวนการในการดำเนินการวิจัย	๑๖
แผนภาพที่ ๑.๒ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๗
แผนภาพที่ ๓.๑ แสดงวัฏจักรชีวิตครอบครัว	๗๐
แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงกระบวนการในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข	๙๖

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ แสดงการเปรียบเทียบความหมายของหลักคารวธรรม ในเชิงพระพุทธศาสนาและในเชิงของครอบครัวทั่วไป	๖๖
ตารางที่ ๓.๑ แสดงลักษณะครอบครัวไทย	๖๘
ตารางที่ ๓.๒ แสดงปัจจัยและผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว	๗๒
ตารางที่ ๓.๓ แสดงสภาพปัญหาและสาเหตุของครอบครัวในสังคมไทย จากการสัมภาษณ์	๘๙
ตารางที่ ๔.๑ แสดงการประยุกต์ใช้หลักคารวธรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข	๑๐๘
ตารางที่ ๔.๒ แสดงคุณค่าของการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักคารวธรรม	๑๐๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๙๗.

พระวินัยปิฎก

วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยปัจจุบันประสบกับสภาวะความขัดแย้งและความรุนแรงในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องครอบครัวซึ่งถือเป็นสถาบันหลักของสังคมในปัจจุบันกำลังเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากปัจจัยภายในครอบครัวและปัจจัยแวดล้อมใน ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตั้งแต่กลางปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา^๑ สถาบันครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ในการให้ความรักความเข้าใจแก่สมาชิกได้เต็มที่ไม่สามารถปลูกฝังค่านิยม จริยธรรม คุณธรรม และกระตุ้นให้สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต การสูญเสียบทบาท และอิทธิพลในการโน้มน้าวตัวเอง ได้นำไปสู่การเกิดปัญหาสังคมอย่างมากมายในสังคม เช่น ปัญหาการใช้ยาเสพติดของเยาวชน ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการทารุณกรรมทางเพศในเด็ก ปัญหาเด็กเร่ร่อน ปัญหาการทำร้ายกันในครอบครัว ปัญหาครอบครัวแตกแยก^๒ นอกจากนี้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมถูกปรับเปลี่ยน สถาบันครอบครัวก็พลอยได้รับผลความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ กล่าวคือ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว^๓ การเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ผลักดันให้เกิดสภาวะครอบครัวล่มสลาย^๔ ครอบครัวได้ตกอยู่ในสภาพที่ไม่ใส่ใจอบรมเลี้ยงดูบุตร หรือบางครั้งก็ใช้ระบบการเลี้ยงดูลูกโดยมอบให้เป็นหน้าที่ของเด็กกำพร้าใช้ส่งผลให้ความสำคัญของครอบครัวลดลง^๕ ผลกระทบที่ตามมาคือ

^๑พนม กิติวัง, “พฤติกรรมกรอมของครัวเรือนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ **เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๓, หน้า ๒.

^๒ยศพร ปัตนกุล, “การศึกษาทัศนคติในการเป็นครอบครัวอุปถัมภ์ ศึกษาเฉพาะกรณีครอบครัวในเคหะชุมชนรังสิตหมู่ ๒ ต.รังสิต อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ **สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๓ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, **ความสัมพันธ์ในครอบครัว**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๑๑๕.

^๔งามพิศ สัตย์สงวน, **สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๕โกศล วงศ์สวรรค์, สถิต วงศ์สวรรค์, **ปัญหาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

ลูกขาดความอบอุ่น มีปมด้อย และหนีออกจากบ้านไปคบเพื่อน เป็นต้น สังคมปัจจุบันยังขาดการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว เช่น ภรรยาและสามีที่ดีที่พึงปฏิบัติต่อกันและกัน เป็นต้น ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันในครอบครัว ครอบครัวเกิดความริ้วฉาน เกิดความตึงเครียด เกิดความแตกแยก ลูก ๆ ไปคบเพื่อนนอกบ้าน และพากันไปในทางที่ผิดจนกลายเป็นเด็กเกเร เที้ยวเตร ในที่สุดก็จะเข้าไปแหล่งอบายมุข สามีไปมีภรรยาน้อย ภรรยาไปมีสามีใหม่ กล่าวโดยรวมสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวส่วนใหญ่ปัจจุบันมาจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ ๑) บทพร่องในการให้การศึกษอบรมเลี้ยงดูแก่สมาชิกในครอบครัว ๒) ขาดความรักความอบอุ่นในครอบครัว ๓) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ๔) ปัญหาการหย่าร้าง^๖ เป็นต้น

จากเหตุการณ์สังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทำให้ครอบครัวในสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ปัญหาต่างๆมากมาย สถาบันครอบครัวถือเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยมาช้านาน เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม เป็นสถาบันที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกของมนุษย์^๗ เพราะเป็นสถาบันที่คอยปลูกฝังบุคลิกภาพให้แก่บุคคลในสังคม อบรมสมาชิกให้รู้จักระเบียบของสังคม ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ก็จะทำให้สังคมมีระเบียบไม่เกิดปัญหา ในทางตรงกันข้ามถ้าครอบครัวมีปัญหา ก็ย่อมมีโอกาสก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้ ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากที่สุดของมนุษย์ เพราะระเบียบและความมั่นคงจะเกิดขึ้นได้ก็สืบเนื่องจากการที่สถาบันครอบครัวได้มีส่วนอบรมบ่มนิสัย และควบคุมสมาชิกของครอบครัวให้เป็นคนดี ครอบครัวประกอบด้วย พ่อแม่ ลูก จะต้องมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่เริ่มแรก ที่จะต้องหล่อหลอมคุณภาพชีวิตในครอบครัวให้มีจิตใจดี มีมารยาท มีความประพฤติที่ดีงาม และช่วยเสริมแรงในการสั่งสอนให้เป็นคนที่มีอุปนิสัย อัจฉริยะ มีความรู้ ความฉลาด ซื่อสัตย์สุจริต เป็นแหล่งที่ให้ความรู้ความอบอุ่น การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้น เราจะเห็นได้ชัดว่าในอดีตชีวิตครอบครัวไทยมีความสุขสมบูรณ์อบอุ่น อยู่กับปู่ย่าตายาย หรือทุกคนในครอบครัวมีความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวอย่างลึกซึ้ง ทำให้ไม่พบปัญหาครอบครัวมากนักนั้น หมายความว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องสร้างให้มีขึ้นในครอบครัว ครอบครัวต้องมีการสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจต่อกันให้มากขึ้นเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรง เพราะถ้าขาดความสัมพันธ์ในครอบครัวจะส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น พฤติกรรมก้าวร้าวไม่เคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น ฉะนั้นในการสร้างครอบครัวให้เป็นสถาบันที่เข้มแข็งจำเป็นจะต้องมีแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

^๖ สุวิทย์ รุ่งวิสัย, **ปัญหาสังคม**, (เชียงใหม่: ดวงตะวันการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^๗ Bertrand L, **Rural Sociology**, (New: Mc Graw-Hill, 1958), P. 209.

^๘ สุวิทย์ รุ่งวิสัย, **พันธะทางสังคม**, (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๗๕.

การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้น หมายถึง การสร้างความรักความจริงใจต่อกัน และกัน ในพระพุทธศาสนาหลักการที่ทำให้ครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีหรือมีความสุขและมั่นคงนั้น สมาชิกในครอบครัวจะต้องเป็นผู้มีศีลและทิวาปฏิบัติที่เสมอกัน กล่าวคือ การเป็นผู้มีพฤติกรรม หรือ การกระทำที่เสมอเหมือนกันในขอบเขตแห่งศีล ๕ ได้แก่ การเป็นผู้งดเว้นจากการ ฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์ ๑ จากการประพฤตินิโคตในกาม ๑ จากพุดเท็จ ๑ จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑^๙ ศีล ๕ เป็นข้อห้ามด้านประพฤติกกรรม (วาริตศีล) และส่งเสริมให้คนมีเมตตากรุณาต่อกัน เป็นคนเสียสละ เป็นคนรู้จักพอดียินดีในสิ่งที่ตนได้ มีสัจจะและมีสติไปพร้อมกัน และการเป็นผู้มีความเห็น ความเชื่อ ความศรัทธาที่ใกล้เคียง เช่น เป็นผู้มีความศรัทธาความเชื่อ ๔ ประการ คือ กัมมสัทธา : เชื่อกรรม วิปากสัทธา : เชื่อผลของกรรม กัมมัสสกตาสัทธา : เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน และตถาคตโพธิสัทธา : เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ปัญหาครอบครัวส่วนใหญ่เกิดจากสมาชิกมีพฤติกรรมที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล และมีความเห็นความเชื่อที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดคู่สามี ภรรยาหึงหวงกัน มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน ทำให้ต้องหย่าร้างหรือจบลงด้วยการฆ่ากันในที่สุด เมื่อครอบครัวแตกแยกแล้วบรรดาบุตร หลาน ก็ขาดที่พึ่งขาดความอบอุ่น อาจจะหาทางออกของชีวิตในทางที่ผิด ซึ่งนำความวุ่นวายมาสู่สังคมจนกลายเป็นปัญหาที่บั่นทอนความสุขในสังคม

การสร้างครอบครัวให้มั่นคงและมีความสุขได้จะต้องแก้ไขด้วยการปรับพฤติกรรม คือ ศีล และความคิดเห็น คือ ทิวาปฏิบัติ ให้มีความสอดคล้องกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังต้องมีหลักธรรมอื่นๆ ที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความคิดเห็นดังกล่าว หลักธรรมที่ช่วยทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในครอบครัว ได้แก่ หลักการวธธรรม ๖ หลักการวธธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นภายในครอบครัว เพราะเป็นหลักธรรมที่ให้เรามีความเคารพต่อกันและกัน และยังช่วยลดความขัดแย้งและความรุนแรงในครอบครัวได้เป็นอย่างดี เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความอบอุ่น เกิดความรัก ความสามัคคี ทำให้ครอบครัวมีความสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความเคารพ ไม่ทะเลาะวิวาทกัน และที่สำคัญที่สุด คือ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในครอบครัว ดังนั้น หลักการวธธรรมจึงเป็นธรรมที่เสริมสร้างสันติสุข และเป็นทางออกของการแก้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในครอบครัว

หลักการวธธรรมเป็นหลักธรรมที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว มี ๖ อย่าง ได้แก่ พุทธคารวตา (ความเคารพในพระพุทธเจ้า), อัมมคารวตา (ความเคารพในธรรม), สังฆคารวตา (ความเคารพในสงฆ์), ลิกขาคารวตา (ความเคารพในการศึกษา), อัปมาทคารวตา (ความเคารพในความ

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

ไม่ประมาท) และปฏิสันถารคารวตา (ความเคารพในปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับปราศรัย^{๑๐} และยังเป็นหลักธรรมที่เป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตตั้งพระพุทธพจน์ที่ว่า คารโว จ นิวาโต จ เอตมมงคฺลุมุตฺตมํ แปลว่า ความเคารพ ความถ่อมตนนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^{๑๑} โดยรวมแล้วหลักคารวธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่สะท้อนการให้เกียรติให้ความเคารพซึ่งกันและกันถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจ และปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อหรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง การมองเห็นคุณค่า และความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องด้วยความจริงใจ หลักคารวธรรมถือว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงออกถึงความอ่อนน้อม การให้ความนับถือ และไม่ลบลู่ดูหมิ่นต่อ บิดามารดา พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ ตามลำดับอาวุโส และศาสนสถาน การสร้างความเคารพจึงเป็นหลักการสำคัญตามฐานะที่ถูกต้อง ตามกาลเทศะและบุคคลในสังคมเป็นการให้ความสำคัญต่อสมาชิกร่วมกันในครอบครัว นอกจากนี้ยังเป็นหลักธรรมที่สะท้อนหลักการของความมีเหตุผล ความซื่อสัตย์สุจริต ความเชื่อใจ การรู้จักเอาใจกัน ความเข้าใจ การผ่อนหนักเป็นเบา การให้อภัยต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันในครอบครัวอย่างมีความสุขและราบรื่น ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า คารวธรรม คือ การเคารพซึ่งกันและกันนั้นเป็นการปฏิบัติขั้นต้นในการสร้างมิตรภาพ หรือผูกมิตรสหายจึงต้องพยายามให้เกิดขึ้นตั้งแต่ในตนเองพร้อมกับการพิจารณาให้เห็นคุณค่าของการเคารพกันและกัน ไตร่ตรองผลดีผลเสียแล้วลงมือปฏิบัติด้วยความรู้ความเข้าใจ เพราะการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือจะลงมือปฏิบัติกิจการใด ต้องทำด้วยความรู้ความเข้าใจ ไม่ทำด้วยความลุ่มหลงมัวเมาไปตามกระแสของความอยาก เมื่อมีความรู้แล้วก็ทำการด้วยความรู้นั้นรวมเรียกว่า พัฒนาคณะด้านปัญญาการพัฒนามนุษย์ในด้านศีล จิต และปัญญา เป็นการมุ่งไปสู่วิถีแห่งการสร้างคุณภาพภายใน กล่าวคือ เป็นวิถีทางอันประเสริฐเมื่อเข้าถึงความสุข เมื่อเกิดความสุขภายในแล้วก็หวังในขั้นหนึ่งว่าด้วยการถือคติเมตตาไมตรี เพราะการเคารพซึ่งกันและกันนั้นย่อมจะทำให้เกิดสันติภาพจะแผ่ขยายออกไปสู่สังคมและโลกกว้างต่อไป^{๑๒}

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาวิจัยเรื่องการนำหลักคารวธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวเพื่อเป็นแนวทางในการช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข มีความอบอุ่น เกิดความรัก ความเข้าใจ และร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ และเพื่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อ

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๘.

^{๑๑} พระมหาหวมวด สกฺกธมฺโม (โฉมศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๕.

การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขและเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนไทยมีความสงบปรองดอง รวมถึงนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขร่มเย็นสมเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
- ๑.๒.๓ เพื่อประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อต้องการทราบหลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ เพื่อต้องการทราบการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ เพื่อต้องการทราบการประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขว่าควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” มีขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยจะศึกษาหลักการธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้สอดคล้องกับการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดครอบครัวสันติสุขขึ้น พร้อมทั้งสภาพปัญหาสาเหตุ และผลกระทบของครอบครัวในสังคมไทยปัจจุบัน ในประเด็นนี้จะเน้นการศึกษาเชิงเอกสารเป็นหลัก พร้อมทั้งการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หลังจากนั้นจะนำข้อมูลและแนวความคิดทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพปัญหาของครอบครัวไทยในปัจจุบัน โดยการทำวิจัยครั้งนี้จะมุ่งตอบวัตถุประสงค์เป็นสำคัญ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษา คือ ผู้วิจัยได้คัดเลือกตัวแทนครอบครัวประจำหมู่บ้าน, ครอบครัวตัวอย่างประจำตำบล, และผู้ทรงคุณวุฒินักวิชาการที่มีประสบการณ์ความรู้ความเข้าใจด้านหลักธรรม ซึ่งสามารถตอบปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาได้ เป็นแกนหลักในการดำเนินวิจัย การสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้กำหนดไว้รวมทั้งหมดจำนวน ๑๐ ท่าน ดังนี้

๑. ตัวแทนครอบครัวประจำหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ต.โพนเพ็ก จ.ขอนแก่น
๒. ตัวแทนครอบครัวประจำหมู่บ้านข้าวงาม ต.ข้าวงาม จ.พระนครศรีอยุธยา
๓. ครอบครัวตัวอย่างประจำตำบลในเมือง จังหวัดขอนแก่น
๔. ครอบครัวตัวอย่างประจำตำบลโคกสี จังหวัดขอนแก่น
- ๕) พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
- ๖) พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ
- ๗) ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย
- ๘) อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น
- ๙) นางสาวนันทมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว
- ๑๐) นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ

๑.๔.๓ ขอบเขตของเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยใช้ระยะเวลา ๖ เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึงเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การประยุกต์ หมายถึง การนำหลักคาวธรรมมาใช้ในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข การประยุกต์เป็นการนำหลักธรรมไปปรับใช้ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว ให้ความสอดคล้องกับการวิจัย ซึ่งเน้นเรื่องการแสดง “ความเคารพ” ในครอบครัว และที่สำคัญการประยุกต์หลักคาวธรรมยังเป็นประโยชน์ต่ออีกหลายๆ ครอบครัวได้เป็นอย่างดี

๑.๕.๒ คาวธรรม หมายถึง การแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ที่ให้ความอ่อนน้อมนับถือ และไม่ลบหลู่ดูหมิ่นที่มีต่อ บิดามารดา พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ ตามลำดับอาวุโส และศาสนสถาน

๑.๕.๓ คาวธรรม ๖ หมายถึง หลักความเคารพในพระพุทธศาสนา ๖ อย่าง ได้แก่ (๑) พุทธคารวตา (ความเคารพในพระพุทธเจ้า) (๒) ธัมมคารวตา (ความเคารพในธรรม) (๓) สังฆคารวตา (ความเคารพในสงฆ์) (๔) สิกขาคารวตา (ความเคารพในการศึกษา) (๕) อัปมาทคารวตา (ความเคารพในความไม่ประมาท) และ (๖) ปฏิสันถารคารวตา (ความเคารพในปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับปราศรัย

๑.๕.๔ ครอบครัวสันติสุข หมายถึง การที่ผู้คนมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข หรือแม้แต่ครอบครัวที่ย่ำร้างกันแล้ว ซึ่งยังต้องมีภาระรับผิดชอบร่วมกันในการเลี้ยงดูบุตรที่สามารถมาใช้ชีวิตด้วยร่วมกันใหม่ได้ ครอบครัวสันติสุขพิจารณาได้จากการปฏิบัติต่อบทบาทหน้าที่ของตน เช่นหน้าที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา หรือหน้าที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าครอบครัวมี

ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ลักษณะของครอบครัวสันติสุขการมีสัมพันธ์ภาพทางกาย และมีความผูกพันทางจิตใจ มีอุดมคติและเป้าหมายร่วมกัน โดยส่วนมากคนทั่วไปจะเข้าใจ ความหมายของครอบครัวทางพันธุศาสตร์ มากกว่าความเข้าใจความหมายในทางพระพุทธศาสนาจึง เป็นที่มาของคำว่า “ครอบครัวสันติสุข”

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารอ้างอิงนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้อง หรือสอดคล้องกับงานวิจัยครั้งนี้ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ หนังสือ

๑) **พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)** ได้กล่าวถึงเรื่อง “สันติภาพของโลก” พบว่า เรื่องของสันติภาพนั้นสำคัญอยู่ในตัวของเขาเอง คือ มีความจำเป็นสำหรับชีวิตคนเราทุกเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ไม่ว่าสันติภาพนี้จะแจกเป็นส่วนบุคคลหรือจะเป็นสันติภาพของสังคมของหมู่คณะก็ได้ซึ่งก็ ต้องการสันติภาพด้วยกันทั้งหมด เมื่อมีสันติภาพหมู่คณะแล้วก็จะอยู่กันเป็นสุข หรือ จะเป็นสันติภาพของทั้งหมดคือของทั้งโลกเลยก็ได้หรือจะกล่าวว่าทุกๆ ประเทศทั่วโลกทั่วสากลจักรวาลก็ยิ่งดี เพราะถ้าทุกๆ โลกมีสันติภาพสากลจักรวาลก็มีสันติภาพไม่ว่าจะในระดับไหนล้วนแต่ต้องการ สันติภาพ^{๑๓}

๒) **บุญมี พวงเพชร** ได้กล่าวถึงเรื่อง “พลังคำสอน ดาไลลามะเพื่อความความสุขของชีวิต อย่างแท้จริง” พบว่า สันติภาพเป็นสิ่งที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็ชนชาติ ะไร สีมิวอะไร พุดภาษาอะไรก็ตาม หากสันติภาพเกิดขึ้นทุกคนก็มีแต่รอยยิ้ม ในทางตรงกันข้าม การทำสงครามไม่เคยทำให้มนุษย์ชาติเกิดความสงบสุขอันแท้จริงขึ้นมาได้ มีแต่รอยเลือด คราบน้ำตา และเสียงร้องไห้ที่เกิดขึ้น^{๑๔}

๓) **พระราชญาณกวี (ปิยโสภณ)** ได้กล่าวถึงเรื่อง “เมตตา อภัย สันติ ทางแห่งสันติ สุข” พบว่า ศาสนาที่โลกหวังพึ่ง คือ เมตตา อภัย สันติ ธรรมมาวุธ คืออาวุธที่โลกควรผลิตขึ้นมาแทน ศาสตราวุธโลกอยู่ได้เพราะมีศาสนา และศาสนาอยู่ได้เพราะเกื้อกูลโลก เพราะโลกกับศาสนาเกื้อกูล กันเสมือนปีกกับน้อง สันติสุขจึงเกิดแก่โลกได้ หากศาสนาไม่เกื้อกูลโลก ศาสนาก็หมดความหมาย หากทั้งโลกทั้งศาสนา สังคมก็จะร้อนระอุ หากพี่น้องไม่รักกันวงศ์สกุลก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อโลกร้อน

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน ธรรมโฆษณพุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (ธรรมทานมูลนิธิ: สุราษฎร์ธานี เล่มที่ ๕๕, ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน บุญมี พวงเพชร, พลังคำสอน ดาไลลามะเพื่อความความสุขของชีวิตอย่างแท้จริง, (นนทบุรี: ริงค์ บียอนด์บุ๊กส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๘.

ระอุก็มีความเย็นของศาสนาคอยผ่อนคลายศาสนาต้องร่มเย็นมิใช่ร้อนระอุ เพราะธรรมชาติของโลก ร้อนด้วยเปลวเพลิงกิเลสมากอยู่แล้ว จำต้องมีศาสนามาขโลมให้ร่มเย็น^{๑๕}

๔) **ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากร)** ได้กล่าวถึงเรื่อง “การบูรณาการพุทธิปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม” พบว่าความขัดแย้งปรากฏอยู่ทั่วทุกแห่ง และเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งธรรมชาติของความขัดแย้งในลักษณะนี้มีอยู่ และดำรงอยู่ในภายในของมนุษย์เอง รวมไปถึงการที่มนุษย์จะต้องปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การทำงาน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งการเข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะดังกล่าว ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social- Animal) ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว^{๑๖}

๕) **พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)** ได้กล่าวถึงเรื่อง “ธรรมนุญชีวิต” พบว่า คนเราทุกคนต่างดำเนินชีวิต อยู่ในสังคม ในหลายบทบาท และฐานะ เช่น นายสิทธิ มีบทบาทเป็นพ่อ ของเด็กชาย คักดี เป็นสามีของนางสมศรี เป็นอาจารย์ของเด็กหญิงสมใจ และเป็นเพื่อนกับนายสมชาย เป็นต้น ดังนั้น ในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน ต้องประพฤติปฏิบัติ ให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับแต่ละบทบาท ซึ่งหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เรียกว่าทศ ๖ โดยส่งเสริมให้บุคคล ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตน ให้ครบสมบูรณ์ เพื่อเกื้อกูล อุดหนุนต่อกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขดังนั้น ทศ ๖ จึงหมายถึง บุคคลต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ด้วยดุจทศที่อยู่รอบตัว^{๑๗}

๖) **สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร)** ได้กล่าวถึงเรื่อง “มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์” พบว่า ความเคารพเป็นมงคลสูงสุดคนเราจะมีชีวิตอยู่เป็นระเบียบเรียบร้อยดำเนินสะดวกราบรื่น และอยู่สงบสุขขึ้นบานสำราญใจก็เพราะได้อาศัยอำนาจดึงดูดของความเคารพที่มีต่อกันถ้าอยู่ด้วยกันอย่างไม่มีมีความเคารพเป็นระเบียบวินัยแล้วก็จะต่างอะไรกับกองโจร และจะประพฤติตัวเลอะเลอะเหลวไหลไปตามอำเภอใจความเคารพนี้เป็นคุณสมบัติทั่วไปแก่ทุกเพศทุกวัยจำเป็นต้องปฏิบัติร่วมกันเพราะมารยาทที่ดีงามนับเป็นจริยวัตรทั้งของผู้ใหญ่ และผู้น้อยเมื่อผู้น้อยและผู้ใหญ่มีความเคารพต่อกันชื่อว่าได้แสดงออกซึ่งกริยาวิจาใจที่สุภาพต่อสังคมประกาศให้มวลชนรู้ว่าเป็นผู้มีมารยาท

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน พระราชญาณภควี(ปิยโสภณ), เมตตา อภัย สันติ ทางแห่งสันติสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พลัสเพรส,๒๕๕๖), หน้า ๕.

^{๑๖} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากร), การบูรณาการพุทธิปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม ,พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์,๒๕๕๓), หน้า ๑๔๐.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก-จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

ชั้นสูงการสร้างนิสัยเคารพนั้นส่งผลให้สังคมมีความระลึกถึงกันมีความจงรักภักดีต่อกันมีความเอื้อเพื่อ เชื้อถือต่อกันมีความเป็น น้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีความสุขในชีวิต^{๑๘}

๗) **อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม** ได้กล่าวถึงเรื่อง “ปัญหาที่เกี่ยวกับการครองเรือน” พบว่า ปัญหาที่สำคัญแต่เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยมีใครพูดกันก็คือว่า กามารมณ์ในชีวิตสมรสนั้นมีมากน้อยแค่ไหน ส่งผลสะท้อนกับการทำให้ชีวิตคู่ยืนยาว และทำให้สุขหรือทุกข์หรือไม่เพียงไร สามีภรรยาที่อยู่กัน ไม่ได้ และต้องเลิกรากันไป เมื่อคนไปถามก็มักจะบอกว่าความเห็นไม่ตรงกันทัศนะต่างๆ ไม่ตรงกัน แต่จิตแพทย์เราไม่ยอมหยุดอยู่แค่นั้น เพราะเราไม่พอใจเพียงคำตอบแค่นั้น จะเจาะลึกลงไปเข้าไป สัมภาษณ์อย่างจริงจังทั้งสองฝ่ายเราจึงพบว่ากว่า ๖๐% ของคู่สมรสที่อยู่กันไม่ได้มีสาเหตุสำคัญที่สุด เพราะปัญหาทางกามารมณ์หรือทางเพศ^{๑๙}

๘) **ชฎามาศ ขาวสะอาด** ได้กล่าวถึงเรื่อง “คุณธรรมในการครองเรือน” พบว่า การ ครองเรือน หรือ การใช้ชีวิตสมรส คือ การที่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมีความพอใจซึ่งกันและกัน ตกใจ ที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันพร้อมที่จะเผชิญปัญหาและมีความสุขร่วมกัน การมาอยู่ร่วมกันของคนสองคน จะต้องมีการปรับตัวเข้าหาซึ่งกันและกันจำเป็นต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวที่ช่วยให้ทั้งสองฝ่ายได้ใช้ชีวิตคู่จนแก่ เฒ่า คู่สมรสเมื่อแต่งงานมาอยู่ร่วมบ้านเดียวกันฉันท์สามีภรรยา ต้องพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีหน้าที่ที่ดีต้องปฏิบัติต่อกันฉันท์สามีภรรยา กล่าวคือ ต้องมีความซื่อสัตย์ ช่วยกันสร้างฐานะ ครอบครัวยุติ การจัดการงานบ้าน การให้เกียรติซึ่งกันและกัน ถนอมน้ำใจไม่ล่วงเกินสิทธิของแต่ละ ฝ่าย ให้ความสนใจและแสดงความชื่นชม การให้อภัยกัน การควบคุมอารมณ์ และการรักและนับ ถือญาติของ คู่สมรส การครองเรือนในชีวิตคู่ต้องมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้ชีวิต การสมรสมีความสุข คุณธรรมในการครองเรือนที่สำคัญต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ดีต่อกัน ฉันท์สามีภรรยา จึงจะสมบูรณ์ตามหลักคุณธรรมในการครองเรือน^{๒๐}

๙) **เสถียรธรรมสถาน** ได้กล่าวถึงเรื่อง “มีความสุขให้ลูกเห็นเป็นคนดีให้ลูกดู” พบว่า บ้านหรือครอบครัว หมายถึง การจัดสรรสิ่งแวดล้อมในบ้านให้ไม่เป็นพิษต่อตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ พุดง่าย ๆ ก็คือ การทำบรรยากาศของบ้านให้เป็นฐานของภavana เพื่อให้บ้านเป็นที่ที่ทุกคนในบ้าน จะใช้พัฒนาสติปัญญาของตนเองได้อย่างมีความสุข มองไปทางไหนก็มีแต่สิ่งที่จะช่วยพัฒนาสติปัญญา ผ่านทางประสาทสัมผัสทางตา หันไปทางไหนก็ได้ยินเสียงที่ทำให้เกิดสมาธิจมูกก็ได้กลิ่นที่สะอาด สะอาดโดยไม่ต้องเป็นกลิ่นหอม ส่วนกายก็ได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติได้รับสัมผัสที่ทำให้รู้สึกสบาย เนื้อสบายตัว รวมถึงการได้บริโภคอาหารที่ดีมีสุขภาพอนามัยเอื้อต่อการเจริญเติบโตของร่างกาย

^{๑๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา , ๒๕๓๙), หน้า ๓๙๕-๔๑๓.

^{๑๙} อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม, *หนังสือพิมพ์แนวหน้า*, ฉบับวันจันทร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒.

^{๒๐} ออนไลน์, แหล่งที่มา: <http://www.elib-online.com> [๑๐ มกราคม ๒๕๕๘].

และไม่ขัดขวางการพัฒนาทางจิต นอกจากการจัดบรรยากาศของบ้านให้เหมาะสมแล้ว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวก็ต้องเป็นไปอย่างกุศลด้วย เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีต่อการเรียนรู้ของเด็ก^{๒๑}

๑๐) **จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์** ได้กล่าวถึงเรื่อง “ศาสนา ชีวิต และสังคม” พบว่า ความสำคัญของการเลือกคู่ครองไว้ในหนังสือ “ศาสนา ชีวิต และสังคม” ไว้ว่าการเลือกคู่ครอง มิใช่ทำได้ง่ายเหมือนกับการคบเพื่อน การเลือกคู่ครองควรใช้เวลาในการตัดสินใจคอนานพอสมควรจนแน่ใจว่าเป็นคนดีพร้อมทุกอย่าง และสามารถเข้ากันได้ จึงค่อยตกลงปลงใจแต่งงานกัน การแต่งงานควรจะมีขึ้นเมื่อถึงวัย และเวลาอันสมควร เช่น เรียนหนังสือจบมีงานทำเป็นหลักแหล่งแน่นอน สามารถมีรายได้มาช่วยเลี้ยงครอบครัวได้ ถ้าหากยังไม่พร้อมแล้วแต่งงานจะก่อให้เกิดปัญหามากยิ่งขึ้นด้วย ดังนั้น จำเป็นต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจแต่งงาน และข้อสำคัญ คือ ต้องปรึกษาผู้ใหญ่ฝ่ายตนเห็นสมควรจึงควรแต่งงาน แต่ถ้ายังไม่เห็นสมควรก็ควรรอไปก่อน เพราะตามปกติแล้วผู้ใหญ่ย่อมมีสายตาไกล มีประสบการณ์ดีกว่า การเชื่อฟังผู้ใหญ่ในเรื่องนี้ ย่อมจะให้ผลดีแก่เรามากกว่าผลเสียอย่างแน่นอน^{๒๒}

สรุปจากการสำรวจทบทวนเอกสารเบื้องต้นพบว่าได้มีผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความขัดแย้งในสังคมและหลักธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาคือหลักธรรมคือนั้นยังไม่มีหรือมีน้อย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะวิจัยเพื่อการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขโดยอาศัยหลักธรรมเพื่อมาเป็นแนวทางในการครองเรือน และเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจก่อให้เกิดความรุนแรงภายในครอบครัว งานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามตอบคำถามวิจัยที่มุ่งเน้นให้เข้าใจสภาพปัญหาในครอบครัวปัจจุบันตลอดถึงการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในครอบครัวเพื่อให้เกิดสันติสุขสืบต่อไป

^{๒๑} เสถียรธรรมสถาน, **มีความสุขให้ลูกเห็นเป็นคนดีให้ลูกดู**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์เสถียรธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๔๙.

^{๒๒} จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์, **ศาสนา ชีวิต และสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อเทียบเคียงและเสริมสร้างต่องานวิจัยมีดังนี้

๑) พระครูวรเจตยาภิรักษ์ (นิรันดร์ กลยาโณ/มานะดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมการธรรมในสังคมไทย” พบว่า การที่บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางร่างกาย และจิตใจแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือยกย่องเชิดชูดังพระพุทธรูปศาสนาสุภาพิตตอนหนึ่งที่ว่า “ทนต์เสฏฐโณมนุสเสสุ” หมายความว่า ในหมู่มนุษย์การได้ฝึกตนให้ดีย่อมเป็นผู้ประเสริฐสุดบุคคลที่พัฒนาตนเองได้ดีก็คือบุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคียดชัง บุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษการพัฒนาตนจะช่วยให้บุคคลสำรวมกายและใจมากขึ้น รู้จักและควบคุมตนเองในการแสดงออกได้อย่างเหมาะสมรู้จักข่มใจมีความอดทนอดกลั้นเพื่อรักษาความดีความงามของตนจนได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรคือเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไปได้อย่างดี ฉะนั้นการพัฒนาตนคือการสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรงสุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจมีจุดมุ่งหมายของชีวิต และเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป^{๒๓}

๒) พระมหาหวมวด สกฤทธิโม (โถมศรี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา” พบว่า ความเคารพซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่สอนให้เห็นคุณค่า และสำคัญของบุคคล และสิ่งต่างๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง และเหมาะสมด้วยความจริงใจ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพ และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นที่บุคคลในสังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ความเคารพแม้มิใช่เป็นหลักธรรมที่ถือว่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน ดังพระพุทธพจน์ว่า คารโว จ นิวาโต จ เอตมมงคลมตตมัม แปลว่า ความเคารพ ความถ่อมตนนี้เป็นมงคลอันสูงสุด^{๒๔}

๓) บุญช่วย ลือโสภณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติตามหลักการวตาในพระพุทธศาสนาเถรวาทของนักเรียนโรงเรียนกีฬาจังหวัดขอนแก่น” พบว่า คนไทยได้รับโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากขึ้นแต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงความรู้สู่การใช้ประโยชน์ได้เท่าที่ควร ร้อยละ ๒๒ ของหมู่บ้านทั่วประเทศมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศมีมากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าทางด้านการศึกษาโดยเน้นทางด้านวัตถุได้เจริญอย่างรวดเร็ว พฤติกรรมดังกล่าวจึงกลายเป็นวิกฤติของสังคมไทย เนื่องจากศีลธรรมในปัจจุบันเสื่อมลงมากกว่าในอดีต นักเรียน และ

^{๒๓} พระครูวรเจตยาภิรักษ์(นิรันดร์ กลยาโณ/มานะดี), “รูปแบบการส่งเสริมการธรรมในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๒๔} พระมหาหวมวด สกฤทธิโม (โถมศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

เยาวชนในสมัยนี้ก็ด้อยจริยธรรม และคุณธรรมมากกว่านักเรียนและเยาวชนสมัยก่อน หรือแม้กระทั่งในโรงเรียนซึ่งเป็นแหล่งอบรมจริยธรรมโดยตรงก็ปรากฏว่ามีปัญหาในด้านการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ นักเรียน และเยาวชนเช่นกันการประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงความเสื่อมทางด้านจิตใจอย่างเห็นได้ชัดจนหลายประการ เช่น นิยมวัตถุนิยมความหุรหุราฟุ่มเฟือย เป็นต้น มีการแข่งขันเอา รัดเอาเปรียบไม่คำนึงถึงคุณธรรม การรับเอาวัตถุนิยมโดยขาดการยั้งคิดจึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาของ สังคมไทย ความเจริญดังกล่าวมาในข้างต้นได้แผ่เข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำ ให้นักเรียน และเยาวชนบางส่วนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม นักเรียนและเยาวชนจึงเริ่มขาดความยัง คิดหักห้ามใจเป็นเหตุให้เกิดการสร้างค่านิยมใหม่ในกลุ่มนักเรียนและเยาวชนโดยให้คุณค่าแก่วัตถุ มากกว่าคุณธรรม และศีลธรรมอีกทั้งเป็นปัญหาทางด้านความประพฤติที่ขาดความอ่อนน้อมถ่อมตน ขาดความกล้าแสดงออกในทางที่ถูกต้องตลอดจนการได้รับค่านิยมที่ไม่เหมาะสม^{๒๕}

๔) พระมหาดุลย์ คนแรง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มั่งคั่งถดถอยที่ป็น” พบว่า ความเคารพ หมายถึง การทำให้หน้าหน้าเป็นผู้มีความเคารพในบุคคล และคุณธรรมที่ควร เคารพได้แก่พระพุทเจ้าพระธรรมพระสงฆ์สิกขาสมาธิความไม่ประมาท และปฏิสันถารทั้งอามิส ปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถารเมื่อปฏิบัติตามแล้วย่อมได้รับอานิสงส์คือมีความสุข (ถึงสุด) เกิดใน ตระกูลสูงไม่เสื่อมจากคุณธรรมที่ตนเข้าถึงแล้ว และเป็นเหตุให้เข้าถึงคุณธรรมขั้นต่อไปที่ตนยังไม่ บรรลุรวมทั้งการมีลาภ และได้รับการสรรเสริญ แต่ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามก็มีโทษเช่นเดียวกันทำให้ เกิดในอบายภูมิทุกคติวินิบาตนรกเกิดในสกุลต่ำเป็นต้น^{๒๖}

๕) สมสุข นิธิอุทัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธในสังคมไทย” พบว่า พฤติกรรมของเยาวชนที่พึงปรารถนาเป็นสิ่งสำคัญต่อสังคมในปัจจุบันพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยเน้นที่การกระทำเพื่อให้เยาวชนมีพฤติกรรมที่พึง ปรารถนา หากเยาวชนมีการกระทำทั้งทางกายวาจา และจิตใจย่อมเป็นผู้ประเสริฐได้เนื่องจากวัย ไม่ได้เป็นตัวชี้วัดทางพระพุทธศาสนาเลยว่าคุณจะต้องเป็นผู้ใหญ่เท่านั้น เยาวชนก็ทำได้เช่นกันดัง คำอุปมาอุปมัยว่า “หงส์กระเรียนนกยูงช่างฟานย่อมกลัวราชสีห์ทั้งนั้น จะถือว่าเอาร่างกายเป็น ประมาณไม่ได้ฉันใดในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้นถ้าแม่เด็กมีปัญญาก็เป็นผู้ใหญ่ได้คนโง่ถึงร่างกายใหญ่โตก็เป็น ผู้ใหญ่ไม่ได้”^{๒๗}

^{๒๕} บุญช่วย สือโสภา, “ศึกษาการปฏิบัติตามหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทของนักเรียน โรงเรียนกีฬาจังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๖} พระมหาดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มั่งคั่งถดถอยที่ป็น”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปปะ ศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑).

^{๒๗} สมสุข นิธิอุทัย, “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๖) พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (สินกระสัง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข” พบว่า วินัยและระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับมีไว้สำหรับควบคุมความประพฤติทางกายวาจาของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงามเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ร่วมกันด้วยความสุขไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกันให้ห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าถ้าขาดระเบียบวินัยต่างคนต่างทำตามอำเภอใจ ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นไม่มีความสุขการทำงานที่ทำก็จะเสียผลประโยชน์ถ้าประชาชนแต่ละคนเป็นเหมือนดอกไม้แต่ละดอก ดอกไม้ทั้งหลายเหล่านี้จะด้อยค่าลงหากวางอยู่ระเกะระกะกระจัดกระจายทั้งยังทำให้กรุงรังอีกด้วย แต่เมื่อเรานำดอกไม้เหล่านี้มาร้อยรวมเข้าด้วยกันด้วยเส้นด้ายดอกไม้เหล่านี้ก็จะกลายเป็นพวงมาลัยอันงดงามเหมาะที่จะนำไปใช้ประดับตกแต่งให้เจริญตาเจริญใจเส้นด้ายที่ใช้ร้อยดอกไม้ให้รวมกันอยู่อย่างมีระเบียบงดงามนั้น เปรียบเสมือนวินัยๆจึงเป็นสิ่งที่ใช้ควบคุมคนให้คนเราใช้ความรู้ความสามารถไปในทางที่ถูกที่ควร คือ ทำให้เป็นคนฉลาดใช้นั่นเองซึ่งคนเรามีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๒ อย่าง คือ ร่างกายกับจิตใจร่างกายของเราขึ้นอยู่กับระบบโลกต้องพึ่งโลกร่างกายจึงจะเจริญจิตใจของเราขึ้นอยู่กับระบบธรรมต้องพึ่งธรรมจิตใจจึงจะเจริญ เพื่อให้ร่างกาย และจิตใจเจริญทั้ง ๒ ทางเราจึงต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกันทั้ง ๒ ด้าน คือ วินัยทางโลกและวินัยทางธรรม^{๒๘}

๗) ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สังคมคุณธรรมคู่มือการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันศาสนาหน่วยงานของรัฐและเอกชน” พบว่าคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเมตตา สรุปได้ว่าความเมตตาเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมของสถานศึกษาชุมชนหรือสังคมที่ใหญ่ขึ้นโดยมุ่งหวังผล เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นคุณธรรมที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุขในสังคม^{๒๙}

๘) อ้อมเดือน สดมณีและคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลในการฝึกอบรมทักษะและจิตลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมประหยัดน้ำและไฟฟ้าของนักเรียนระดับประถมศึกษา” พบว่า สภาพการจัดฝึกอบรม และการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยในเชิงลึกจากองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการฝึกอบรม ด้านคุณธรรมจริยธรรม จำนวน ๒๐ แห่ง จากการศึกษาพบว่าการเคารพและให้ความสำคัญต่อชีวิตให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่จากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การส่งเสริมหลักคุณธรรมในสังคมไทย เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นเพราะในสังคมในปัจจุบันเริ่มขาดการปลูกฝังหลักมนุษยสัมพันธ์ใน

^{๒๘} พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (สินกระสัง), “การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๙} ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, สังคมคุณธรรม : คู่มือการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันศาสนาหน่วยงานของรัฐและเอกชน, หน้า ๒๓.

สังคมเนื่องจากสภาวะการณ์ในสังคมปัจจุบันมีสังคมโลกออนไลน์เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงทำให้ห่างเหินกันมากขึ้น โครงสร้างทางสังคมซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ และการที่มนุษย์จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขสิ่งที่มนุษย์ควรมีในตนเอง ก็คือ เป็นผู้ที่มีมนุษย์สัมพันธ์ดีกับทุกคนที่ตนเกี่ยวข้องด้วย และต้องรู้หลักปฏิบัติ ผู้วิจัยเห็นว่าข้อที่ควรรู้ควรศึกษาและนำไปปฏิบัติคือหลักการเข้าใจมนุษย์ มนุษย์สัมพันธ์ต้องเริ่มที่ตนเองก่อน หลักมนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรีหลักการสร้างความเป็นมิตรหลักของศาสตร์ และศิลป์หลักของความแตกต่างระหว่างมนุษย์มนุษย์สัมพันธ์เป็นสิ่งที่เรียนรู้ และฝึกฝนได้มนุษย์สัมพันธ์อาศัยหลักการสนองความต้องการของผู้อื่นและหลักการจงใจการปฏิบัติตามหลักการ และหลักธรรมดังกล่าวเป็นการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ของคนในสังคมปัจจุบันให้ดีขึ้นทำให้เกิดความสามัคคี^{๓๐}

๙) พระครูนิภาสธรรมาธิมุต (อำพร ปริมุตโต) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ครอบครัวหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพัน และใช้ชีวิตร่วมกันทั้งโดยการสมรส และการสืบเชื้อสายโลหิตครอบครัวทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการอบรม และดูแลบุคคลในครอบครัวเป็นแกนกลางของระบบความสัมพันธ์ในสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการดำรงชีวิตครอบครัวมีหลากหลายประเภทสำหรับสังคมไทยสามารถจัดได้ ๒ ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย หรือ ครอบครัวใหญ่ถ้าครอบครัวมีความมั่นคงก็สามารถพัฒนานำพาบุคคลไปสู่ความเจริญงอกงามได้แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าครอบครัวมีความขัดแย้งก็นำพาไปสู่ความเสื่อมของบุคคลครอบครัวและสังคมได้^{๓๑}

๑๒) พูนสุข มาศรีงสรรค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า คนในสถาบันครอบครัวและในสถาบันอื่นๆที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ประโยชน์จากหลักธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการนำมาบูรณาการร่วมกับแนวทางการดำเนินการของประเทศทางตะวันตก ตะวันออก และประเทศไทยในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบันเป็นการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อใช้จัดการกับความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยมีวิธีการ และเครื่องมือสำหรับแต่ละปัจเจกบุคคลเริ่มลงมือนำไปจัดการฯได้เองอย่างริบด่วน และหมั่นนำไปปฏิบัติในระยะยาว และแผ่ขยายไปในองค์กรรวมของสังคม^{๓๒}

^{๓๐} อ้อมเดือน สดมณีและคณะ, “ประสิทธิผลในการฝึกอบรมทักษะและจิตลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมประหยัดน้ำและไฟฟ้าของนักเรียนระดับประถมศึกษา”, รายงานการวิจัย, ฉบับที่ ๙๘, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓.

^{๓๑} พระครูนิภาสธรรมาธิมุต (อำพร ปริมุตโต), “การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๓๒} พูนสุข มาศรีงสรรค์, การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

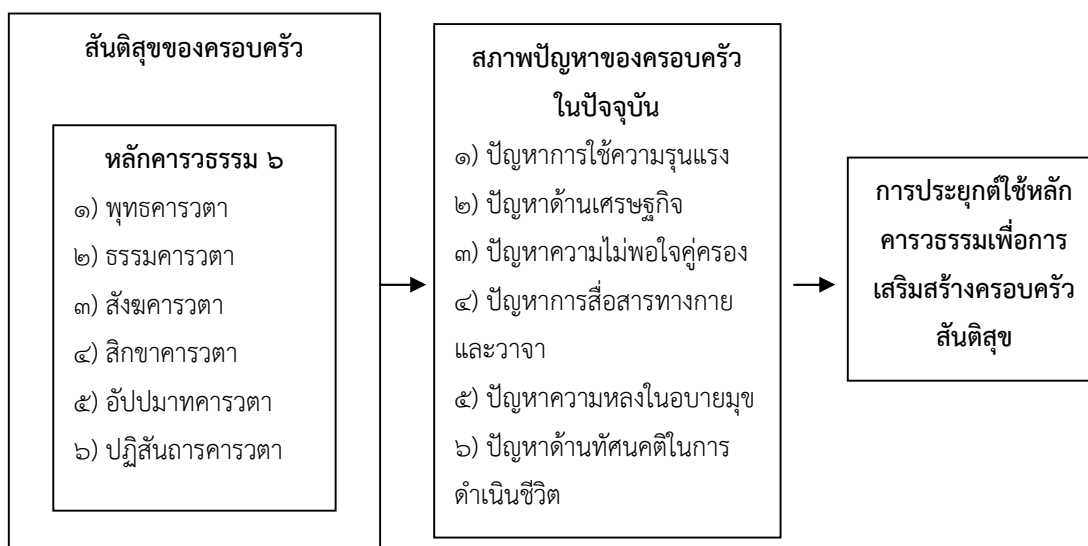
๑๓. พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพุทธศาสนา” พบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มีได้ตรัสถึงความหมายของครอบครัวโดยตรง แต่เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดและหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วสามารถ กล่าวได้ว่า ครอบครัว หมายถึง สถาบันที่บุคคลมาอาศัยอยู่ด้วยกันโดยมีพันธะทางกายและทางจิตร่วมกัน กล่าวคือ การมีสัมพันธภาพทางกาย ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต หรือทางด้านสถานภาพทางสังคมด้วยการมีสถานภาพเป็นบิดา มารดา บุตร เป็นต้น และมีความสัมพันธ์ทางจิต ได้แก่ การมีสัมพันธภาพทางใจต่อกัน ด้วยการมีอุดมคติและเป้าหมายชีวิตร่วมกัน มีความรักความเอื้ออาทรต่อกัน และมีจิตใจที่ประสานปรองดองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนพื้นฐานของหน้าที่และคุณธรรม อันมีเป้าหมายในการสร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุข^{๓๓}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยในเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า งานวิจัยและเอกสารดังกล่าวเป็นการเสนอแนวทางแก้ไขความขัดแย้งและความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งเป็นการเสนอแนวทางในมิติทางวิชาการและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยภาพกว้าง และยังไม่มีการวิจัยแนวทางการเสริมสร้างครัวให้เกิดสันติสุขภายใต้กรอบแนวคิดตามหลักการธรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งเจาะจงศึกษาหลักการธรรมเพื่อเป็นแนวทางการป้องกันปัญหาและเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวให้เกิดสันติสุข นอกจากนี้ยังเป็นไปเพื่อการสร้างความคลุ้มคลั่งในแนวทางและวิธีการตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังต่อไปนี้

^{๓๓} พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกระบวนการในการดำเนินการวิจัย

จากแผนภาพดังกล่าวนี้สามารถแบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาหลักคารวธรรมในพระพุทธานุศาสนานุสสาวาท

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาในเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก (ฉบับภาษาไทย) ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักธรรมคำสอนสำคัญของพระพุทธานุศาสนานุสสาวาท

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้เลือกกรอบ มองหาสภาพปัญหาของครอบครัวโดยใช้กรอบตามหลักคารวธรรม ๖ เป็นกรอบในการมอง กล่าวคือ ข้อที่ ๑ ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว, ข้อที่ ๒ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ, ข้อที่ ๓ ปัญหาความไม่พอใจคู่ครอง, ข้อที่ ๔ ปัญหาด้านการสื่อสารทางกายและวาจา, ข้อที่ ๕ ปัญหาความหลงใหลในอบายมุขและ ข้อที่ ๖ ปัญหาด้านทัศนคติในการดำเนินชีวิต

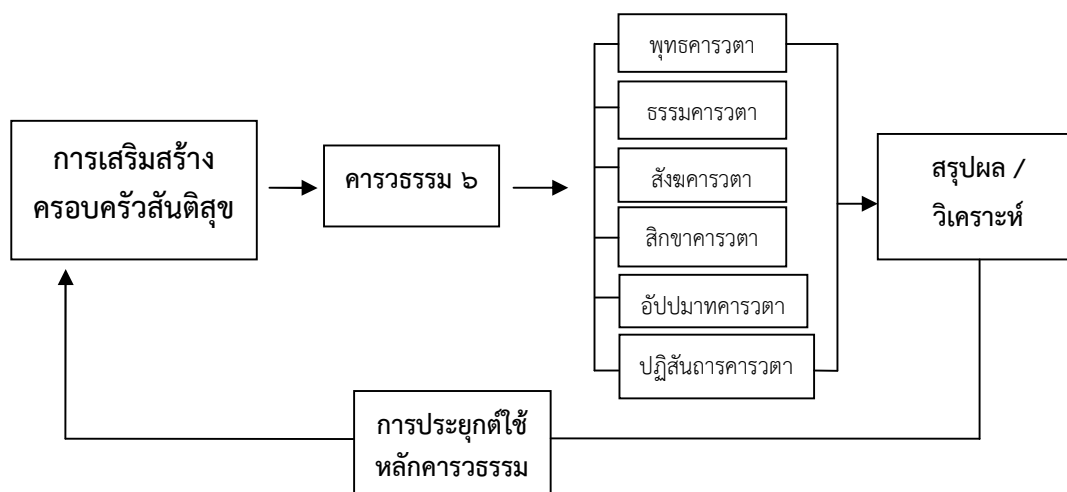
ขั้นตอนที่ ๓ ประยุกต์ใช้หลักคารวธรรมกับการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขในสังคมไทย

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้เริ่มจากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสร้างชุดคำถาม เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งจะสัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์ในปัญหาเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว ๑๐ ท่าน จากนั้นรวบรวมสภาพปัญหาดังกล่าวแล้วนำหลักคารวธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างให้ครอบครัวเกิดสันติสุขซึ่งผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกบุคคลที่จะมาทำการสัมภาษณ์เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) มีดังนี้

๑. เป็นผู้ที่มิอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไป
๒. เป็นผู้ที่มีความรู้และศรัทธาด้านพระพุทธศาสนา
๓. เป็นผู้มีความรู้และความเข้าใจตลอดถึงประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาในครอบครัว
๔. มีสุขภาพดี จิตใจแจ่มใสเบิกบาน

จากนั้นผู้วิจัยได้นำกระบวนการในการนำมาประยุกต์ใช้ ๖ ด้านหลักๆ คือ ๑) การประยุกต์หลักพุทธคารวตาในด้านการเคารพต่อผู้ใหญ่ ๒) การประยุกต์หลักธรรมคารวตาในด้านการสื่อสาร ๓) การประยุกต์หลักสังฆคารวตาในด้านการให้เกียรติ ๔) การประยุกต์หลักสิกขาคารวตาในด้านการอบรมสั่งสอน ๕) การประยุกต์หลักอัปมาทคารวตาในด้านความประมาทในการใช้ชีวิต และ ๖) การประยุกต์หลักปฏิสันถารคารวตาในด้านการแสดงการต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือน

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๒ แสดงกระบวนการในการดำเนินการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงหลักคารวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักคารวธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

บทที่ ๒

หลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ หลักธรรมว่าด้วยเรื่องการเคารพซึ่งกันและกันนั้น เป็นหลักธรรมสำคัญที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ในคารวธรรมนั้นยังเป็นการช่วยสร้างมิตรภาพระหว่างคนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี และยังเป็นหลักธรรมที่ช่วยผูกมิตรสหายระหว่างคนในครอบครัวอื่นๆ ได้ จึงต้องพยายามให้เกิดขึ้นทั้งในตนเองและคนในครอบครัว พร้อมกับการพิจารณาให้เห็นคุณค่าของการเคารพกันและกัน ไตร่ตรองผลดี ผลเสียแล้ว ลงมือปฏิบัติด้วยความรู้ความเข้าใจที่ตรงกัน เพราะการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือจะลงมือปฏิบัติกิจการใด ต้องทำด้วยความรู้ ความเข้าใจ ไม่ทำด้วยความลุ่มหลงมัวเมาไปตามกระแสของความอยาก เมื่อมีความรู้แล้วก็ทำการด้วยความรู้นั้นรวมเรียกว่า พัฒนาตนด้านปัญญาการพัฒนามนุษย์ในด้านศีล จิต และปัญญา เป็นการมุ่งไปสู่วิถีแห่งการสร้างคุณภาพภายใน หรือ สันติภาพภายใน โดยมีรายละเอียดในประเด็นต่อไปนี้

๒.๑ พัฒนาการแนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา ได้ถือกำเนิดในดินแดนที่เรียกว่า ชมพูทวีป หมายถึง “ดินแดนที่เป็นประเทศอินเดีย ปากีสถาน และเนปาลในปัจจุบัน”^๑ พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในยุคที่เต็มไปด้วยเจ้าลัทธิต่างๆ มากมาย อีกทั้งมีความหลากหลายทางขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และระบบความเชื่อ ซึ่งเจ้าลัทธิต่างๆ ในสมัยนั้นมักจะอวดอ้างกันว่าคุณสมบัติลัทธิของตนเท่านั้นที่สามารถทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามบรรลุป่าหมายสูงสุดได้ หรือถึงความหลุดพ้น

หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วจึงได้เสด็จไปโปรดสัตว์โลกในที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิโดยได้ทรงแสดงปฐมเทศนาเป็นครั้งแรก ชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”^๒ ทำให้โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม และได้ทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ได้ประทานอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ซึ่งการอุปสมบทแบบนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ทำให้มีสังฆรัตนะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในโลก และเป็น

^๑จันงค์ ทองประเสริฐ, “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม”, ใน สารนิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต รุ่นที่ ๔๕, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๖.

^๒ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๔/๒๐-๒๗.

เหตุให้มีรัตนนครทั้ง ๓ เรียกว่า รัตนตรัย ต่อจากนั้นมา มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเข้ามาบวชประพฤติปฏิบัติธรรมมากมาย กลายเป็นสังคมใหญ่ขึ้นมา เรียกว่า สังคมสงฆ์

คำว่า สงฆ์ แปลว่า หมู่ หรือชุมชน หมู่หรือชุมชนที่จะเป็นสงฆ์ ก็คือ หมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติ มีจุดมุ่งหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ เพื่อประพฤติปฏิบัติกระทำความดีงาม พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ก็คือ ชุมชนที่อยู่ร่วมกันเพื่อเจริญไตรสิกขาเพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญงอกงามขึ้นในศีล สมาธิ ปัญญา^๓

เมื่อมีภิกษุมากขึ้นโดยลำดับ การเป็นอยู่ก็กระจัดกระจายไม่ได้รวมกันอยู่เป็นหมู่เดียวกัน เป็นเหตุให้ภิกษุเหล่านั้นมีความประพฤติต่างกันไป เพื่อให้ความประพฤติเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน จึงต้องมีความเป็นระเบียบแบบแผน มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับ เพื่อปรับความประพฤติให้เป็นไปในแนวเดียวกัน “เพราะสังคมจะอยู่ได้ก็ด้วยการอาศัยกฎเกณฑ์และกติกา ต้องเคารพหลักการกฎเกณฑ์และกติกา และความเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของสังคมนั้น ก็คือ ความมีวินัย”^๔ พระพุทธองค์ทรงค้นพบธรรม และเพื่อให้ธรรมคือความจริงตามกฎของธรรมชาตินั้น อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จึงทรงวางวินัยขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์ “วินัยนั้นมีความหมายเป็นการจัดระเบียบชีวิต และการจัดระบบสังคมทั้งหมด”^๕ วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์ เป็นการจัดตั้งตามสมมติ ได้แก่ การจัดระเบียบความเป็นอยู่และการจัดระบบสังคม ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่าง คือ

๑. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่า วินัย
๒. ตัวระเบียบระบบ ก็เรียกว่า วินัย
๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่า วินัย

เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติของเขาขึ้นมา คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้นเรียกว่า ศีล ผู้มีศีล คือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย การตั้งอยู่ในวินัย หรือความมีวินัยเรียกว่า ศีล ซึ่งได้แก่ สิกขาบทต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นมา อาจกล่าวสรุปได้ว่า การฝึกคนให้มีวินัย คือ การฝึกคนให้มีศีลนั่นเอง^๖ วินัยจึงเป็นเครื่องนำชีวิตไปสู่ภาวะ และฐานะที่พึงประสงค์ได้ เป็นเครื่องควบคุมการงานหน้าที่ และความเป็นอยู่ให้เรียบร้อยถูกต้องมีความเหมาะสมตามที่ปรารถนา

^๓พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ**, พิมพ์ครั้งที่๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๔.

“วินัยเป็นพื้นฐานของความเป็นคน และวินัยเป็นพื้นฐานแห่งการอบรม”^๗ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่า “ในการปฏิบัติตามธรรม ถ้าไม่มีวินัยมาช่วยตรึงหรือกำกับ บางทีก็พาลจะเขวทำให้เข้าใจธรรมผิดไป”^๘

วินัยนั้น พระพุทธองค์มิได้มีการบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงจะทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤตินั้นอีก ในการบัญญัติวินัย พระพุทธองค์ทรงมีขั้นตอนในการบัญญัติ กล่าวคือ เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นจากการกระทำของภิกษุสงฆ์ จะทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทุลรับ แล้วทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้ทำอย่างนั้นอีก ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิด เรียกว่า ปรับอาบัติ

ในฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระธรรมราชาผู้ปกครองสงฆ์ และทรงเป็นสังฆบิดรผู้ดูแลสงฆ์ จึงทรงทำหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ทรงตั้งพระพุทธรูปบัญญัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดด้วยการลงโทษคือปรับอาบัตินั้นบ้าง เบบ้างตามสมควรแก่ความผิดนั้น ๆ
๒. ทรงตั้งขนบธรรมเนียม ซึ่งเรียกว่า อภิสมจาร เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม^๙

อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวินัยไว้เป็นพุทธานุชา^{๑๐} แก่พระสาวกนั้น ก็เพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการ ที่จะพึงได้รับจากการบัญญัติวินัยนั่นเอง ได้แก่

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เกี้ยว
๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส

^๗พระพุทธวรญาณ (กิตติทินเถระ), “การบวชพระในพระพุทธศาสนา”, ใน **รวมข้อเขียนพระธรรมเทศนาและคำบรรยาย**, รวบรวมและจัดพิมพ์แจกเนื่องในงานทำบุญวันเกิดพระพุทธวรญาณ เจ้าอาวาสวัดกวีศรารามราชวรวิหาร เจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **จาริกบุญ-จาริกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙๘.

^๙ไสว มาลาทอง, **คู่มือการศึกษาปฐมบัญญัติประกอบการเรียนการสอนวินัยบัญญัติขั้นธรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๑๐}พุทธานุชา ได้แก่ อำนาจปกครองของพระพุทธเจ้า, อำนาจปกครองฝ่ายพุทธจักร พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๙๔.

๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว

๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม

๑๐. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๑๑}

ดังนั้น “ธรรมจึงเป็นบรรทัดฐานแห่งความถูกต้องของวินัย และวินัยเป็นบรรทัดฐานแห่งพฤติกรรมมนุษย์ที่ถูกต้องตามธรรม”^{๑๒} การวะ หรือความเคารพ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง บุคคลจะเจริญก้าวหน้า หรือเสื่อมในการปฏิบัติธรรม ก็ขึ้นอยู่กับการมีความเคารพหรือไม่มีความเคารพนั่นเอง เพราะว่าความเคารพเป็นระเบียบวินัย สำหรับร้อยรัดให้คนรวมกันเป็นหมู่คณะ และจัดสรรให้เป็นหมู่คณะที่ร่วมฉันทะกันประพาศคุณงามความดี นอกจากเป็นระเบียบวินัยแล้ว ยังเป็นอำนาจดึงดูดหมู่คณะให้เคารพรักใคร่กันถึงกัน ก่อให้เกิดความสนิทชิดเชื้อปรองดองกันด้วยความสามัคคี ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจกันด้วยเมตตากรุณา ให้รู้จักยกย่องเชิดชูเกียรติกันตามฐานะผู้ใหญ่ผู้น้อยและประคองให้หมู่คณะอยู่สถิตเสถียรเป็นปึกแผ่นแน่นหนา เป็นที่สง่างามแก่ชาติศาสนา^{๑๓} และเป็นมงคลอันสูงสุด^{๑๔}

๒.๒ ความหมายของหลักคารวธรรม

หลักคารวธรรมในพระพุทธศาสนามีความละเอียดลึกซึ้ง และกว้างขวางมาก ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์และสรุปนำเสนอไว้ในเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

คำว่า “คารวธรรม” มีความหมายแบ่งเป็น ๒ อย่างโดยสังเขป คือความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายตามอรรถ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๑}วิมหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙, ข้อ ๑, ๒ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคือสงฆ์ ข้อ ๓,๔ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕,๖ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต ข้อ ๗,๘ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ข้อ ๙,๑๐ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา คำว่า เอื้อเฟื้อพระวินัย หมายถึง เพื่อเชิดชูพระวินัย ๔ อย่าง ได้แก่ สังฆวินัย ปทานวินัย สมถวินัยและบัญญัติวินัย (วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๙/๒๓๖-๒๓๗. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **จาริกบุญ-จาริกธรรม**, หน้า ๒๙๕.

^{๑๓}สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร), **บทสร้างนิสัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๗), หน้า ๔๘.

^{๑๔}ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

๒.๒.๑ ความหมายตามศัพท์

คำว่า **ความเคารพ** เป็นคำศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า คารโว หรือ คารวะ แปลว่าการยกไว้ เป็นของสูง, การยกไว้ในเบื้องสูง, การนับถือ, การนบนอบ, การเคารพ, ความนับถือวิเคราะห้คำศัพท์ ว่าครุโนภาโวคารโวตามรูปศัพท์ หมายถึง ความเป็นแห่งผู้หนักหมายถึงความเป็นผู้หนักแน่น^{๑๕}

คารวะ หรือ **คารวตา** หมายถึง ความเคารพ, การถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง ด้วยความจริงใจ^{๑๖}

ความเชื่อ หมายถึง ศรัทธาความเชื่อถือความเลื่อมใส^{๑๗} เป็นภาษาไทยถ้าเรียกตามรูป บาลี (อักษรไทย) คือ สทฺธาและรูปสันสกฤต (อักษรไทย) คือ ศฺรทฺธาคนไทยใช้ทั้งรูปบาลีและสันสกฤต เมื่อกล่าวถึงความเชื่อก็ต้องกล่าวถึงลัทธิความเชื่อด่วนนั้นคือ “ศาสนาทุกศาสนาล้วนเกิดจากความเชื่อ ด้วยกันทั้งนั้น”^{๑๘} ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ “ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้ อยากรูเห็น (Curiosity) จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมเริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการ กลายมาเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่”^{๑๙}

๒.๒.๒ ความหมายตามอรรถ

เมื่อถือเอาตามความหมายในภาษาไทยศัพท์ว่าคารวะหมายถึงความเคารพ ความเป็นผู้หนักแน่นเป็นต้นในด้านศาสนาว่าคารวะมีความหมายดังนี้

หนังสือมังคลัตถทีปนี ให้ความหมายว่า ภาวะแห่งบุคคลผู้หนักชื่อว่า คารวะหมายถึง ความเป็นผู้มีมีความเคารพได้แก่การทำให้หนักในบุคคลและคุณธรรมที่ควรเคารพเหล่านั้น^{๒๐}

^{๑๕} แปลก สนธิรักษ์ และสวัสดิ์ พิณีจันทร์, ศัพท์ศาสนานักธรรมและธรรมศึกษาตรี, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๔๐

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๑.

^{๑๗} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๐๓/๓๖๘.

^{๑๘} พระมหาประคักดี อคฺคฺปนฺโน (ซึ่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๑๙} สุวัฒน์ จันทร์จาง, **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๒๐} พระสิริมังคลาจารย์, **มังคลัตถทีปนี พุติโยภาโค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๙๔.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า การแสดงอาการนับถือเช่น เคารพผู้ใหญ่ เคารพธงชาติ; ไม่ล่วงเกิน, ไม่ละเมิด, เช่น เคารพสิทธิของผู้อื่น^{๒๑}

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้อธิบายไว้ว่า อันความเคารพคือ ความวางใจความตั้งใจมั่นเป็นหลักสำคัญของบุคคลทุกถ้วนหน้าถ้าบุคคลไม่มีความวางใจในใตใดที่หนึ่งแล้วก็ย่อมมีความว่าเหวใจพึงพิจารณาได้ด้วยตนเอง^{๒๒}

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) ได้อธิบายไว้ว่า ความเคารพนั้นได้แก่ กิริยาอาการที่ยกย่องเชิดชูซึ่งบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชูอันเป็นอาการตรงกันข้ามกับความดูหมิ่นเหยียดหยามได้แก่การไหว้การกราบการนบถนอบอ่อนน้อมการต้อนรับการสำรวมกิริยาให้สงบและความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ซึ่งเป็นอาการที่แสดงให้เห็นน้ำใจว่าตั้งใจยกย่องเชิดชูให้สมแก่ฐานะ^{๒๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า คารวะ หรือ คารวตา ได้แก่ ความเคารพ, การนับถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อหรือโดยความแน่นหนัจจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องด้วยความจริงใจ^{๒๔}

ปิ่นมู ทุกันต์ ได้อธิบายไว้ว่า ความตระหนักซึ่งเป็นความหมายของคารวะนั้นหมายถึงตระหนักในความดีอันมีอยู่ในตัวคนอื่นและในสิ่งอื่นคุณความดีมีอยู่ในคนใดหรือในสิ่งใดก็ตามถ้าเราไปใส่ใจปลงใจในคนนั้นสิ่งนั้นเรียกว่าตระหนักในความดีความตระหนักในความดีนี้แหละที่เป็นเนื้อแท้ของคารวะหรือความเคารพ^{๒๕}

दनัย ไชโยธา อธิบายว่า คารวะ ได้แก่ การแสดงความเคารพทางกาย และวาจาถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นด้วยความจริงใจโดยการคำนับการกราบการไหว้การลุกขึ้นต้อนรับการพูดจาสุภาพเป็นต้น^{๒๖}

^{๒๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๙๘.

^{๒๒}สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๐.

^{๒๓}สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๙.

^{๒๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๑.

^{๒๕}ปิ่นมู ทุกันต์, พันเอก, มงคลชีวิตภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๙.

^{๒๖}दनัย ไชโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒.

โดยนัยดังกล่าวข้างต้นนั้น **การวชิธรรม** หมายถึง การมีความเคารพซึ่งกันและกัน การประพฤติตนเป็นผู้มีคารวธรรม ปฏิบัติได้ ดังนี้

๑. **เคารพบุคคลที่เกี่ยวข้อง** โดยเฉพาะบิดามารดาซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด เคารพญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และผู้สูงอายุ เคารพครูอาจารย์ และเพื่อนๆ โดยแสดงความเคารพและกล่าวคำทักทายด้วยคำสุภาพ

๒. **เคารพกฎระเบียบทางสังคม** เช่น ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม ปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ

๓. **เคารพสิทธิของผู้อื่น** เช่น ไม่ทำร้ายผู้อื่นโดยเจตนา ไม่เอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยไม่ได้รับอนุญาต ไม่ทำให้ผู้อื่นเสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นต้น

๔. **เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น** เช่น ควรฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยความตั้งใจและไตร่ตรองก่อนตัดสินใจว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ และไม่ควรยึดถือความคิดเห็นของตนว่าถูกเสมอไป

๕. **เคารพและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์** ซึ่งถือเป็นสถาบันที่สำคัญสูงสุดของประเทศ

ดังนั้น ความเคารพ หมายถึง ความเป็นผู้มีความตระหนักและหนักแน่นจริงจังเป็นการมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วแสดงออกทั้งด้านกายวาจาและใจต่อบุคคลและสิ่งของด้วยความนอบน้อมและนับถืออย่างจริงจังความเคารพ (การวชิธรรม) เป็นการตระหนักในคุณงามความดีของคนอื่นและสิ่งอื่น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นอย่างถูกต้องจริงจัง โดยเป็นการแสดงออกทางกายและทางวาจาเป็นหลัก ส่วนความอ่อนน้อมถ่อมตน (นิวาตธรรม) นั้นเป็นการตระหนักในตัวเองแล้วสามารถวางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่งยโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูงและกดคนอื่นให้ต่ำ มีความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาลควรไม่ควร โดยเน้นเรื่องของภายในจิตใจเป็นหลัก

๒.๓ ความสำคัญของหลักการวชิธรรม

การวชิธรรม หรือ ธรรม คือ ความเคารพเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ความเคารพนี้ “นับเป็นสมบัติของอารยชนด้วยอารยชนคือคนที่มีอารยธรรมย่อมมีความเคารพกันเป็นระเบียบ”^{๒๗} การที่บุคคลจะนับถือกราบไหว้บูชาหรือลงมือกระทำการหนึ่งสิ่งใดลงไปหากมีความเคารพเป็นเบื้องต้นแล้วสิ่งนั้นก็ย่อมส่งผลทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้กระทำอย่างเต็มที่ความเจริญรุ่งเรือง และการได้รับสรรเสริญยกย่องมูทิตายินดีเป็นต้น ล้วนแล้วแต่อาศัยความเคารพเป็นที่ตั้งเช่นกันพระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญความเคารพว่าเป็นมงคล

^{๒๗} บุญมา จิตจรัส, มงคล ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑๕.

แก่ชีวิต “เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิตช่วยให้ชีวิตมีความเจริญช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ”^{๒๘}

๑. การที่บุคคลจะนับถือกราบไหว้บูชาหรือลงมือกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปหากมีความเคารพเป็นเบื้องต้นแล้วสิ่งนั้นก็ย่อมส่งผลทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้กระทำอย่างเต็มที่ ความเจริญรุ่งเรือง และการได้รับสรรเสริญยกย่องมูทิตายินดีเป็นต้นล้วนแล้วแต่อาศัยความเคารพเป็นที่ตั้งเช่นกัน พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญความเคารพว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต “เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิตช่วยให้ชีวิตมีความเจริญช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้นและช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ”

๒. พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ก็เนื่องจากพุทธบริษัทต่างช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

๓. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เหมาะสมกับจิตใจของชาวไทยถือเป็นมรดกอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษของไทยได้มอบไว้ให้อนุชนชาวไทยและสามารถกล่าวได้ว่า “พระพุทธศาสนาได้ช่วยธำรงและเชิดชูชาติไทยไว้ได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในการสร้างชาติชาวไทยยอมรับว่าพระพุทธศาสนาที่เราับมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั้นมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยมากที่สุด”^{๒๙}

พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ก็เนื่องจากพุทธบริษัทต่างช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะแม้แต่พระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลกก็ทรงให้ความสำคัญต่อพระธรรมทรงเคารพพระธรรม^{๓๐} ด้วยทรงมองเห็นว่าพระธรรมนี้แหละที่จะเป็นที่พึ่งที่อาศัยได้ จะเห็นได้ว่าในสมัยที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ๆนั้น เกิดความรำพึงว่าบุคคลผู้ไม่เคารพไม่ยำเกรงยอมอยู่เป็นทุกข์เราพึงสักการะเคารพอาศัยสมณะ หรือ คนไหนหนอแลอยู่และได้มีพระดำริว่า^{๓๑}

พระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรว่า “อานนท์บางทีพวกเธออาจจะคิดว่าปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้วพวกเราไม่มีพระศาสดา ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้นธรรม และพระวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๓๒}

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^{๓๐} อง.ตัก.(ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕.

^{๓๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๓/๒๓๓-๒๓๔.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมอบพระธรรมวินัยอันเป็นหลักคำสอน และหลักการทางพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้แทนพระองค์ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญ พระธรรมวินัยซึ่งพระธรรมวินัยนี้ หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ ๖ ให้ถือเป็นเหมือนตัวแทนพระพุทธเจ้านั่นเองและให้พุทธบริษัททั้งหมดอยู่กันตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นที่พึ่งพิงและอ้างอิงถึงเป็นมาตรฐานสุดท้ายในการตัดสินใจ^{๓๓} สังคมจำเป็นต้องมีธรรมและวินัยเป็นเครื่องกำกับ เช่น สังคมสงฆ์ต้องมีธรรมและวินัยของสงฆ์ สังคมฆราวาสต้องมีธรรมและวินัยของฆราวาส กล่าวได้ว่าธรรมและวินัยเป็นเครื่องมือในการประกอบคุณงามความดี

ความเคารพซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งจึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่การจะมีความเคารพที่ดีได้นั้น “ต้องเป็นความเคารพที่มีปัญญาเป็นมูลฐานจึงจะชอบด้วยพุทธประสงค์”^{๓๔} หมายความว่า การที่เราจะเคารพสิ่งใดลงไปควรตระหนักให้มากเรียกว่า “ตระหนักในความดี ความตระหนักในความดีนั้นจึงเป็นเนื้อแท้ของคารวธรรมหรือความเคารพ”^{๓๕} และควรสร้างเป็นนิสัยติดตัว

จะเห็นได้ว่า การที่เหล่าพุทธศาสนิกชนต่างยึดถือ และปฏิบัติตามหลักธรรมด้วยความเคารพ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เข้าใจหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และยังเป็น การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไปได้ นอกจากนี้แล้วไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือสิ่งของที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคม พระพุทธองค์ก็ทรงให้ความสำคัญ และให้ความสำคัญต่อสิ่งเหล่านั้นเช่นกัน การเคารพจึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่บุคคลควรตระหนักในจิตใจให้มากรวม ทั้งเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นๆ ว่ามีความสำคัญและมีประโยชน์

จากความสำคัญของคารวธรรมดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้นำไปใช้ในการกำหนด ความสำคัญของปัญหาการวิจัย และจะได้นำไปเป็นแนวทางในการสร้างเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ในสังคมไทยต่อไป

^{๓๓} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), “พระธรรมวินัยกฎหมายทฤษฎีและผลประโยชน์กรณี ความเห็นขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ฉบับใหม่”, ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่นที่ ๔๗, รวบรวมและ จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๙.

^{๓๔} ปิ่นมู ทุกันต์, **มงคลชีวิตภาค๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า๔๙.

๒.๔ ประเภทของหลักการธรรม

หลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา และจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุดควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการเคารพต่อบุคคลและสิ่งของ พึงศุติตัวอย่างพระพุทธรูปเป็นหลัก เพราะแม้แต่พระพุทธรูปก็ยังทรงให้ความเคารพต่อพระธรรม และพระสงฆ์ หรือ แม้แต่สถานที่สำคัญๆ ก็ทรงแนะนำให้เคารพสักการะนับถือ เช่น สังฆนียสถานได้แก่สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชเมื่อกล่าวถึงหลักความเคารพใหญ่ๆ ในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทมี ๖ ประการ คือ

๑. พุทธคารวตา ความเคารพในพระศาสดาหรือพระพุทธเจ้า^{๓๖}
๒. ธรรมคารวตา ความเคารพในธรรม
๓. สังฆคารวตา ความเคารพในสงฆ์
๔. ลิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา
๕. อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท
๖. ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร^{๓๗}

๒.๔.๑ พุทธคารวตา การเคารพในพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ “มีคุณสมบัติภายนอกได้แก่บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายในได้แก่คุณธรรมต่างๆ”^{๓๘} ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธรูปได้แสดงพระพุทธรูปลักษณะของพระองค์ไว้ ๙ ประการดังนี้

๑. เป็นพระอรหันต์
๒. ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
๓. เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. เสด็จไปดี
๕. รู้แจ้งโลก
๖. เป็นสารถิ์ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
๗. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

^{๓๖}วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๑/๓๖๓.

^{๓๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๙.

^{๓๘}พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมโม, “พระพุทธเจ้าบทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า๔๐.

๘. เป็นพระพุทธรูปเจ้า

๙. เป็นพระผู้มีพระภาค^{๓๙}

กล่าวสรุปได้ว่าพระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนี้

๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔

๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา

๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย

๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

๕. เป็นผู้มีพระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ, พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ

๖. เป็นผู้เสียสละโดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา, ญัตตถจริยา และพุทธานุจริยา^{๔๐} อธิบายได้ดังนี้

๖.๑ โลกัตถจริยา คือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน ด้วยการประกาศธรรมที่จะนำประโยชน์มาสู่ผู้ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น การสอนให้ขยันหมั่นเพียร ประโยชน์ในอนาคต เช่น ทรงสอนให้กระทำความดี ละเว้นกรรมชั่ว เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผลตลอดจนทรงสอนประโยชน์สูงสุด อันได้แก่ การทำจิตใจให้บริสุทธิ์

๖.๒ ญัตตถจริยา คือ ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา พระพุทธมารดา ตลอดจนพระประยูรญาติให้ได้รับรสพระสัทธรรมของพระองค์ท่าน ยังพระประยูรญาติให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และก่อให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่พระประยูรญาติ

๖.๓ พุทธานุจริยา คือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธรูปเจ้าเช่นกัน ตลอดจนพระประยูรญาติ พระพุทธองค์ ทรงกระทำการที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตได้ทรงกระทำมาเป็นพุทธวิสัย คือ ประกาศธรรม สอนสั่งทั่วทั้งหลายนให้รู้ตาม

การปฏิบัติตนต่อพระพุทธรูปเจ้าโดยการแสดงความเคารพในพระพุทธรูปเจ้าแบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ

๑. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่มีการปฏิบัติ ดังนี้คือ

(๑) ไปสู่ที่บำรุง ๓ กาล คือ เช้า เพล เย็น

(๒) เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าจึงกรมเราก็ไม่สวมรองเท้าจึงกรม

(๓) เมื่อพระพุทธองค์จ้งกรมอยู่ในที่จ้งกรมต่ำเราก็ไม่จ้งกรมอยู่ในที่สูง

(๔) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่เบื้องต่ำเราไม่ไปอยู่ในที่สูง

^{๓๙} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๑.

^{๔๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๑.

- (๕) ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง ๒ ในที่ทอดพระเนตรเห็น
- (๖) ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น
- (๗) ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น
- (๘) ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะในที่ทอดพระเนตรเห็น

๒. เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วปฏิบัติ ดังนี้คือ

- (๑) ไปสักการะพระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร
- (๒) ไปสักการะสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และ
ปรินิพพาน

- (๓) เคารพต่อพระพุทธรูป
- (๔) เคารพต่อพุทธทวาร
- (๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
- (๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์
- (๗) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาลาง
- (๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลาดไหล่ หูบร่ม และถอดรองเท้า
- (๙) ไม่ทำอวดการว่ทักๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร
- (๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
- (๑๑) เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ
- (๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง
- (๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตยด้วยจิตเคารพจริง ๆ^{๔๑}

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระพุทธเจ้า

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสูตรดังจะได้นำมาพอเป็นอุทาหรณ์มีดังนี้

ธัมมเจตียสูตร^{๔๒} พระสูตรว่าด้วยธรรมเจดีย์กล่าวถึงเรื่องเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้าและพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัยดังนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ณเมทพูนิกมแคว้นสักกะพระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทรงขอบพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองแล้วทรง

^{๔๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๔๔๙-๔๕๙.

ประกาศพระนามพระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรจึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระ และแสดงอาการฉันทมิตรถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่งเพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วพระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

จะเห็นได้ว่า การแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งพระองค์ทรงกระทำความเคารพ ต่อพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมอย่างซาบซึ้งยิ่งด้วยทรงมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติไม่เหมือนคนอื่น ได้แก่ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบเป็นต้น ดังนั้น แม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม การแสดงความเคารพพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชา และรำลึกถึงพระคุณสิ่งที่สำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ดังพระพุทธพจน์ว่าผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม^{๔๓} หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระองค์ชื่อว่าเป็นผู้เคารพพระพุทธเจ้าด้วย

๒.๔.๒ อัมมการวตา การเคารพในพระธรรม

พระธรรม คือ คำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาตรัสสอนสัตว์โลกให้รู้ตามพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงเคารพธรรมในบทสวดระลึกถึงพระธรรมคุณได้แสดงคุณของพระธรรมไว้ ๖ ประการดังนี้

๑. พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว คือ ตรัสไว้เป็นความจริงแท้ อีกทั้งทั้งงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางและงามในที่สุดพร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๒. ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง คือ ผู้ใดปฏิบัติผู้ใดบรรลุผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเองไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่นผู้ใดไม่ปฏิบัติไม่บรรลุผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้

๓. ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลาให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุกเวลาทุกโอกาสบรรลุเมื่อใดก็ได้รับผลเมื่อนั้นและเป็นจริงอยู่อย่างใดก็เป็นอย่างนั้นไม่จำกัดด้วยกาล

๔. ควรเรียกให้มาตุ คือ เชิญชวนให้มาชมพิสุจน์และทำทายเป็นการตรวจสอบเพราะเป็นของจริงและดีจริง

๕. ควรน้อมเข้ามาในตน คือ ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจหรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจหรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้นหมายความว่าเชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดูอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่น่าผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมายคือนิพพาน

^{๔๓} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

๖. อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้เป็นของจำเพาะตัวทำ
ให้กันไม่ได้เอาจากกันไม่ได้และรู้ได้ประจักษ์ใจเฉพาะตนเท่านั้น^{๔๔} พระธรรมมีความสำคัญพอจะสรุป
ได้ดังนี้

- (๑) รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว
- (๒) ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า
- (๓) ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข
- (๔) ทำให้ผู้ปฏิบัติมีเหตุผลและหนักแน่น
- (๕) เป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง^{๔๕}

การแสดงความเคารพพระธรรมนั้นมีวิธีการปฏิบัติหลายอย่างด้วยกัน เช่น เมื่อมีโอกาส
ฟังธรรมก็ตั้งใจฟังด้วยความเคารพไม่นั่งหลับไม่ขุด หรือ ขีดพื้นเล่นในขณะนั่งฟัง นอกจากนี้แล้ว
หนังสือพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นที่บรรจุรวบรวมทั้งหลักธรรม และวินัยไว้ไม่ควรวางไว้ในที่ต่ำการ
ตีความหมายหลักธรรมที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักการจริงถือเป็นการไม่เคารพต่อพระธรรม การสวดมนต์
ไหว้พระสวดทำนองที่เล่นที่จริงก็ถือเป็นการไม่เคารพพระธรรม และเป็นการดูหมิ่นพระธรรมด้วยซึ่ง
ในอนาคตผู้ที่ไม่รู้เนื้อหาแห่งธรรมอย่างแท้จริง ก็จะเขวตามไปด้วยเมื่อมองในสังคมปัจจุบัน จากกรณี
ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมพุทธ มีกรณีเรื่องการตีความหมายหลักธรรมผิด และเรื่องการวิจารณ์
หลักธรรมในทางเสียหายเกี่ยวข้องอยู่เสมอ เช่น กรณีสันตโศก กรณีธรรมกาย ถ้าเรานึกถึงความตั้ง
มั่นแห่งพระสัทธรรมก็ควรที่หันหน้ามาช่วยกันแก้ปัญหาให้ได้ก่อน เพราะมิเช่นนั้นปัญหาก็คงจะยิ่งบาน
ปลาย หลักธรรมก็จะยิ่งผิดเพี้ยนไปเยอะจนในที่สุดไม่รู้ว่หลักธรรมข้อไหนเป็นข้อเท็จจริงพึงพิจารณา
อย่าง เช่น กรณีที่ภิกษุรูปหนึ่งในภายหลังที่พระพุทเจ้าทรงปรินิพพานชื่อพระสุภทัตตะ ได้กล่าวจ้วง
จาบพระธรรม จึงทำให้เกิดข้อถกเถียงกันในหมู่สงฆ์ พระมหากัสสปเถระจึงมองเห็นความเสื่อมเสีย
และความไม่ตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมจะเกิดขึ้นในอนาคต จึงให้มีการสังคายนาธรรมวินัยขึ้น

ความเคารพในพระธรรม คือ เคารพพระธรรมโดยองค์ธรรมได้แก่เคารพในพระไตรปิฎก
คือพระวินัยพระสูตรพระอภิธรรมโดยการเรียนรู้และปฏิบัติตามจนได้ผลตามพุทธประสงค์การแสดง
ความเคารพพระธรรมสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

๑. เมื่อมีการประกาศฟังธรรมก็ไปฟังธรรม
๒. นั่งฟังธรรมในโรงธรรมโดยเคารพ
๓. ไม่นั่งหลับ
๔. ไม่ฟุ้งซ่าน

^{๔๔} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**, หน้า

๕. ไม่สนทนากันถึงเรื่องอื่นๆ ตั้งใจฟังจริงๆ
๖. ไม่วางหนังสือบรรจุพระธรรมไว้ในที่ต่ำไม่เหยียบย่ำคำภีร์
๗. ไม่พูดคุหมีนพระธรรม
๘. ตั้งใจปฏิบัติตามหลักศีลสมาธิและปัญญา^{๔๖}

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระธรรม

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระธรรมที่ปรากฏในพระสูตรดังจะได้นำมาพอเป็นอุทาหรณ์มีดังนี้

คารวสูตร^{๔๗} มีรายละเอียดสำคัญดังนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคแรกตรัสรู้ประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาได้เสด็จหลีกเร้นอยู่ในที่สงบเกิดความรำพึงอย่างนี้ว่า “บุคคลผู้ไม่เคารพไม่ยำเกรงยอมอยู่เป็นทุกข์ เราพึงสักการะเคารพอาศัยสมณะ หรือ พราหมณ์คนไหนหนอแลอยู่” พระองค์ได้มีพระดำริว่าเราพึงสักการะเคารพอาศัยสมณะ หรือ พราหมณ์อื่นอยู่เพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นธัมมิกขันธ์ ปัญญาชั้นวิมุตติขันธ์ และวิมุตติญาณทัสสนขันธ์ ที่ยังไม่บริบูรณ์แต่เราไม่เห็นสมณะ หรือพราหมณ์อื่นในโลกพร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์เทวดาและ มนุษย์ ที่มีศีลสมาธิปัญญาวิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะสมบูรณ์กว่าเราที่เราพึงสักการะเคารพอาศัยอยู่ทางที่ดีเราพึงสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้แล้วนั้นแลอยู่ทำให้ท้าวสหัมบดีพรหมทราบความรำพึงของพระองค์ด้วยใจแล้วหายตัวจากพรหมโลกมาปรากฏ

เบื้องพระพักตร์ และ ได้ประณมมือกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตทรงสักการะเคารพอาศัยธรรมอยู่แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในปัจจุบันก็ของสักการะเคารพอาศัยธรรมอยู่เถิด” จากนั้นได้กล่าว คาถาว่า “เยจจิตตาสมฺพุทฺธาเยจพุทฺธาอนาคตา โยเจตฺรหิสมพุทฺโธพฺพุนฺนโสกนาสโน สพฺเพสทฺธมฺมคฺรุโนวิหฺรีสุวิหรนฺติจ อถापิวฺริสฺสนฺติเอสาพุทฺธานธมฺมตา ตสฺมาหิอดตกาเมนมหตฺตมภิกฺขตา สทฺธมโม่ครุกาตพโโพสรฺพุทฺธานสาสนนฺติ.”

“พระสัมพุทธเจ้าในอดีตพระสัมพุทธเจ้าในอนาคต และพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดในปัจจุบันผู้จัดความเศร้าโศกของสัตว์เป็นจำนวนมากให้พินาศไปทุกพระองค์นั้นล้วนเคารพ

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**, หน้า ๑๔๑.

^{๔๗} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๗๓/๒๓๓-๒๓๔.

พระสัทธรรมอยู่นี้เป็นธรรมตาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แลกุลบุตรผู้ใฝ่ประโยชน์ มุ่งหวังความเป็นใหญ่ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายพึงเคารพพระสัทธรรม”^{๔๘}

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความเคารพพระธรรมให้มีธรรมเป็นที่พึ่งมีตนเป็นที่พึ่งยิ่งกว่ามีสิ่งอื่น เป็นที่พึ่งมีพระธรรมเป็นที่ระลึกพระธรรม จึงเป็นหลักแห่งรัตนะทั้งสาม แม้แต่พระอานนท์ก็ยืนยันแก่วัสสการพราหมณ์ ถึงการที่พระพุทธองค์ทรงให้ความเคารพธรรมมีธรรมเป็นใหญ่ว่า พราหมณ์ไม่มีภิกษุสักรูปเลยที่สงฆ์สมมติ คือ ภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้วภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลายซึ่งภิกษุทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ พราหมณ์อาตมภาพทั้งหลายมิใช่คนไม่มีที่พึ่งอาตมภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่งคือมีธรรมเป็นที่พึ่ง^{๔๙}

จะเห็นได้ว่า ความเคารพในพระธรรมเป็นเรื่องควรให้ความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งในหลักเสขียวัตถว่าด้วยมารยาทการแสดงธรรมนั้นชี้ให้เห็นชัดว่า เมื่อจะแสดงธรรมก็แสดงโดยเคารพเมื่อจะศึกษาก็ศึกษาโดยเคารพ เมื่อจะอธิบายหรือตีความหมายก็ควรให้เป็นไปตามหลักความถูกต้องแท้จริง ผู้ที่มีความเคารพพระธรรมย่อมจะประสบผลสำเร็จในชีวิต เพราะธรรมะย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดไปสู่ที่ชั่ว และ ผู้ประพฤติธรรมโดยเคารพย่อมอยู่เป็นสุข

๒.๔.๓ สังฆคารวตา การเคารพในพระสงฆ์

พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ ๓ ประการ คือ สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงจัดตั้งขึ้นมาภายหลังเป็นสังฆมหนึ่ง เรียกว่า สังฆะ หรือ สงฆ์คำว่าสงฆ์ใช้ในเรื่องของความหมายทางภาษามี ๒ อย่าง คือ

๑. ทางวินัยคำว่าสงฆ์ หมายถึง ภิกษุที่ประชุมกันทำสังฆกรรมจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป

๒. ทางธรรมคำว่าสงฆ์ หมายถึง คณะบุคคลหรือกลุ่มคนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยนอกจากนี้แล้วคำว่าสงฆ์สามารถแปลได้หลายความหมายเช่นผู้ฆ่ากิเลสหมายความว่าจะเป็นใครก็ตามถ้าพยายามฆ่ากิเลสคือความโลภความโกรธความหลงแล้วผู้นั้นได้นามว่าเป็นสงฆ์สงฆ์นั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑) สมมติสงฆ์ ได้แก่ ชุมนุมภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัยต่างโดยเป็นสงฆ์จตุรวรรคบ้าง (๔ รูปขึ้นไป) ปัญจวรรคบ้าง (๕ รูปขึ้นไป) ทศวรรคบ้าง (๑๐ รูปขึ้นไป) วิสดีวรรคบ้าง (๒๐ รูปขึ้นไป)

^{๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๓/๒๓๔.

^{๔๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๐/๘๗.

๒) ปรมัตถสงฆ์ หรือ อริยสงฆ์ได้แก่ผู้เจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุมรรคผลนิพพานไปแล้วคือพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรคจนถึงพระอรหันต์ ๖๑ ในบทสวดระลึกถึงพระสังฆคุณ ได้แสดงคุณของพระสงฆ์ไว้ ๙ ประการดังนี้

๑. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี
๒. เป็นผู้ปฏิบัติตรง
๓. เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง
๔. เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
๕. เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย
๖. เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ
๗. เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา
๘. เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี
๙. เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๕๐}

พระสงฆ์มีความสำคัญพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นผู้ประพาศปฏิบัติชอบเป็นตัวอย่าง
๒. เป็นบุญเขตของชาวโลก
๓. เป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา
๔. เป็นผู้นำของบริษัท^{๕๑}

ความเคารพในพระสงฆ์ คือ การรู้จักตระหนักถึงคุณงามความดีของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบผู้สืบอายุพระพุทธศาสนามีความยำเกรงอ่อนน้อมกราบไหว้บูชาเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านโดยแสดงความเคารพดังนี้

๑. เวลาไปสู่ที่บารุงของพระสงฆ์ต้องไหว้ หรือ กราบด้วยเบญจางค์ประดิษฐ์โดยกิริยาอาการเรียบร้อยก่อนแล้วจึงนั่ง
๒. นั่งเรียบร้อยไม่นั่งเอามือรัดเข่า
๓. ไม่นั่งเอาผ้ารัดเข่า
๔. ไม่สวมรองเท้าในท่ามกลางพระสงฆ์
๕. ไม่กั้นร่มในท่ามกลางพระสงฆ์
๖. ไม่คะนองมือไม่คะนองเท้าต่อหน้าพระสงฆ์
๗. เมื่อพระสงฆ์ไม่เชิญไม่แสดงธรรม

^{๕๐} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒-๔๓๓.

^{๕๑} ตูรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**, หน้า

๘. เมื่อพระสงฆ์ไม่เชื่อไม่เอาครูแก้ปัญหารธรรม
๙. ไม่เดินยืนนั่งเบียดพระสงฆ์
๑๐. ต้อนรับด้วยไทยธรรมตามมีตามเกิด หรือ ตามศรัทธา
๑๑. แลดูพระสงฆ์ด้วยจิตเลื่อมใสด้วยนัยน์ตาน่ารัก^{๕๒}

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระสงฆ์

กรณีตัวอย่างความเคารพในพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระสูตร ดังจะได้นำมาพอเป็นอุทาหรณ์ มีดังนี้

นครวินเทยสูตร^{๕๓} ใจความสำคัญของพระสูตรมีดังนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ของชาวแคว้นโกศล ชื่อนครวินเทยพราหมณ์ และคหบดีชาวบ้านนครวินเทยได้ทราบถึงกิตติศัพท์อันงามของพระพุทธองค์ที่ขจรไปทั่วจึงปรารถนาที่จะพบพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อมีโอกาสเข้าพบแล้วบางพวกอภิเษกแล้วนั่ง ณ ที่สมควรบางพวกทูลสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจพอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วก็นั่ง ณ ที่สมควรบางพวกประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควรบางพวกนั่งนิ่งเฉย ณ ที่สมควรจากนั้นพระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินเทยว่า ถ้ามีอันเดียรถีย์ปริพาชกถามถึงสมณะพราหมณ์ผู้ควรสักการะเคารพนับถือบูชา และไม่ควรสักการะเคารพนับถือบูชาให้ตอบว่าสมณะพราหมณ์ผู้ไม่ควรสักการะเคารพนับถือบูชา คือ ผู้ยังมีความกำหนัดความขัดเคือง และความลุ่มหลงในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เพราะยังมีความประพฤติเสมอกับชาวบ้านส่วนสมณะพราหมณ์ผู้ควรสักการะเคารพนับถือบูชา คือ ผู้ไม่มีความกำหนัดเป็นต้นเพราะมีความประพฤติสูงกว่าถ้าอันเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นถามถึงปฏิบัติของผู้นั้นผู้นั้นไม่มีความกำหนัดเป็นต้นให้ตอบว่าท่านเหล่านั้นชอบใช้สอยเสนาสนะอันสังตซึ่งเป็นที่ที่อายตนะภายใน และอายตนะภายนอกไม่สามารถทำให้เกิดความยินดีได้หลังจากแสดงธรรมจบลงพราหมณ์ และคหบดีเหล่านั้นได้ขอร้องพระรัตนตรัยเป็นสรณะแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต^{๕๔}

การแสดงความเคารพในพระสงฆ์มีข้อที่น่าคิดหลายอย่างเพราะแม้แต่พระอริยบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์ย่อมต้องกราบไหว้แสดงความเคารพพระสงฆ์แม้ที่เป็นปุถุชนด้วยเหตุผลเกี่ยวกับธรรมหรือเพื่อเชิดชูธรรมนั่นเองซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. พระสงฆ์ได้สมัครใจสละวิถีชีวิตสุขสบายอย่างชาวบ้านมาฝึกหัดขัดเกลาจิตใจ ประพฤติตามธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดนับว่าเป็นผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก

^{๕๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี(โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๙.

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๔-๔๓๗/๔๙๓-๔๙๘.

^{๕๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๔-๔๓๗/๔๙๓-๔๙๘.

๒. พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติฝึกรบมตมมุ่งตรงสู่นิพพานและประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกนับเป็นภาวะและฐานะที่ควรเคารพยกย่อง

๓. พระสงฆ์มีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรงเป็นศูนย์รวมของผู้มีคุณธรรม หรือประพฤติปฏิบัติความดีไว้ได้มากที่สุดเป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือดำรงอยู่ของธรรมพระภิกษุแต่ละรูปเป็นตัวแทนแห่งสงฆ์เมื่อกราบไหว้พระภิกษุนั้นๆ ในฐานะเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งก็คือการเคารพกราบไหว้ให้เกียรติแก่สงฆ์และเป็นการเคารพเชิดชูธรรมด้วย

๔. พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาปฏิบัติรักษาพระธรรมวินัยไว้และนำมาสั่งสอนเผยแผ่ธรรมให้ดีที่สุดเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาการเคารพกราบไหว้ให้เกียรติแก่พระภิกษุในฐานะที่เป็นตัวแทนของสงฆ์ก็เท่ากับเป็นการเชิดชูสงฆ์ให้ดำรงอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

๕. คฤหัสถ์ยอมกราบไหว้พระสงฆ์ด้วยความปรารถนาดีหวังประโยชน์สุขและความเจริญงอกงามในธรรมแก่ท่านโดยฐานเป็นเครื่องช่วยให้ท่านหมั่นระลึกและคอยสำนึกอยู่เสมอถึงสมณเพศและหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอยู่เสมอ^{๕๕}

จะเห็นได้ว่า ภิกษุสามเณรแม้จะเป็นปุถุชนแต่เมื่อเป็นผู้มีความเพียรพยายามที่จะฝึกฝนอบรมตนเองทั้งในด้านความรู้และข้อวัตรปฏิบัติถือว่าควรแก่การกราบไหว้ของคฤหัสถ์แม้ที่เป็นอริยบุคคลภิกษุสามเณรรูปใดเมื่อชาวบ้านกราบไหว้ยังมีความสำนึกที่จะสำรวจตนว่าเป็นผู้มีคุณความดีสมควรแก่การเคารพกราบไหว้ของเขาหรือไม่ภิกษุสามเณรรูปนั้นถือว่าน่าเคารพกราบไหว้

ในสังคมปัจจุบันจากการที่มีข่าวเกี่ยวกับ เรื่องภิกษุบางรูปประพฤติผิดธรรมวินัยบ่อยๆ ทำให้บุคคลผู้มีศรัทธาไม่มั่นคงหวั่นไหวได้อาจจะมองพระสงฆ์โดยภาพรวมว่าประพฤติผิดธรรมวินัยหมดทำให้ศาสนา และหลักธรรมเสื่อมโดยแท้จริงแล้วศาสนาไม่ได้เสื่อม แต่ผู้ที่ประพฤติผิดธรรมวินัยนั้นแหละเสื่อมไปจากคุณงามความดี เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นเป็นสัจธรรมประเด็นการมองพระสงฆ์ในภาพลบโดยไม่มีการแยกแยะ หรือ ตริตรองให้ดีกว่าก่อนเป็นเรื่องควรทำความเข้าใจให้มากขึ้นเพราะมีเช่นนั้น ผู้ที่ไม่มีศรัทธานอกจากนี้ในปัจจุบันแม้ว่าพระสงฆ์จะประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ตาม การให้ความเคารพพระสงฆ์เหมือนอย่างที่เคยปฏิบัติมาเริ่มมีทีท่าว่าจะลดน้อยถอยลงเนื่องมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น การศึกษาและเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่มีน้อยมากการที่เข้าใจหน้าที่ของพระสงฆ์ก็ไม่มีจึงทำให้มองไม่เห็นบทบาท และความสำคัญของพระสงฆ์จนในที่สุดมองพระสงฆ์เป็นเพียงแค่นักธรรมดาคนหนึ่งครั้งจะแสดงความเคารพก็มีความตะขิดตะขวงใจ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมควรใส่ใจในเรื่องนี้ให้มากกว่าการปลุกฝังค่านิยมที่ถูกต้องด้วยมิใช่ปล่อยให้วัฒนธรรม หรือ ค่านิยม หรือ มีศรัทธาไม่มั่นคง จะเกิดความลังเลใจว่าจะแสดงความเคารพดีหรือไม่เคารพดีส่วนผู้ที่มีศรัทธามั่นคงเข้าใจความเป็นจริงจะไม่หวั่นไหวในเรื่องนี้แม้ภิกษุบางรูปจะ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๘-๔๓๙.

ประพจน์ศีลธรรมวินัยก็ยังคงให้ความเคารพพระสงฆ์ต่อไป เพราะสามารถแยกแยะปัญหา และ ข้อเท็จจริงได้วัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยมากเกินไปจนทำให้วัฒนธรรม หรือ ค่านิยม เก่าที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างดีเสื่อมหายไป และ พระสงฆ์ควรจะมึบทบาทและทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุข ทั้งส่วนตน และ ส่วนรวมให้มากกว่านี้ด้วยให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และ เป็นผู้สืบ อายุพระพุทธศาสนา

๒.๔.๔ ลิกขาการวตา การเคารพในการศึกษา

คำว่า **ศึกษา** ได้แก่ การเล่าเรียนฝึกฝนและอบรม^{๕๖} มาจากคำศัพท์บาลีว่า **ลิกขา** มา จากภาษาสันสกฤตว่า **ศิกษา** หมายถึง การศึกษาการสำเนียงข้อที่จะต้องศึกษาข้อปฏิบัติสำหรับ ฝึกอบรมพัฒนาในภาษาไทยใช้ตามสันสกฤตว่าศึกษาในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการศึกษา เรียกว่าไตรสิกขามี ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล
๒. อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิตเรียกว่าสมาธิ
๓. อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา^{๕๗}

การศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนพระพุทธศาสนาถือหลักสิกขาตาม ธรรมชาติของมนุษย์เราหมายความว่า “มนุษย์เรานี้ท่านเรียกว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและก็ฝึกได้ด้วยคือ ชีวิตมนุษย์ที่เป็นอยู่นี้เป็นชีวิตที่ได้มาด้วยการเรียนรู้และฝึกหัดพัฒนา”^{๕๘} ชีวิตของคนเรานั้นถือ เป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับการศึกษา เพราะชีวิตคือการเป็นอยู่ และการที่ชีวิตจะเป็นอยู่ และดำเนินไป ได้ด้วยดีก็ต้องมีการเคลื่อนไหวต้องมีการได้เจอสถานการณ์ต่างๆ และพบกับประสบการณ์ใหม่ๆ จะต้องรู้จักเข้าใจคิดปฏิบัติ หรือ จัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็น หรือ สามารถหาทางแก้ไขปัญหาให้ ผ่านไปได้ด้วยดีทำให้ต้องมีการเรียนรู้ และพิจารณาแก้ปัญหาตลอดเวลาดังได้กล่าวมานั้นก็คือ การศึกษาหรือศึกษานั้นเอง ดังนั้น เมื่อคนเรายังมีชีวิตอยู่ถ้าจะเป็นอยู่ และเป็นอยู่ให้ดีก็ต้องมี การศึกษาอยู่ตลอดเวลาแล้วได้ว่า “ชีวิตคือการศึกษารชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีการศึกษามีการเรียนรู้

^{๕๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๗๗๒.

^{๕๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๙, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในพระ ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๙๑๔-๙๑๕.

^{๕๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สอนนาสอนจิตชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

หรือมีการฝึกฝนไปด้วย”^{๕๙} ดังนั้น “มนุษย์จึงเป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึกด้วยการศึกษาศึกษาด้วยการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ถ้ามนุษย์ตั้งใจปฏิบัติตามธรรมชาติของตนที่เป็นสัตว์ผู้ฝึกได้ก็จะเป็นผู้ที่ประเสริฐอย่างยิ่ง”^{๖๐}

ดังพระพุทธภาษิตบทว่า “ผู้ฝึกตนได้แล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^{๖๑} และพระพุทธภาษิตบทว่า “ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะจัดว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๖๒} การศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ทุกคน เพราะจะทำให้มนุษย์มีความงาม และมีความเรียบร้อยทั้งด้าน กาย วาจา และใจ

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือมงคลสูตร ๓๘ ประการ พึงเคารพในการศึกษาด้วยการตั้งใจเรียน และตั้งใจปฏิบัติตามการศึกษา ๔ ประการ คือ

๑. พุทธิศึกษา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้เกิดความรู้สาขาต่างๆ ทั้งในทางโลกและทางธรรมได้แก่ความรู้ในหลักพระพุทธศาสนา และหลักวิชาการสมัยใหม่

๒. จริยศึกษา ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับบรรยาบทต่างๆ มีมารยาทประจำตระกูลมารยาทประจำประเทศมารยาทเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ เป็นต้น

๓. พลศึกษา ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกำลังกาย และกำลังใจมีการฝึกออกกำลังกาย และการใช้หลักธรรมมาดำเนินชีวิต เพื่อเป็นเครื่องคุ้มกันทางใจ เป็นต้น

๔. หัตถศึกษา ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับการใช้มือให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองผู้อื่น ประเทศชาติศาสนา เช่น ช่างปูนช่างไม้ช่างทาสีช่างปั้นช่างเขียนช่างเสริมสวยช่างเย็บปักถักร้อยช่างออกแบบ^{๖๓}

กรณีตัวอย่างความเคารพในการศึกษา

สามเณรร่าหุล^{๖๔}

สามเณรร่าหุล หรือ พระร่าหุลเถระเป็นพระอรหันต์ที่นำศึกษาเป็นแบบอย่างท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุอื่นๆ ในการเป็นผู้มีความใฝ่ในการศึกษา เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์พระมารดาของท่าน ได้บอกกับร่าหุลกุมารว่าตั้งแต่พระราชบิดา (เจ้าชายสิทธัตถะ) เสด็จออกผนวชขุมทรัพย์ที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับ

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ชีวิตที่เป็นอยู่ดี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **สอนนาคนสอนจิตชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ**, หน้า๑๙.

^{๖๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^{๖๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๕/๓๓๘.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **มงคล ๓๘ ประการ**, หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๗. วิ.อ.

การประสูติของพระองค์ได้หายไปขอให้ราหุลกุมารไปทูลขอขุมทรัพย์นั้น ขณะที่พระองค์พร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จออกบิณฑบาตอยู่ในเมืองราหุลกุมารก็ได้ติดตามพระองค์ไป เพื่อขอขุมทรัพย์ ซึ่งเป็นทรัพย์ภายนอกแต่พระองค์ทรงมอบทรัพย์ภายในให้แทนโดยมีพระบัญชาให้ พระสารีบุตรบวช ให้ราหุลกุมารด้วยการเปล่งวาจาถึงไตรสรณคมน์ได้แก่การอุปสมบทด้วยการถึงสรณะสามสามเณร ราหุลจึงเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาแล้วกันว่าเมื่อสามเณรราหุลบวชมาแล้วท่านได้เป็นผู้ ใครในการศึกษามากในเวลาเช้าทุกวัน สามเณรราหุลจะมากอบทราয়เต็มกำมือแล้วอธิษฐานตั้งๆว่า วันนี้ขอให้เราได้ฟังโอวาทจากพระพุทธเจ้า และพระอุปัชฌาย์มากมายดุจเมล็ดทรายในกำมือของเรา นี้ จากการที่สามเณรราหุลมีความเพียรพยายามสนใจในการศึกษาพระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่าใครๆ ในทางเป็นผู้มีความสนใจใคร่ในการศึกษานอกจากนี้แล้วท่านยังเป็นผู้ว่าง่ายสอน ง่ายและมีความเคารพในพระสงฆ์ด้วย

จากตัวอย่างดังกล่าวการที่สามเณรราหุลได้ลุกแต่เช้าเพื่อไปกำทรายเต็มมือแล้วอธิษฐาน ขอให้ได้รับฟังโอวาทจากพระพุทธองค์ และพระอุปัชฌาย์แสดงให้เห็นว่าท่านได้ให้ความสำคัญในเรื่อง ของการศึกษาเคารพในการศึกษาจนได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลิศกว่าใครๆ ในด้านการศึกษาความเคารพ ในการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่ควรนำไปปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เป็นผู้มีความรู้ฉลาดและ เจริญก้าวหน้าในชีวิต

บุคคลจึงควรตระหนักในการเคารพการศึกษาเพราะผู้ที่เคารพในการศึกษาย่อมได้รับ อานิสงส์ คือ เป็นผู้มีความสมบูรณ์ของผู้คงแก่เรียน หรือ ผู้ที่ได้เรียนรู้มามาก ๕ ประการ ดังนี้

๑. ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียน หรือ สดับฟังมาก
๒. มีความจำดีสามารถจำหลัก หรือ สารสำคัญได้ดี
๓. มีความคล่องปากอันเกิดจากการหมั่นท่องบ่น หรือ ใช้คำพูดอยู่เสมอ
๔. จำขึ้นใจเมื่อนึกถึงเนื้อหาที่ได้เรียนมาก็จะปรากฏเนื้อให้เห็นได้ชัดเจน
๕. แห่งตลอดด้วยดีด้วยทิวา หมายความว่า มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์ แจ่มด้วยปัญญาทั้งแง่ของความหมายและเหตุผล^{๖๕}

จะเห็นได้ว่า ความเคารพในการศึกษา คือ การรู้จักตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาหา ความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรมแล้วแสดงออกซึ่งความเคารพโดยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็ม กำลังความสามารถจะศึกษาเรื่องใดก็ตามก็จงศึกษาให้ถึงแก่นแท้ของเนื้อความรวมทั้งการรู้จักบำรุง และให้การสนับสนุนการศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรม และจากหลักสิกขาการวตา ผู้วิจัยได้นำไป เป็นกรอบแนวคิดในหัวข้อเคารพครูบาอาจารย์ และนำไปใช้ในการให้ความรู้เรื่องหลักการวธรรมใน สังคมไทย

^{๖๕} ๐ง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๑๕๗.

๒.๔.๕ อัปมาทการวตา เคารพในความไม่ประมาท

ความประมาทเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายให้ สมบูรณ์หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓ ย่อมสรุปรวมลงในความไม่ประมาทพระผู้มี พระภาคทรงเปรียบเทียบอัปมาทธรรมเหมือนรอยเท้าช้างเป็นต้นดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายไม่มีเท้ามีสองเท้ามีสี่เท้าหรือมีมากเท้าก็ตามมีรูปมีสัญญาไม่มี สัญญาหรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ตามมีประมาณเท่าใดพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธ เจ้าบัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่านั้นฉันใดกุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกันมีความ ไม่ประมาทเป็นมูลรวมลงในความไม่ประมาทความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่ากุศล เหล่านี้^{๖๖}

ภิกษุทั้งหลายรอยเท้าของสัตว์ที่เหยียบไปบนแผ่นดินทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้างรอย เท้าช้างชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้นเพราะเป็นรอยใหญ่แม้ฉันใดกุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้น เหมือนกันมีความไม่ประมาทเป็นมูลรวมลงในความไม่ประมาทความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่าเลิศ กว่ากุศลธรรมเหล่านั้น^{๖๗}

ความไม่ประมาทจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนเราก่อนที่พระพุทธ องค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานพระองค์ยังได้ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายเป็นปัจฉิมวาจา คือพระดำรัสครั้ง สุดท้ายดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลายบัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดาเธอ ทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๖๘}

ความไม่ประมาทถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งบุรุษก็ดีสตรีก็ดีคฤหัสถ์ หรือ พระภิกษุสงฆ์ ควรให้ความสำคัญในความไม่ประมาทในการใช้ชีวิตประจำวันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ ประมาทได้แก่การมีชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติหรือการใช้สติอยู่ทุกขณะในการดำรงชีวิตทำ

ให้เกิดความระมัดระวังตัวป้องกันไม่ให้พลาดตกไปในทางชั่ว หรือ ทางเสื่อมคอยยับยั้ง คอยเตือนอยู่ตลอดเวลาทำให้สำนึกในหน้าที่และการทำงานอยู่เสมอโดยพิจารณาหลักธรรมข้อที่ควร พิจารณาเนืองๆมี ๕ ประการดังนี้

๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
๒. เรามีความเจ็บเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๙/๗๓.

^{๖๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๐/๗๕.

^{๖๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖

๓. เรามีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. เรามีกรรมเป็นของตนเป็นผู้รับผลของกรรมมีกรรมเป็นกำเนิดมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยเราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๖๙}

ความเคารพในความไม่ประมาท คือ การรู้จักตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการมีสติที่ดีฝึกกำกับสติให้อยู่กับตัวเราตลอดเวลาซึ่งการแสดงออกซึ่งความเคารพนั้นก็คือการหมั่นฝึกอบรมและพัฒนาสติของเราเพื่อไม่ให้ประมาทโดยการไม่ละสติไม่ปล่อยสติไม่ลืม

ตัวไม่มัวเมา และไม่ลุ่มหลงด้วยการปฏิบัติอยู่เป็นประจำมิให้ขาดบุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงานควรเคารพในความไม่ประมาทด้วยการปฏิบัติ ดังนี้

๑. รู้จักคุณค่าของเวลาไม่ผัดเพี้ยนปล่อยวันคืนให้ล่วงไปเปล่า

๒. มองเห็นโทษของทุจริตและคุณค่าของสุจริตเลิกละหลีกเว้นทุจริตเร่งชวนชวายประพฤตีสุจริตประกอบแต่สิ่งที่ดีงาม

๓. ไม่ปล่อยใจให้ลุ่มหลงมัวเมาในสิ่งเย้ายวน และความสนุกสนานเพลิดเพลินต่างๆ เร่งปฏิบัติหน้าที่การงานให้สำเร็จผลด้วยดี

๔. ทำสิ่งใดก็ทำจริงจังไม่หละหละโลเล

๕. มีสติสัมปชัญญะรู้จักยับยั้งชั่งใจบังคับควบคุมตนเองได้และหัดเป็นคนรอบคอบ^{๗๐}

นอกจากนี้แล้วยังต้องฝึกฝนอบรมตนเองให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ ๔ ประการ คือ

๑. จงละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต และอย่าประมาทในการละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริตนั้น

๒. จงละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต และอย่าประมาทในการละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริตนั้น

๓. จงละมโนทุจริตบำเพ็ญมโนสุจริต และอย่าประมาทในการละมโนทุจริตบำเพ็ญมโนสุจริตนั้น

๔. จงละมิจฉาภิภูฏฐิบำเพ็ญสัมมาภิภูฏฐิ และอย่าประมาทในการละมิจฉาภิภูฏฐิบำเพ็ญสัมมาภิภูฏฐินั้น^{๗๑}

^{๖๙} อก.ปถจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๔.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม**, หน้า ๑๘๗.

^{๗๑} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๖/๑๗๙.

กรณีตัวอย่างความเคารพในความไม่ประมาท

อัปมาทสูตร^{๗๒} พระสูตรว่าด้วยความไม่ประมาทเหตุการณ์นี้เกิดจากพราหมณ์คนหนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อสนทนาปราศรัย และทูลถามพระองค์ว่า

ข้าแต่ท่านพระโคตมธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมยึดถือไว้ได้ซึ่งประโยชน์ในภพนี้และภพหน้ามีอยู่ หรือ พระองค์ตรัสตอบว่ามีอยู่พราหมณ์จึงทูลถามต่อไปว่าธรรมที่วานั้นเป็นอย่างไรพระองค์ตรัสว่าความไม่ประมาท คือ ธรรมที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมยึดถือไว้ได้ซึ่งประโยชน์ในภพนี้และภพหน้า

จากตัวอย่างนี้ ทำให้มองเห็นว่าความไม่ประมาทเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ และมีความสำคัญอย่างยิ่ง และก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในชาตินี้ และชาติหน้าดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงควรแสดงความเคารพในความไม่ประมาทตระหนักในการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่หาได้ยาก ไม่ควรประมาทในวัย และชีวิตเป็นต้นความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่ช่วยทำให้เรามีสติสัมปชัญญะ มั่นคงไม่ผลอสติมีสมาธิอยู่กับตัวเป็นประจำทำให้มีปัญหา สามารถช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้

จะเห็นได้ว่า บุคคลจึงไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาทผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาททั้ง ๕ ประการดังกล่าวถือว่าเป็นผู้ที่มีความไม่ประมาทในธรรมชั้นต่ำส่วนผู้ใดที่ประพฤติตามหลักธรรมนี้แล้ว ชีวิตของผู้นั้นย่อมไม่เป็นหมันแม้ตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเชื่อว่ามีชีวิตอยู่บุคคลผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ปล่อยให้เวลาให้ผ่านเลยไปให้เสียเปล่าสามารถรักษาประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นไว้ได้ตั้งนั้นเมื่อมองเห็นความสำคัญและประโยชน์ของความไม่ประมาทแล้วบุคคลทั้งหลายพึงปฏิบัติด้วยความเคารพในความไม่ประมาทซึ่งเป็นการเคารพธรรมไปในตัวด้วยเพราะความไม่ประมาทชื่อว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง

๒.๔.๖ ปฏิสันถารคารวตาเคารพในการต้อนรับ

คำว่าปฏิสันถาร^{๗๓} หมายถึง การทักทายปราศรัยแขกผู้มาหา^{๗๔} ได้แก่ การต้อนรับการรับรอง^{๗๕} การแสดงการต้อนรับมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นการปิดหรืออุดช่องโหว่คือที่แตกรั่วอันมีอยู่ในระหว่างตนและบุคคลอื่น^{๗๖} หมายถึง การรู้จักสงเคราะห์ซึ่งกันและกันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และกันด้วยการต้อนรับนั่นเองเป็นการรวมน้ำใจหรือการเชื่อมสัมพันธ์ใจคนให้เป็นหนึ่ง

^{๗๒} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๒๓-๕๒๔.

^{๗๓} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๕๓/๑๒๓.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๔๙๕.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๙.

^{๗๖} มงคล. (ไทย) ๔/๒๗๐/๑๑.

เดียวด้วยการแสดงออกซึ่งความความรักความปรารถนาดีความสมานสามัคคีมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันซึ่งกันและกันด้วยการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือด้วยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยสัมพันธภาพไมตรีอันเกิดจากการเห็นอกเห็นใจกันเข้าใจในกันและกันเพื่อยึดเหนี่ยวประสานสามัคคีกันไว้การรวมเข้าด้วยกันการไม่ทะเลาะวิวาทความพร้อมเพรียง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันรวมเข้าเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน^{๗๗} ลักษณะดังกล่าวมานี้ถือเป็นความสำคัญหรือประโยชน์อันเกิดจากการมีปฏิสันถารคือการรู้จักต้อนรับนั่นเอง

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้อธิบายว่า “ปฏิสันถารแปลว่าปิดช่องโหว่หมายความว่าในโลกอันเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์นี้มีช่องโหว่อยู่ ๒ ช่อง คือ ช่องโหว่ของตนเองและของคนอื่น”^{๗๘} ดังนั้น จึงต้องปิดช่องโหว่ ๒ ช่องนี้ด้วยเครื่องปิด ๒ อย่าง คือ อามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร^{๗๙} ดังนี้

๑. อามิสปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยสิ่งของเช่นอาหารเครื่องดื่มที่อยู่อาศัยเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค เป็นต้น

๒. ธรรมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยธรรมการต้อนรับด้วยการกล่าวแนะนำธรรมะการต้อนรับที่ทำพอดีสมควรแก่ฐานะของแขกมีการลูกรับ เป็นต้น หรือช่วยเหลือสงเคราะห์เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาต่างๆ และช่วยทำกุศลให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

การแสดงความเคารพในปฏิสันถาร ๒ อย่างนี้สำหรับพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกัน และฆราวาสผู้มาเยือนดังนี้

๑. อามิสปฏิสันถาร ได้แก่ การแสดงความเคารพด้วยการลุกขึ้นต้อนรับรับบาตรจีวรรับของที่ควรรับ เช่น กระจาเป็นต้นปูอาสนะพาดทาน้ำมันให้เกศผู้มีเนยใส่น้ำอ้อย เป็นต้น ให้น้ำร้อนน้ำเย็นทำความสะอาดอาคารที่อยู่อาศัยพาเที่ยวไปปินทบาทพาไปในกิจนิมนต์ให้อามิสที่ตน ได้แก่ทำนเช่นให้แก่อาคันตุกะภิกษุไข่อุปัชฌาย์อาจารย์เมื่อพบคนแก่ หรือ นางภิกษุณีแม่ชีก็พึงให้แก่คนเหล่านั้นให้แก่บิดามารดาให้แก่ไวยาวัจกรผู้รับใช้ให้แก่พระราชาก็แก่ใจให้แก่ผู้อุปถัมภ์มารดาบิดาของตนให้แก่บัณฑิตบุพการ

๒. ธรรมปฏิสันถาร ได้แก่ การแสดงความเคารพด้วยการต้อนรับด้วยธรรมมีการสอนบาลี และอรรถกถาให้โดยเคารพพรรณานำความแห่งพระบาลีให้ฟังโดยเคารพบอกธรรมสอนธรรมแสดงธรรมให้ฟังโดยเคารพสอนกรรมฐานให้สอนธรรม คือ ปรียัติ, ปฏิบัติ, ปฏิเวธ, ให้บรรเทาความ

^{๗๗} พระมหาสุชิน สุชีโว, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘ ประการ, หน้า ๑๘๕.

^{๗๙} อิง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๕๓/๑๒๓.

ราคาญกลุ่มใจให้ช่วยเหลือกิจที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นกรรมที่สมควรเช่นช่วยในงานทำบุญต่างๆเป็นเพื่อนเป็นมิตรสหายร่วมกันให้อัฒนออกจากอบัติให้มานต์ให้ปริวาสให้บรรพชาผู้ที่ควรบรรพชาให้อุปสมบทผู้ที่ควรอุปสมบทแม้สวดกรรมวาจาให้แก่นางภิกษุณีผู้หวังอุปสมบทในสำนักของตนก็จัดเป็นธรรมปฏิสันถารได้ในสมัยนี้บวชชีให้แก่ผู้ประสงค์จะบวชก็จัดเป็นธรรมปฏิสันถารได้เช่นกัน^{๘๐}

อนึ่งหากจะกล่าวสรุปวิธีการแสดงความเคารพในปฏิสันถารนั้นสรุปได้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ศึกษาให้เข้าใจละเอียด และวิธีการปฏิสันถาร
๒. รู้จักรับแขกให้เหมาะสมแก่ฐานะ และกาลเทศะ
๓. ระมัดระวังมิให้แขกต้องรอนาน หรือ เกิดความรู้สึกก่อเคือง
๔. แสดงความเอาใจใส่ และต้อนรับแขกด้วยอัธยาศัยไมตรี
๕. เมื่อไปเป็นแขกของผู้อื่นต้องรู้จักเวลาแสดงความยินดีในการต้อนรับของเขา และทำตนไม่ให้เจ้าของบ้านหนักใจ^{๘๑}

กรณีตัวอย่างความเคารพในปฏิสันถาร

เรื่องอภัยโจร เป็นกรณีตัวอย่างเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการทำปฏิสันถาร ดังปรากฏในหนังสือมังคลัตถที่บันทึกไว้ว่า ในเกาะสีหังการชื่ออภัยมีบริวารประมาณ ๕๐๐ คนพากันเที่ยวปล้นชาวบ้านในที่ต่างๆ ชาวบ้านต่างกลัวพากันหนีไปอยู่ที่เมืองอนูราชบุรีเมื่อต่างคนต่างหลบไปอยู่ที่อื่นจึงไม่มีใครไปสู่อภัยโจร เพื่อกราบไหว้พระเจดีย์อยู่มาวันหนึ่งพวกโจรได้เข้าไปสู่อภัยโจรเพื่อปล้นเอาของสงฆ์ และสิ่งอื่นๆคนที่รักษาตัวอยู่เห็นโจรมาจกมากจึงพากันรีบไปแจ้งเหตุแก่พระเถระผู้เป็นสมภารท่านสมภารได้ให้คนวัดนำเนยใส น้ำอ้อย ข้าวสาร ผักสด ผักดอง เป็นต้นมาให้จัดแจงหุงต้มให้แก่โจรพวกโจรบริโภคเสร็จแล้วได้ถามว่าใครทำการต้อนรับนี้ เมื่อทราบว่าเป็นสมภารผู้เป็นสมภารได้จัดสิ่งให้นำมาเลี้ยงจึงพากันไปหาพระมหาเถระ เพราะเกิดความเลื่อมใสในปฏิสันถารของท่าน และกล่าวว่าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปจะเป็นผู้รักษาวิหารให้มีความปลอดภัยชาวบ้านจะได้พากันมากราบไหว้พระเจดีย์ตั้งแต่บัดนั้นมาพวกโจรก็พากันยืนทำการรักษาอยู่ชาวบ้านได้พากันมาทำบุญกราบไหว้พระเจดีย์ตามปกติของที่เหลื่อจากการทำบุญชาวบ้านทั้งหลายก็ได้เลี้ยงพวกโจร

อยู่มาวันหนึ่งพระภิกษุพูดกันว่าพระมหาเถระเอาของสงฆ์ไปให้แก่พวกโจรซึ่งเป็นการไม่สมควรพระมหาเถระจึงให้มีการประชุมสงฆ์แล้วถามความคิดเห็นว่า ระหว่างของที่ทำกรต้อนรับพวกโจรกับของสงฆ์ที่อยู่อย่างไหนดมีราคามากกว่ากัน เมื่อเห็นว่าของสงฆ์ที่ยังอยู่มีราคามากกว่า

^{๘๐} ุรายละเอียดใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘ ประการ, หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

^{๘๑} ุรายละเอียดใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม, หน้า ๑๘๘.

พระสงฆ์จึงกล่าวว่าพระมหาเถระทำปฏิสันถารอย่างนี้ชื่อว่าทำดีทำชอบประกอบด้วยคุณที่จะป้องกันของสงฆ์ไม่ให้พินาศไปด้วยภัยคือโจร^{๘๒}

จะเห็นได้ว่า การทำปฏิสันถารด้วยสิ่งของนั้นมีอานิสงส์มากมาย ดังพระมหาเถระผู้มีความฉลาดใช้การทำอามิสปฏิสันถารแก่พวกโจรจึงรอดพ้นจากการถูกปล้น เพราะถือว่า การเสียน้อยดีกว่าเสียมากทำให้ทุกคนอยู่กันอย่างมีความสุข และพวกโจรก็ได้กลายมาเป็นมิตรการต้อนรับด้วยอามิสก็ดีด้วยธรรมก็ดีล้วนแต่มีประโยชน์ทั้งนั้น แต่การต้อนรับด้วยธรรมเป็นสิ่งประเสริฐกว่าการต้อนรับด้วยอามิส และจากหลักการธรรม ๖ นี้ ผู้วิจัยได้นำไปใช้ในกรอบแนวคิดในการวิจัยในหัวข้อ การเคารพพระสงฆ์ และการเคารพครูบาอาจารย์ รวมถึงนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขต่อไป

๒.๕ ประโยชน์ของหลักการธรรม

การมีความเคารพต่อกันและกัน ถือเป็นสิ่งที่คุณพึงกระทำอย่างยิ่ง เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวที และตระหนักถึงคุณความดีของคุณ และสิ่งของ เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์แล้ว ชื่อว่าเป็นได้ผู้ปฏิบัติตามมงคลสูตรชื่อว่าด้วยความเคารพ ส่งผลให้ได้รับประโยชน์มากมายทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การปฏิบัติธรรม รู้จักตระหนักในหลักการแล้ว ย่อมสามารถปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวงได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย” (รวมทั้งบุคคลทั่วไป)

๑. เป็นไปได้ที่ภิกษุมีความเคารพ มีความยำเกรง มีความประพฤตินิยมภาคในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย จักบำเพ็ญอุภิสมาจาริกธรรม^{๘๓} ให้บริบูรณ์ได้

๒. เป็นไปได้ที่ภิกษุบำเพ็ญอุภิสมาจาริกธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญเสขธรรม^{๘๔} ให้บริบูรณ์ได้

^{๘๒} มงคล.(ไทย) ๔/๒๗๗/๑๗-๒๐.

^{๘๓} อุภิสมาจาริกธรรม หมายถึง อุภิสมาจาริกศีล คือ ศีลที่บัญญัติว่าด้วยเรื่องวัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมชั้นสูง ได้แก่ ชั้นธกวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔ เช่น เจตียังคณวัตร ระเบียบปฏิบัติที่ลานพระเจดีย์, โพธิยังคณวัตร ระเบียบปฏิบัติที่ลานต้นโพธิ์, อุปัชฌายวัตร ระเบียบปฏิบัติที่สัทธิกวิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๖., วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๕๓. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., วิ.จ. (บาลี) ๖/๕๓/๖๓., วิ.จ. (บาลี) ๖/๗๕-๘๓/๑๐๐-๑๐๕.

^{๘๔} เสขธรรม ในที่นี้ หมายถึง เสขปณณัตติศีล กล่าวคือ ปัญญาว่าด้วยเสขยวัตร ได้แก่ ระเบียบปฏิบัติที่พึงศึกษา (อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

๓. เป็นไปได้ที่ภิกษุบำเพ็ญเสขธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลาย^{๕๕} ให้บริบูรณ์ได้

๔. เป็นไปได้ที่ภิกษุบำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญสัมมาทิฏฐิ^{๕๖} ให้บริบูรณ์ได้

๕. เป็นไปได้เลยที่ภิกษุบำเพ็ญสัมมาทิฏฐิให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญสัมมาสมาธิ^{๕๗} ให้บริบูรณ์ได้^{๕๘}

ตามนัยข้างต้น **ความเคารพ** กล่าวได้ว่า มีประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เพราะอาศัยการมีความประพฤติเสมอภาคในเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน สามารถบำเพ็ญศีลข้อวัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมขั้นสูงให้บริบูรณ์ได้ นอกจากนี้แล้ว การมีความเคารพยังส่งผลให้ได้รับประโยชน์มากมาย คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ ไม่เสื่อมจากสมณวิปัสสนา มรรคผล ที่ตนบรรลุแล้ว เป็นเหตุให้บรรลุสมณวิปัสสนา มรรคผล ที่ตนยังไม่บรรลุ อยู่ใกล้กิเลสนิพพาน และอนุपाทาปรินิพพาน^{๕๙} ทำลาภที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นทำลาภที่เกิดขึ้นแล้วให้มั่นคง รักษาชีวิตของตนไว้ได้ในเหตุการณ์เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ได้รับการสรรเสริญในปัจจุบัน^{๖๐} สร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ตึงมตอกันและกัน เป็นเหตุให้เกิดความสมานสามัคคีในหมู่คณะ และได้รับประโยชน์ในอนาคต ได้แก่ เป็นเหตุเข้าถึงสุคติเกิดในสกุลสูง^{๖๑} และเข้าถึงสุคติในอนาคต^{๖๒} ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสกับสุภมาณพโตเทยยบุตรว่า

“มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง รู้จักกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง”

^{๕๕} ศีลทั้งหลาย ในที่นี้ หมายถึง มหาศีล ๔ ได้แก่ ปาราชิก ๔ (อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๖.ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.,อง.ตท. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓)

^{๕๖} สัมมาทิฏฐิ ในที่นี้ หมายถึง วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ (อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

^{๕๗} สัมมาสมาธิ ในที่นี้ หมายถึง มัคคสมาธิ สมาธิที่ช่วยให้ตรัสรู้ หรือสมาธิที่เป็นองค์แห่งมรรค มีชื่อเรียกพิเศษว่า อนันตริกสมาธิ แปลว่า สมาธิที่ให้ผลต่อเนื่องไปทันที (ขุ.ขุ. (บาลี) ๒๕/๕/๖, ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๒๒๘/๓๗๗) และหมายถึงผลสมาธิ หรืออรหัตตผลสมาธิ ได้แก่ เจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยกำลังจิตที่ประกอบด้วยสมาธิ ซึ่งกำราบปราคะลงได้ ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องผูกมัดทั้งหลาย (อง.ปญจก.อ.(บาลี) ๓/๒๑/๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

^{๕๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑/๒๕.

^{๕๙} มงคล (ไทย) ๔/๒๖๕/๖.

^{๖๐} มงคล (ไทย) ๔/๒๘๕/๓๑.

^{๖๑} มงคล (ไทย) ๔/๒๖๒/๓.

^{๖๒} มงคล (ไทย) ๔/๒๘๕/๓๑.

“มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง รู้จักกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลุกรับผู้ที่ควรรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือบูชาผู้ที่ควรบูชา นี่เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง^{๙๓}”

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์ กล่าวถึง ประโยชน์ของความเคารพไว้ ดังนี้

๑. ทำให้เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ
๒. ทำให้หน้าตาผิวพรรณผ่องใสไม่มีเวรภัยใด ๆ กับผู้อื่น
๓. ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักศึกษารุ่นน้องและบุคคลทั่วไป
๔. ทำให้มีคุณความดีในตัว สามารถทำให้ผู้อื่นสนับสนุนให้เจริญก้าวหน้า
๕. ทำให้เกิดในตระกูลสูงในทุกภพทุกชาติ
๗. ทำให้บรรลุนิพพานได้ง่าย^{๙๔}

จะเห็นได้ว่า ในสังคมมนุษย์เรานั้น คนที่แข็งกระด้างขาดสัมมาคารวะจะเป็นคนอากัปกิริยา ไม่มีใครสนใจ ส่วนคนที่มีสัมมาคารวะ จะเป็นคนมีเสน่ห์ เป็นคนน่ารักน่าเอ็นดูใครเห็นใครก็รัก ถือเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป ควรแก่การยกย่องสรรเสริญอย่างยิ่งผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิตพึงปฏิบัติตามหลักคารวะธรรม

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวถึง ความเคารพว่าเป็นสมบัติจิตใจให้ปรารถนาดีของบุคคลและวัตถุอื่น ที่ควรเทิดทูนยกย่องเชิดชู และเป็นอุบายกำจัดกิเลส ๔ อย่างออกจากใจ คือ

๑. มักขะ ลบลหุ่บุญคุณท่าน เป็นกิเลสตัวชักนำให้เป็นคนอกตัญญูลบลหุ่บุญคุณของผู้มีคุณแก่ตน นิสสัยเคารพจงใจให้ยำเกรง ระบุบุญคุณของผู้มีคุณ ยกท่านขึ้นไว้ในตำแหน่งสูง
๒. ปลาสะ ยกตนเทียมท่าน เป็นกิเลสหลงใหลคนหลงผิดว่าตนดีเสมอเขา เกิดการอิจฉาเheimไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง ควรไม่ควร นิสสัยเคารพจะช่วยเหนี่ยวรั้งมาให้ความเจียมตัว ไม่อาจเอื้อมในที่ต่ำสูง
๓. ถัมภะ คือตึงแข็งกระด้าง เป็นกิเลสยั่วยุให้เป็นคนหัวดื้อ ถือร้นตันทุรัง นิสสัยเคารพจะช่วยปราบให้อ่อนลงมาถือคติว่า ไม่อ่อนบ่อ่อนหัก

^{๙๓}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๕/๓๕๔.

^{๙๔}สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลกับคุณภาพชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: นานาส์พิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๕.

๔. อติมานะ ถูกดูหมิ่นท่าน เป็นกิเลสช่วยให้หมิ่นประมาทหรือสบประมาทผู้อื่น เห็นคนอื่นเร็วกว่าตนไปหมด จนกลายเป็นคนหยิ่งจองจมนิสังขคารพชวนให้มองเห็นคนเป็นคนควรแสดงหรือให้เกียรติกันตามที่เหมาะที่ควร^{๙๕}

กล่าวได้ว่า นอกจากความเคารพนี้แล้ว ไม่มีอะไรจะกำจัดกิเลสเหล่านี้ให้สิ้นไปได้ จึงควรหลีกเลี่ยงหรือละเว้นจากกิเลส ๔ อย่างนี้ ด้วยการมีความเคารพ มีความยำเกรงต่อกันและกัน เหมือนการหลบหลีกอสรพิษ หรือข้าศึกศัตรู

ความเคารพ จึงเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างมากประการหนึ่ง อันเป็นเครื่องช่วยขัดเกลา และกำจัดกิเลสของคนได้เป็นอย่างดี ทำให้บุคคลมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงาน และเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม ทั้งยังเป็นเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน กล่าวคือ สืบเนื่องมาจากภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้

๑. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา
๒. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระธรรม
๓. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระสงฆ์
๔. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา
๕. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในความไม่ประมาท
๖. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกัน^{๙๖}

และพระพุทธดำรัสที่ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความเคารพมีความยำเกรง ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ มีศรัทธา มีความละเอียดใจ มีความเกรงกลัวต่อบาป มีความเพียร และมีปัญญา ย่อมไม่เคลื่อนตั้งมั่นในพระสัทธรรมและอาจถึงความเจริญงอกงามไปบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้^{๙๗}

^{๙๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๓๙๗.

^{๙๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๑/๓๔๔., อัง.ฉกก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๔๙๑-๔๙๒.

^{๙๗} เทียบใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๙-๑๐/๑๑-๑๔.

๒.๖ คุณค่าของหลักคารวะธรรม

หลักคารวะธรรมนั้นเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่ากับครอบครัวเป็นอย่างมาก เพราะเป็นหลักธรรมที่มุ่งสอนให้รู้จักค่าว่าการให้เกียรติ และการให้ความเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับครอบครัวทั้งครอบครัวใหญ่ และครอบครัวเล็กๆ และง่ายต่อการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการตระหนัก และให้ความสำคัญมากขึ้นผู้วิจัยจึงขอแยกออกเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๒.๖.๑ คุณค่าด้านพฤติกรรม

การให้ความเคารพกับบุคคลในครอบครัว มีคุณประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการสร้างสัมพันธ์ที่ดี และบุคลิกภาพแก่ตนเองให้ดูเป็นคนเรียบร้อย มีมารยาทที่งดงาม การที่บุคคลจะพัฒนาตนเองได้ดั่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบของการพัฒนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอหลักการสำคัญไว้ ๖ ประการ คือ

๑. ทำหน้าที่ถูกต้องต่อประสบการณ์ทั้งหลาย
๒. ความมั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ที่มีอยู่ในตน
๓. จิตสำนึกในการพัฒนาปรับปรุงตนเอง
๔. แรงจูงใจที่เอื้อต่อการพัฒนาตน
๕. จิตสำนึกต่อกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลง
๖. การรู้จักคิดและรู้จักพิจารณา^{๙๘}

องค์ประกอบที่สำคัญเหล่านี้ เป็นเครื่องช่วยให้บุคคลตระหนักในใจยิ่งขึ้นโดยเริ่มจากการมีหน้าที่ที่ถูกต้องก่อน เรียกว่า สร้างความเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ ได้แก่ มีความเห็นที่ถูกต้องก่อน ต่อจากนั้นจึงค่อยพัฒนาส่วนอื่นต่อไปต้องมีความมั่นใจว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง เพราะมนุษย์ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของใคร รู้จักคิดพิจารณาและแรงจูงใจในการที่พัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไป จนในที่สุดเกิดเป็นจิตสำนึกที่ถูกต้องมองเห็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์ ได้กล่าวถึง บุคคลที่มีกิริยาจาสุภาพ มีมารยาทดีมีความเคารพเกรงใจผู้อื่น บุคคลนั้นย่อมเป็นที่รักที่พึงปรารถนาของเพื่อนร่วมงานและสังคมจะทำอะไรอยู่ที่ไหน มีธุระกับใครย่อมได้รับความสำเร็จ มีผู้ให้ความสนับสนุน ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และได้เสนอแนวทางที่จะนำความรู้เรื่องความเคารพมาพัฒนาคุณภาพชีวิต มีสาระสำคัญ ดังนี้

^{๙๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสตร์กับการแนะแนว, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนวชิรธรรม, ๒๕๓๔), หน้า ๓๕.

๑. พัฒนาวินัยและคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับตนเอง รู้จักครองตน บังคับตนเองไม่ทำอะไรตามใจตนเอง มีมารยาทสังคมที่ดีงาม แต่งกายสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย ฝึกตนเป็นคนตรงเวลา ไม่ผัดผ่อน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ไม่ละทิ้งหน้าที่ปล่อยงานค้างคั่ง

๒. รู้จักแสดงความเคารพต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่ ด้วยความสุภาพ อ่อนน้อม ถ่อมตน

๓. ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยความเคารพ มีมารยาทในชั้นเรียน ไม่ส่งเสียงดังในห้องเรียน ไม่ให้ฮาสนุกสนานเกิดขอบเขต ทำให้เกิดความรำคาญแก่เพื่อนห้องข้างเคียง

๔. ไม่ล้อเลียนครูอาจารย์ ไม่ว่าต่อหน้าและลับหลัง

๕. ไม่สูบบุหรี่ในห้องเรียน ห้องสมุด ในบริเวณที่เป็นที่สาธารณะ

๖. ใช้อาคารเรียน ห้องสมุด ห้องเรียน ฯลฯ ด้วยความเคารพ ไม่ทำลาย ทำสกปรก หมั่นปัดกวาดเช็ดถูม้านั่ง เก้าอี้ ห้องเรียน อาคารเรียน ห้องสมุด ให้สะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย

๗. เมื่อเข้าไปในบริเวณวัด ต้องถอดหมวก ก่อนจะเข้าไปในพระอุโบสถต้องถอดรองเท้า

๘. เมื่อเข้าพบพระสงฆ์ ไม่นั่งสูงกว่าและเสมอพระสงฆ์ นั่งห่างพอสมควร และต้องกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์^{๙๙}

อนึ่ง มีหลักธรรมอื่นอีก ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเคารพ เพื่อพัฒนาชีวิตของตนให้ดีขึ้น การที่ชีวิตจะดีงามมีความสุข สังคมจะร่มเย็น ก็เพราะมีปัจจัยอันสำคัญที่สุด คือ การพัฒนาชีวิตคน ซึ่งจะทำให้เป็นคนดีมีความสุขและเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ^{๑๐๐} ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่จะช่วยเสริมสร้าง เพื่อให้คนรู้จักตระหนักและมองเห็นคุณค่าความดีของบุคคลและสิ่งของต่างๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลและสิ่งของอย่างถูกต้อง เรียกว่า ธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ^{๑๐๑} (อารยวัฑฒิ) ถือเป็นธรรมที่เป็นรากฐานแห่งการพัฒนาชีวิตที่ดีงาม มี ๕ ประการ คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อ คือ มีความเชื่อว่าการปฏิบัติตามหลักธรรม คือ ความเคารพ จะทำให้ตนประสบความสุขความเจริญและสิ่งที่ดีงามในชีวิต

๒. ศิล การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย จะทำให้เป็นคนมีความประพฤติเรียบร้อยดี ทั้งฝ่ายผู้กระทำความเคารพและผู้รับการเคารพ เพราะศิลปะเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ จะช่วยทำให้บุคคลได้สำรวจดูตนเองว่าเป็นผู้ควรแก่เคารพกราบไหว้ของคนอื่นหรือไม่

๓. สุตะ การสดับฟังหาความรู้ คือเป็นผู้มีการศึกษาดี ผู้ที่มีการศึกษาดีนั้น ก่อนจะทำอะไรลงไปก็จะคิดรอบคอบเสมอ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลกับคุณภาพชีวิต, หน้า ๑๕๓.

^{๑๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๑๐๑} วจ.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๑๑๑.

๔. จาคะ การเสียสละ ได้แก่ การสละกิเลสฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับความเคารพ เช่น ความถือตัว การดูถูกดูหมิ่นคนอื่น เป็นต้น

๕. ปัญญา ความรอบรู้ คือเป็นผู้มีปัญญารอบรู้ดี รู้เหตุแห่งความดี ความชั่ว

การแนะนำสั่งสอนเยาวชนให้รู้จักพัฒนาตนเอง จำเป็นอย่างยิ่งที่คนแนะนำจะต้องประพฤติปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างก่อน นอกจากนี้แล้วจะต้องฝึกพัฒนากระบวนการเหล่านี้ตั้งแต่เด็กเล็กเป็นต้นไป ในวัยเด็กเล็กพึงสร้างพื้นฐานของชีวิตด้วยคุณสมบัติของการมีความเคารพผู้ใหญ่ เพราะจะทำให้เด็กรู้จักการเริ่มต้นที่ดีมีเป้าหมายในชีวิตที่ถูกต้อง และจะทำให้เด็กเดินทางถูก ไม่หลงทาง ต่อมาเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นจนถึงวัยหนุ่มสาว เด็กวัยรุ่น และหนุ่มสาว ควรได้รับการอบรมเพื่อให้เกิดคุณสมบัติต่างๆ ได้แก่ การรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของสังคม หากมองในสังคมสงฆ์ ก็คือ การถือปฏิบัติเคารพกันตามลำดับผู้บวชก่อนบวชหลังนั่นเอง สอนให้มีความเคารพต่อระเบียบวินัย ซึ่งเป็นหลักสำคัญของสังคม สอนให้มีความกตัญญูกตเวทียุติ ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งประจำชีวิตคน และมีความเคารพต่อสถาบันที่สำคัญของชาติไทย คือ สถาบันชาติ ซึ่งการปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย สถาบันศาสนา ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการคุ้มครองหลักไทยให้เป็นมูลฐาน และสร้างจิตสำนึกรักเคารพสถาบันอันเป็นสถาบันที่สำคัญของชาติ

๒.๖.๒ คุณค่าด้านทัศนคติ

ปัจจุบันครอบครัวไทยมีสภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตในครอบครัวมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลง มีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน โดยเฉพาะผู้เป็นพ่อเป็นแม่ต้องรับภาระมีบทบาทมากขึ้น คือ การออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ดังนั้น เมื่อพ่อแม่ออกจากบ้านไป การงานในครอบครัว ได้แก่ งานเลี้ยงลูก งานครัว และงานอื่นๆ จึงต้องจ้างบุคคลอื่นมาช่วยทำ นอกเหนือจากการมีญาติผู้ใหญ่และญาติสนิทช่วยเหลือแล้ว วัฒนธรรมไทยจะแสดงความสัมพันธ์กับบุคคลที่เข้ามาอยู่ในครอบครัวเสมือนญาติ จะเห็นได้จากการเรียกค่านำหน้าชื่อว่า พี่ ป้า น้า อา ลุง เป็นต้น บุคคลเหล่านี้จะช่วยอบรมสั่งสอนเด็กแทนพ่อแม่ และการที่ทุกคนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันจึงทำให้เด็กได้เรียนรู้จากการสังเกตเกี่ยวกับความประพฤติ การปฏิบัติต่อกัน จึงเป็นการเรียนรู้สังคมจากบุคคลภายในครอบครัว^{๑๐๒}

การอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักคิด รู้จักว่าพ่อแม่มีความสำคัญอย่างไร ต้องส่งเสริมเด็กให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ เด็กจะเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติการกำเนิดของตนเอง และช่วยบ่มเพาะความเจริญทางจิตใจให้ตระหนักรู้ถึงบุญคุณของพ่อแม่ผู้ให้กำเนิด การมีพ่อแม่ยอมส่งผลให้เด็กมี

^{๑๐๒} กมลลา แสงสีทอง และปาริชาติ สุขุม, “ครอบครัวไทยในเมือง ในเอกสารการสอนชุดวิชา ครอบครัวและสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ ๑ - ๗ , (นันทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๖), หน้า ๕๖.

ความคิดความเห็นและเข้าใจเกี่ยวกับครอบครัวที่เป็นสังคมที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุด ซึ่งมีประโยชน์ต่อเด็ก ดังนี้

๑. เด็กได้รู้จักผู้ให้กำเนิด คือ ได้เรียนรู้ความเป็นธรรมชาติสิ่งมีชีวิตจะก่อเกิดจากผู้เป็นพ่อแม่ คนทุกคนเกิดมาได้เพราะมีผู้ให้กำเนิด เป็นเรื่องธรรมชาติ

๒. เด็กได้ตระหนักรู้ว่าพ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณ เป็นผู้ให้กำเนิด และอบรมเลี้ยงดูเขา พ่อแม่เป็นบุคคลที่ควรแก่บูชา หมายถึง ลูกจะแสดงให้พ่อแม่ทราบว่า ลูกมีความเคารพและตระหนักในคุณธรรมความดีของพ่อแม่อย่างจริงใจ อีกทั้งเป็นการเตือนใจลูกเองให้ยึดมั่นในคุณธรรมของพ่อแม่ ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากกระทำตาม ทำให้จิตใจของลูกยกสูงขึ้น ไม่ทำความชั่ว การบูชาเป็นกุศโลบายให้ฝึกใจที่หยาบให้ละเอียดอ่อนลง การตระหนักรู้ว่าตัวตนอยู่ในฐานะลูก และรู้คุณธรรม จะทำให้จิตใจเด็กอ่อนโยน อ่อนน้อม เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่พัฒนาให้เด็กเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงควรปลูกฝังให้แก่เด็ก จริยธรรมที่ปฏิบัติต่อผู้อื่น คือเรื่องความกตัญญูต่อพ่อแม่

๓. เด็กได้รู้จักญาติผู้ใหญ่ในฐานะผู้มีพระคุณ ปู่ย่า เป็นผู้ให้กำเนิด พ่อ ตายาย เป็นผู้ให้กำเนิดแม่ และพ่อแม่มีพี่น้อง ทั้งหมดนี้เป็นเครือญาติ เรียกว่าญาติสนิท ปู่ ย่า ตา ยาย ได้ทำหน้าที่เป็นพ่อแม่ของพ่อแม่ ให้การอบรมเลี้ยงดู ปกป้องคุ้มครองพ่อแม่ของเรามาแต่ก่อนจนถึงปัจจุบัน แม้พ่อแม่เราจะเป็นผู้ใหญ่และมีเราเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัว ญาติผู้ใหญ่และเครือญาติของเรายังมีความผูกพันช่วยเหลือกันเสมอ ในสังคมไทยจะให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเด็กยังเป็นที่รวมความสนใจของคนในครอบครัว เป็นความหวังที่จะเห็นเด็กเจริญเติบโตเป็นประชากรที่มีคุณภาพของครอบครัวและสังคม ญาติจึงมีส่วนร่วมอบรมเลี้ยงดูเด็กเสมอมา

๔. เด็กได้รู้จักผู้ช่วยเหลือครอบครัวในบทบาทต่างๆ โดยปกติเด็กจะมีพ่อแม่เป็นผู้ขัดเกลานิสัย แต่ด้วยเหตุที่สังคมปัจจุบัน สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสภาพทางสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะสังคมเมือง ทำให้พ่อแม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ไปประกอบอาชีพนอกบ้าน การอบรมเลี้ยงดูลูกและการดูแลครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงสภาพ ให้เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลอื่น เช่น ญาติผู้ใหญ่ ญาติสนิท และบุคคลอื่นที่เข้ามามีบทบาทหน้าที่แทนพ่อแม่ เช่น ผู้ที่มาเลี้ยงดูเด็กระหว่างพ่อแม่ไปทำงาน เรียกกันโดยทั่วไปว่า พี่เลี้ยง และบางครอบครัวจะมีผู้เข้ามาทำหน้าที่ดูแลบ้านในหน้าที่ต่างๆ เช่น คนสวน คนขับรถ คนครัว เป็นต้น สภาพสังคมไทยจะมีความผูกพันกับบุคคลเหล่านี้เสมือนญาติ บุคคลเหล่านี้มีความใกล้ชิดเด็ก และ ให้ความรักเด็ก ช่วยกันอบรม เลี้ยงดูเด็กแทนพ่อแม่ไปด้วย เด็กจึงเรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมที่มีคนอื่นนอกเหนือจากพ่อแม่^{๑๐๓}

^{๑๐๓} น้านกฮูก (นามแฝง), มหัศจรรย์วันของหนู, (กรุงเทพมหานคร: แพลนฟอร์คิดส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒.

๕. เด็กได้เรียนรู้ความเป็นสังคมขนาดเล็กจากสถาบันครอบครัว แต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ เด็กแรกเกิดจะเริ่มมีสังคมอย่างน้อยก็มีแม่หนึ่งคน และเรียนรู้ที่ปรับตัวเข้าสังคม ในช่วงหกเดือนแรกเด็กก็แสดงความต้องการเพื่อบำบัดความหิวหรือการอยู่รอดของตนเท่านั้น หลังจากนั้นเริ่มจำแนกภาพหน้าคนและสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น เขาจะเริ่มมีความผูกพันกับผู้เลี้ยงดูเป็นสังคมและค่อยพัฒนาการตามลำดับ จากชีวิตประจำวันเด็กจะเห็นการปฏิบัติต่อกันทั้งที่ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนเองและปฏิบัติต่อกันและกัน สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงบทบาทของผู้ที่อยู่ร่วมกันในครอบครัว ซึ่งเป็นสังคมขนาดเล็กและมีความสำคัญต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง

กิจกรรมที่จะทำให้เด็กรู้และเข้าใจความเป็นพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง และคนในครอบครัว ไม่เพียงเฉพาะแต่การรู้จักรูปร่าง ลักษณะและชื่อเท่านั้น แต่จะรู้จักถึงการกำเนิดของตนเอง ความสัมพันธ์ ทักษะ การปฏิบัติต่อกันในครอบครัวบนพื้นฐานของศีลธรรม พ่อแม่สามารถสอนลูกในชีวิตประจำวันได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ร่วมทำกิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ วันที่ ๕ ธันวาคม วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และวันแม่แห่งชาติ วันที่ ๑๒ สิงหาคม วันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

๒. ชวนลูกทำบุญให้บรรพบุรุษตามประเพณีของชุมชนที่อยู่ เช่น วันสงกรานต์ วันตรุษจีน วันสารทเดือนสิบ เป็นต้น

๓. เล่าเรื่องความรักและการมีครอบครัวของพ่อแม่ให้ลูกฟัง นำภาพงานหมั้น งานแต่งงานของพ่อแม่ ให้ลูกดู

๔. นำลูกไปเยี่ยมปู่ย่า ตายาย ญาติผู้ใหญ่อื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่บ้านเดียวกับเด็ก ให้ลูกได้รู้เห็นความสัมพันธ์ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ที่เป็นครอบครัวเดียวกัน

๕. ชวนลูกทำบุญตักบาตรในวันเกิดของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ และฟังพระเทศน์หัวข้อง่ายๆ เช่น พ่อแม่ของเราเป็นพระในบ้าน การทำความดีให้พ่อแม่ และถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เป็นต้น

๖. ชวนลูกทำงานกับพ่อแม่เพื่อให้ลูกได้เห็นบทบาทหน้าที่การทำงานของพ่อแม่ และบทบาทของลูกที่ควรปฏิบัติต่อพ่อแม่ด้วย พ่อแม่ถามลูกว่า วันนี้ลูกทำอะไรให้กับพ่อแม่บ้าง เป็นการปลูกจิตสำนึกให้ลูก

๗. ชวนลูกเขียนชื่อพ่อและแม่ ญาติผู้ใหญ่ หรือบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในครอบครัว เขียนได้ภาพ และเล่าเรื่องเกี่ยวกับบุคคลเหล่านั้นตลอดจน แสดงความชื่นชมอย่างจริงใจ เป็นการสอนให้ลูกมองมุมดีๆ ของสิ่งต่างๆ รอบตัวเสมอ

การจัดกิจกรรมให้เด็กรู้จักพ่อ แม่ และคนในครอบครัว มีประเด็นที่สำคัญที่พ่อแม่ควรคำนึงถึงดังนี้

๘. การมีพ่อแม่ที่เป็นตัวตน สำคัญกว่าการเห็นพ่อแม่จากสื่อ วัสดุ เพราะเด็กๆจะมีความสุขจากการเรียนรู้โดยมีพ่อแม่ดูแล ให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

๙. การแสดงปฏิสัมพันธ์ต่อกันในครอบครัวควรอยู่บนพื้นฐานของความรักและวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากสิ่งที่ตั้งมาจากครอบครัวก่อนที่จะออกไปสู่สังคมนอกบ้าน

๑๐. การพูดคุยสนทนากับเด็กต้องคำนึงการใช้ภาษาที่ง่ายๆ เหมาะสมตามวัย สร้างความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีด้วย โดยเฉพาะเรื่องการทำเนิดของเด็กที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อน เด็กไม่ต้องการรู้ถึงการมีเพศสัมพันธ์ เมื่อเด็กสงสัยการเกิดของเขา เป็นเรื่องธรรมดา ผู้ใหญ่มีวิธีการอธิบายเขาผ่านการเล่าเรื่อง นิทาน เพลง ได้เป็นอย่างดี

๑๑. การสอนศีลธรรมและจริยธรรมเป็นเรื่องจำเป็น สอนควบคู่ไปกับการให้ความรู้^{๑๐๔}

สรุปได้ว่า พ่อแม่ต้องมีบทบาทในการร่วมมือกับบ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อเป็นการส่งเสริมการทำกิจกรรมเกี่ยวกับครอบครัว เพราะเรื่องราวของครอบครัวย่อมอยู่ที่ครอบครัวมากกว่าที่โรงเรียนพ่อแม่และคนในครอบครัวควรมีความรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการสอนเด็กให้รู้จักกตัญญูตเวทีตาต่อพ่อแม่และคนในครอบครัว ให้ความร่วมมือกันและกัน ตระหนักถึงความสำคัญของการให้ความรู้ไปพร้อมๆ กับการปลูกฝังคุณธรรม จากการศึกษาการแสดงความเคารพบิดามารดา ในทางพระพุทธศาสนาเองท่านก็ได้สอนในเรื่องของทัศนคติซึ่งจะสามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับคนในครอบครัวได้ คือ การมีความคิดหรือความเห็นไปในทางเดียวกันหรือมีความเห็นร่วมกัน เช่น ภิกษุและสามเณรมีความคิดความเห็นร่วมกันหรือพ่อแม่ลูกมีความคิดความเห็นร่วมกัน (มีทิวฐิสามัญญุต) เหตุที่พระพุทธองค์ตรัส เช่นนี้ ก็เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีระเบียบแบบแผนและข้อวัตรปฏิบัติเป็นไปในทางเดียวกันหรือสมาชิกในครอบครัวมีความคิดความเห็นเป็นไปในทางเดียวกัน ได้แก่ มีศีลและมีความเห็นเท่าเทียมกัน เป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยยึดหลักพระธรรมคำสอนและวินัยเป็นที่ตั้งหรือคำสอนจากผู้ใหญ่ในครอบครัว อันจะส่งผลให้การคณะสงฆ์หรือครอบครัวที่มีขนาดเล็กหรือครอบครัวขนาดใหญ่ มีความสมานสามัคคีต่อกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีธรรมะที่เอื้ออำนวยต่อกันและกัน สามารถนำไปใช้ได้ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์พระพุทธองค์ตรัสธรรมชี้ให้เห็นว่า ถ้าภิกษุสงฆ์มีความสามัคคีกัน มีความเคารพต่อกันและกัน ย่อมจะส่งผลดีทั้งต่อคณะสงฆ์เองและเหล่าคฤหัสถ์ด้วยและความเสื่อมเสียต่างๆที่จะเกิดขึ้นตามมาก็จะไม่มีในวงการคณะสงฆ์และเหล่าคฤหัสถ์อย่างแน่นอน^{๑๐๕}

^{๑๐๔} กมลลา แสงสีทอง และปาริชาติ สุขุม, ครอบครัวไทยในเมืองในเอกสารการสอนชุดวิชา ครอบครัวและสิ่งแวดล้อมหน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๕๗.

^{๑๐๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

สรุป หลักการวธธรรม หรือ ความเคารพเมื่อก้าวในภาพรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าหลักการปฏิบัติของเหล่าพระภิกษุสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาลเน้นการเคารพในหลักพระธรรมวินัยและพระพุทธานุภาพเป็นผู้เป็นผู้นำสูงสุดของคณะสงฆ์ในสมัยนั้น นอกจากนี้หลักการวธธรรมยังเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งสำหรับการใช้ชีวิตของคฤหัสถ์ซึ่งอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เพราะว่า บุคคลจะอยู่ร่วมกันและใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นขึ้นอยู่กับมีการมีความเคารพ หรือไม่มีความเคารพต่อกัน เพราะว่าความเคารพเป็นระเบียบวินัย สำหรับร้อยรัดให้คนมารวมกันเป็นครอบครัวและเป็นหมู่คณะ อีกทั้งยังสามารถทำให้เรามีความประพฤติตั้งมั่นในคุณงามความดีและยังสามารถใช้เป็นระเบียบวินัยปฏิบัติในพระสงฆ์ก็ดี และครอบครัวก็ดี หลักการวธธรรมยังเป็นจุดดึงดูดหมู่คณะให้มาเคารพรักใคร่นับถือกัน ก่อให้เกิดความสนิทชิดเชื้อปรองดองกันด้วยความสามัคคี ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจกันด้วยเมตตากรุณา ให้รู้จักยกย่องเชิดชูเกียรติกันตามฐานะผู้ใหญ่ผู้น้อย และประคับประคองให้มีความสุขสันติสุขตลอดไป

๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

แนวคิดการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขเกิดจากประเด็นปัญหาของสังคมปัจจุบันที่สะท้อนมายังครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพัน และใช้ชีวิตร่วมกัน ทั้งโดยการสมรสและการสืบเชื้อสายโลหิต สถาบันครอบครัวทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการอบรม และดูแลบุคคลในครอบครัว เป็นแกนกลางของระบบความสัมพันธ์ในสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการดำรงชีวิต ครอบครัวมีหลากหลายประเภท สำหรับสังคมไทยสามารถจัดได้ ๒ ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายหรือครอบครัวใหญ่ ถ้าครอบครัวมีความมั่นคงก็สามารถพัฒนานำพาบุคคลไปสู่ความเจริญงอกงามได้ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าครอบครัวมีความขัดแย้งก็นำพาไปสู่ความเสื่อมของบุคคล ครอบครัว และสังคมได้^{๑๐๖}

สถาบันครอบครัวไทยมีหลักฐานที่มั่นคงในการเสริมสร้างการพัฒนาสังคม มีความใกล้ชิดและผูกพันเหมือนครอบครัวเดียวกันการสื่อสารและสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว การอบรมสั่งสอนและเลี้ยงดูพฤติกรรมในการแสดงบทบาทและสถานะของมารดาบิดาและบุตรธิดา ลักษณะและปรากฏการณ์ของบุคคลโดยรวมทั้งบรรยากาศในครอบครัว ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจิตใจและคุณลักษณะแห่งพฤติกรรมของบุตรธิดาเพราะความสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัวจะดำเนินไปอย่างไรอย่างราบรื่นด้วยความรักและความเข้าใจ ในลักษณะพัฒนาการและ

^{๑๐๖} พระครูนิภาสธรรมาธิมุต (อำพร ปริมุตโต), การแก้ไขปัญหาค่าความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ธรรมชาติของทุกคนในครอบครัว จะเป็นเครื่องชี้วัดสุขภาพจิตและประสิทธิภาพของครอบครัวอันจะเป็นกลไกตอบโต้หรือต่อต้านกับสิ่งเล้าต่างๆ อันเกิดจากพฤติกรรมที่สังคมไม่พึงปรารถนาครอบครัวเป็นกรณีชี้ให้เห็นถึงปกติสุขและความไม่ปกติสุขของสังคมถ้าครอบครัวมีปัญหาสังคมย่อมมีปัญหาถ้าครอบครัวไม่มีปัญหาสังคมย่อมมีความสุขความรักหรือการเอาใจใส่ต่อผู้อื่น ต่อครอบครัวจะเป็นโชคล่องดวงใจของครอบครัวให้เป็นความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ความรักความอบอุ่นที่หลายคนแสวงหาก็คงได้รับการแบ่งปัน ความรักการเอาใจใส่ต่อกันก็เป็นความรับผิดชอบที่ทุกคนต้องปฏิบัติ สายใยแห่งครอบครัวเป็นเครื่องแสดงถึงความห่วงใยซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งสามารถสร้างความสุขได้เหมือนดังเงาตามตัว^{๑๐๗}

๒.๗.๑ ความหมายของครอบครัว

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายความถึงลูกด้วย^{๑๐๘}

จรัญ พรหมอยู่ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวเป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็กที่ประกอบด้วยคนต่างเพศ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางสมรส หรือทางการสืบสายโลหิต ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เก่าแก่มียุคคู่กับสังคมมนุษย์และจัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคม เพราะเป็นแหล่งสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมก่อให้เกิดความผูกพันกัน สร้างบรรทัดฐานของสังคมทั้งในด้านการอยู่ร่วมกันและการทำมาหาเลี้ยงชีพ^{๑๐๙}

จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว หมายถึง การที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันด้วยการแต่งงานหรือมีความผูกพันกันทางสายโลหิตหรือด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม และอาศัยอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน และครอบครัวจะเป็นครอบครัวโดยสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีลูกเท่านั้น^{๑๑๐}

บรรเทิง พาพิจิตร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกในสังคมมนุษยชาติ เป็นสถาบันที่สำคัญที่ก่อกำเนิดให้แก่มนุษยชาติ สถาบันครอบครัวเป็นเป้าหมายของมนุษย์ ฉะนั้น สังคม รัฐหรือชาติจะได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพหรือไม่ ก็อยู่ที่สถาบันครอบครัว^{๑๑๑}

^{๑๐๗} อ่างแล้ว, หน้า ๑.

^{๑๐๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐.

^{๑๐๙} จรัญ พรหมอยู่, ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๐.

^{๑๑๐} จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๙.

^{๑๑๑} บรรเทิง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวนั้นจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลต่างเพศตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งกันและกัน มีข้อผูกพันที่จะให้ความสัมพันธ์ทางเพศที่มีต่อกันนั้นเป็นไปด้วยความแน่นอนและมีระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้เกิดบุตรธิดาด้วยกันได้ นอกจากนี้จะต้องมีข้อตกลงทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน สามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรธิดาให้มีโอกาสเจริญเติบโตขึ้นมาได้^{๑๑๒}

ทัศนีย์ ทองสว่าง ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว ได้แก่ กลุ่มญาติสนิทกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ร่วมหลังคาบ้านเดียวกันหรืออยู่ในบริเวณรั้วบ้านเดียวกัน ตามปกติแล้ว ครอบครัวย่อมทำหน้าที่เบื้องต้นที่จำเป็นต่างๆ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของสังคมเพราะเป็นสถาบันมูลฐานหรือเป็นสถาบันแรกของวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์^{๑๑๓}

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว ได้แก่ บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์กันทางเพศด้วยการเป็นสามีภรรยาโดยมีลูกหรือไม่มีก็ได้ เพราะทุกคนไม่สามารถจะมีบุตรได้เสมอไป แต่ก็อาจมีบุตรบุญธรรมได้^{๑๑๔}

อัมพร สุกันธวณิช และคณะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว คือ สถาบันพื้นฐานที่มีหน้าที่ถ่ายทอดให้การเรียนรู้วัฒนธรรมและค่านิยมแก่สมาชิกของครอบครัวรวมทั้งกลุ่มเกลาพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของสังคมโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม^{๑๑๕}

จากความหมายตามที่กล่าวมาเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันทางด้านกาย และความผูกพันทางด้านจิตใจ กล่าวคือ ทางด้านกาย คือ ทางด้านสายโลหิต หรือทางการแต่งงาน ,ทางด้านจิตใจ คือ มีการนำเอาหลักธรรมะเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสงบสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงการใส่ใจอบรมเลี้ยงดูด้วยความรักและเอาใจใส่ระหว่างบิดามารดาและบุตรธิดา ครอบครัวยังเป็นกลุ่มบุคคลที่ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข ใช้ชีวิตด้วยความรักและเคารพซึ่งกันและกัน เป็นครอบครัวที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม และอาศัยในทีเดียวกัน ความหมายของครอบครัวสันติสุขในทางพระพุทธศาสนา พิจารณาได้จากการปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตน เช่น หน้าที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา หรือ หน้าที่ของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เกิดการเสริมสร้าง

^{๑๑๒}ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงจวงเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๑๑๓}ทัศนีย์ ทองสว่าง, **สังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๗.

^{๑๑๔}สุพัตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓.

^{๑๑๕}อัมพร สุกันธวณิช และคณะ, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๑.

ครอบครัวสันติสุขได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ลักษณะของครอบครัวสันติสุขยังรวมไปถึงการมีสัมพันธภาพทางกายและมีความผูกพันทางจิตใจ มีอุดมคติและเป้าหมายร่วมกัน กล่าวคือ มีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน และมีความปรองดองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยส่วนมากคนทั่วไปมักจะเข้าใจความหมายของครอบครัวในทางพันธุศาสตร์ มากกว่าความเข้าใจความหมายของครอบครัวสันติสุขในทางพระพุทธศาสนา เมื่อครอบครัวจัดเป็นสถาบันประเภทหนึ่งของสังคมและมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนพลเมืองที่ดีของสังคม

๒.๗.๒ ประเภทของครอบครัว

สถาบันครอบครัวในสังคมนั้นมีด้วยกันหลายประเภท ก่อนที่จะพัฒนาให้เป็นครอบครัวสันติสุขได้นั้น ต้องเกิดจากรวมตัวของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาใช้ชีวิตร่วมกัน และพัฒนาครอบครัวของตนเอง ให้การอบรมสั่งสอนแก่บุตรธิดาให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม คือ ความดีงาม มีความเคารพผู้ใหญ่ เชื่อฟังคำสั่งสอนอบรม มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันตลอดเวลา มีความคิดและความเห็นที่สอดคล้องกัน มีความสามัคคีและปรองดองกันในครอบครัว เป็นต้น จากนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งการจัดลำดับชั้นของครอบครัวแต่ละประเภทเข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้ง่าย และเกิดความเข้าใจมากขึ้น และเพื่อความสะดวกในการมองภาพรวมของ “ครอบครัว” ดังนี้

๒.๗.๒.๑ ครอบครัวที่จัดตามลำดับการก่อตั้งและขนาดของครอบครัว การจัดประเภทของครอบครัวโดยพิจารณาจากลำดับที่มีการก่อตั้งครอบครัว (Family formation) ของคนในรุ่นต่างๆรวมไปถึงขนาดของครอบครัวด้วย สามารถจำแนกได้ ๒ ประการดังนี้

(๑) ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกเท่านั้น สังคมตะวันตกจะเป็นแบบนี้เด็กจะถูกเลี้ยงให้สามารถพึ่งตนเองได้เร็ว โดยจะให้การดูแลจนอายุ ๑๘ ปีเด็กจะต้องดิ้นรนเอาตัวรอดเองหรือไปสร้าง (Nuclear family) ของตนเอง ครอบครัวเดี่ยว มักเกิดปัญหาการอยู่ร้างสูง จนเกิดลักษณะ (Single parent home) คือ ครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะพ่อหรือแม่กับลูกเท่านั้น การเลี้ยงลูกในสังคมตะวันตกจะเน้นฝึกให้มีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ ถ้าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำแต่ถ้าไม่ใช่หน้าที่พ่อแม่จะต้องจ้างทำ

ในครอบครัวเดี่ยวเด็กมีโอกาสขาดตัวแบบทางสังคม (Social role model) ได้ง่ายและไม่มีคนทดแทน เด็กจะเกิดการต่อต้านสังคม (Anti-social behavior) เพราะครอบครัวไม่เป็นที่พึ่ง ครอบครัวไร้ความหมาย ไม่มีจุดยึดเหนี่ยว จากการเลี้ยงดูที่บีบให้ลูกต้องพึ่งตนเองได้เร็วและแยกออกไปเร็วทำให้ขาดความผูกพันกับครอบครัวเดิมของตนเอง ความผูกพันของพ่อแม่ลูกมีน้อยไม่อาทรพ่อแม่ยามแก่เฒ่า จึงพบว่าปัญหาคนชราถูกทอดทิ้งจะมีมากในสังคมตะวันตก บั้นปลายชีวิตของคนชราจึงเปรียบเสมือนส่วนเกินทางสังคม อัตราการตายของคนชราจะสูงมากในเทศกาลครอบครัว

เกิดภาวะซึมเศร้าเพราะลูกไม่มาหา บางคนจึงหันความสนใจไปที่สัตว์เลี้ยงที่เปรียบเสมือนเพื่อนที่ดีที่สุดในยามนี้ บางคนจึงยกทรัพย์สินสมบัติให้กับหมาแมว เป็นต้น

(๒) ครอบครัวขยาย (Extended family) คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวตั้งแต่สองครอบครัวมารวมกันเข้า ครอบครัวขยายที่แท้จริงจะประกอบไปด้วยสมาชิกสามชั่วอายุคนหรือมากกว่าที่เป็นญาติกัน ครอบครัวขยายเกิดขึ้นได้เพราะลูกที่แต่งงานแล้วไม่ออกไปตั้งบ้านเรือนของตนใหม่ ส่วนมากมักไม่ค่อยมีครอบครัวขยายเต็มรูปแบบ มี ๒ รูปแบบ ได้แก่

๒.๑) ขยายโดยเน้นชายเป็นหลัก (Patrilineal Extended family) โดยจะมีพ่อแม่ลูกชายลูกสะใภ้และหลานๆ

๒.๒) ขยายโดยเน้นหญิงเป็นหลัก (Matrilineal Extended family) โดยจะมีพ่อแม่ลูกสาวลูกเขยและหลานๆ

โดยทั่วไปสังคมของไทย หรือ ลักษณะสังคมของชาวเอเชีย ยกเว้นครอบครัวในเมืองใหญ่ ลักษณะของครอบครัวจะเป็นครอบครัวใหญ่ คือ นอกจากสามีภรรยาบุตรแล้วยังประกอบด้วยญาติของทั้งสองฝ่าย หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตลอดจนผู้ใกล้ชิดด้วย การอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวมักเป็นลักษณะที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่กันและกันในด้านต่างๆ เช่น สามีภรรยาไปทำงานก็มักมีญาติของฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงมาดูแลเลี้ยงลูกให้ ในขณะที่เดียวกันก็อาศัยอยู่กับครอบครัวนี้ด้วย นอกจากนั้นยังอาจมีญาติของทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมาอยู่อาศัยเพื่อเรียนหนังสือหรือประกอบอาชีพ

๒.๗.๓ ลักษณะของครอบครัว

จากการศึกษาวิจัยของนักสังคมวิทยาหลายท่าน พบว่า โดยปกติแล้วลักษณะของครอบครัวมักจะมี ความแตกต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเป็นสำคัญ สำหรับครอบครัวไทยเรานั้นได้รับอิทธิพลจาก “ค่านิยม” (Values) วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏเป็นเอกลักษณ์ของครอบครัวไทยดังต่อไปนี้

๑) ครอบครัวไทยนิยมยกย่องให้ผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ และให้ความอุปการะเลี้ยงดูให้ความรักให้เกียรติแก่สมาชิกในครอบครัวตามควรแก่ฐานะของตน เป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครอบครัวและเป็นผู้นำของครอบครัว มีอำนาจและสิทธิมากที่สุดในการครอบครัว เป็นผู้บริหารภายในครอบครัวและเป็นผู้สืบสกุล บุตรจะต้องใช้นามสกุลของบิดา และภรรยาต้องใช้นามสกุลของสามี

๒) ครอบครัวไทยให้ความสำคัญต่อระบบอาวุโส (Seniority) มีการเคารพเชื่อฟังตามลำดับอาวุโส จะเห็นได้ว่าครอบครัวไทยส่วนใหญ่จะมีการอบรมสั่งสอนให้สมาชิกในครอบครัว

รู้จักเคารพผู้อาวุโสกว่า เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบททั่วไป บุคคลผู้สูงอายุในครอบครัวมักจะได้รับเคารพยำเกรง และเป็นที่พึ่งของผู้เยาว์อยู่เสมอ ทั้งการให้คำปรึกษาด้านส่วนตัวและการทำงาน เพราะฉะนั้นในครอบครัวไทยจึงปรากฏคำลำดับชั้นของความมีอาวุโสไว้มากมาย (ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่) การแสดงความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสนี้อาจเป็นผลมาจากค่านิยมในเรื่องการยกย่องผู้อาวุโสคนไทยเป็นสำคัญ เพราะคนไทยมักจะทำให้เกียรติต่อผู้สูงอายุ เนื่องจากเชื่อว่ามีประสบการณ์ชีวิตมากมาย จึงสามารถเข้าใจถึงสภาพต่างๆ ได้ดีกว่าคนที่มีอายุน้อยกว่า ดังนั้น ผู้อาวุโสจึงเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปในสังคมไทย ดังคำกล่าวที่ว่า “ตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด”

๓) ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว (Monogamy) คือ ผู้ชายมีภรรยาคนเดียวตามกฎหมายแต่ความจริงของลักษณะครอบครัวไทยในเรื่องที่ผู้ชายมีภรรยาคนเดียวหรือหลายคนนั้นยังไม่สามารถกำหนดได้แน่ชัดเนื่องจากหลักฐานต่างๆ ในอดีตนั้นได้แสดงให้เห็นว่าชายไทยมักนิยมมีภรรยาหลายคนซึ่งเป็นการสมรสแบบ Polygyny ดังเราจะเห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์ เจ้าฟ้าฯ ขุนนางชั้นสูง ข้าราชการ พ่อค้า หรือแม้แต่คนธรรมดาในสมัยก่อนนิยมมีภรรยาครั้งละหลายๆ คน ถือว่าเป็นการสร้างบารมีและแสดงความสามารถทางเพศด้วย จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชการที่ ๘) จึงมีกฎหมายระบุแน่ชัดว่าให้ผู้ชายไทยสามารถทำการสมรสได้เพียงครั้งเดียว การสมรสครั้งต่อมาถือว่าไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เพราะฉะนั้น ถ้าพิจารณาในแง่ของกฎหมายไทยปัจจุบันเป็นเกณฑ์ก็อาจกล่าวได้ว่า ครอบครัวไทยเป็นแบบสามีเดี่ยว ภรรยาเดี่ยว (Monopoly) แต่ในทางปฏิบัติผู้ชายไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและมีตำแหน่งทางสังคมสูงๆ นั้นยังคงนิยมมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกันซึ่งสังคมนิยมเรียกภรรยาที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายนั้นว่า “อนุภรรยา”

๔) มีความผูกพันทางสายโลหิต กล่าวคือ ครอบครัวไทยมักจะมีญาติ พี่น้องอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ พ่อแม่รักใคร่ผูกพันกับลูกมากแม้ลูกจะแต่งงานแยกย้ายมีครอบครัวไปแล้วก็ยังคงห่วงใยและยังให้ความอุปการะอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าบ้านจะอยู่ห่างไกลกันก็ยังไปมาหาสู่พึ่งพาอาศัยกันเหมือนเดิม

๕) เด็กเป็นที่รวมความสนใจของครอบครัว กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้วครอบครัวไทยทุกคนรักเด็ก พ่อแม่เสียสละทุกอย่างเพื่อลูก ส่งเสริมให้ลูกได้รับการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตเด็กจะถูกอบรมให้รู้จักช่วยตนเองตั้งแต่ยังเล็กและเมื่อโตขึ้นเด็กก็จะพยายามสร้างตัวเองให้มากที่สุด

๖) ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวขนาดเล็ก (Nuclear Family) ในปัจจุบันนี้ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ มีพ่อ แม่ ลูกเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในสังคมเมืองมักจะไม่ค่อยมีญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่ด้วย การที่ครอบครัวเดี่ยวกลายเป็นครอบครัวที่สำคัญของสังคมในปัจจุบัน เพราะเป็นครอบครัวที่ย้ำถึงความเป็นอิสระเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับคุณค่าของคนไทย

ในปัจจุบันนี้ แต่ก็ยังปรากฏว่ามีครอบครัวแบบขยายอีกเป็นจำนวนมากในสังคมชนบท ซึ่งส่วนมากเรา จะพบในลักษณะญาติพี่น้องอาศัยอยู่ในย่านเดียวกันหรือปลูกบ้านใกล้เคียงกันแม้จะแต่งงานแล้วก็ ตาม ญาติพี่น้องผู้อาวุโสมีอำนาจเหนือสมาชิกทุกคนในครอบครัวและเป็นผู้ชี้ขาดมีการให้ความ ช่วยเหลือกันภายในครอบครัว ทั้งกำลังทรัพย์และกำลังแรงงานด้วย ในสมัยปัจจุบันครอบครัวแบบนี้มี ปริมาณน้อยมาก เพราะอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกนั่นเอง^{๑๑๖}

๒.๘ แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวสันติสุข

สถาบันพื้นฐานของการสร้างคนในชาติ คือ ครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นผู้สร้าง บุคลิกภาพของทุกคน การเจริญเติบโตทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญาอารมณ์ หรือ สังคม ย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาของบิดามารดา ซึ่งเรามักกล่าวเสมอว่า บิดา มารดา คือ ครูคนแรกของลูก แม้ว่าลูกจะเติบโตจนเข้าโรงเรียนได้แล้วบิดามารดาก็ยังต้องทำหน้าที่ เหมือนครูอยู่เช่นเดิม นั่นคือ คอยเอาใจใส่ อบรมสั่งสอนลูกด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิริยามารยาท ความประพฤติบาปบุญคุณโทษ สิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ เป็นต้น ฉะนั้น ครอบครัวจึงเป็นหน่วยแรก ที่สุดของสังคมเพราะ เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่วางรากฐานให้แก่สถาบันอื่นๆ ใน สังคม โดยไม่มี สถาบันใดสามารถทำหน้าที่นี้แทนครอบครัวได้ ฉะนั้น ถ้าบิดามารดาได้ให้ความรัก ความอบอุ่น ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ตลอดจนอบรมบ่มนิสัย ช่วยกันสั่งสอนชักจูงให้ลูกประพฤติดีแล้ว ก็นับได้ว่า ครอบครัวได้ทำหน้าที่ในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ผาสุก

นอกจากนี้ ครอบครัวยังเป็นเสมือนแหล่งบ่มเพาะทักษะทางการเมือง การอยู่ร่วมกัน อย่างมีกติกา มีบทบาท หน้าที่รับผิดชอบ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน การตัดสินใจร่วมกัน รู้จักรับฟัง และสื่อสารเจรจาประนีประนอมกันด้วยความรัก ความเข้าใจ และเหตุผล รู้จักการให้อภัยกัน มีการ แบ่งอำนาจหน้าที่และแบ่งงานกันในครอบครัวอย่างชัดเจน จะเห็นว่าในสมัยก่อนแม้ภรรยาจะมีฐานะ เป็นรองสามี แต่ก็มีการแบ่งหน้าที่กัน ซึ่งฝ่ายสามีมีอำนาจการตัดสินใจภายนอกบ้าน การเป็นผู้นำ ใน ขณะเดียวกันภรรยาดูแลบ้านเรือนและผู้คนในบ้านเป็นหน้าที่ของฝ่ายภรรยา สำหรับผู้สูงอายุจะทำ หน้าที่อบรม สั่งสอน ชดเชลลสมาชิกรุ่นเป็นเด็กให้เรียนรู้การดำเนินชีวิตเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล^{๑๑๗}

^{๑๑๖} บรรเทียง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับอารยธรรม (ฉบับปรับปรุง) หน่วยที่๑-๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๗-๑๓๙.

๒.๘.๑ องค์ประกอบของครอบครัว

เนื่องจากครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญของสังคม และของรัฐหรือประเทศชาติ ฉะนั้น ครอบครัวจึงเป็นสถาบันหนึ่งที่ทำให้ความสุขสงบและสันติสุข เหมือนต้นไม้ที่มีรากมั่นคงแข็งแรง ดังที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับต้นไม้ไว้ว่า หากรากของมันยังมั่นคง แม้เราจะตัดกิ่งก้านของมันๆ ก็ขึ้นได้อีก แต่ถักรากของต้นไม้ที่นั้นเน่าแล้ว ก็ไม่อาจมีกิ่งก้านขึ้นได้อีก เท่ากับล้มทั้งต้น การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ที่ปราศจากความรุนแรงจึงต้องอาศัยหลักธรรม และองค์ประกอบต่างๆ ที่เปรียบเสมือนโอสถคอยบำรุงหล่อเลี้ยงให้ทุกคนในครอบครัวได้รับรู้ และใช้ชีวิตร่วมสุขและร่วมทุกข์ด้วยกัน เมื่อครอบครัวมีพลังรัก พลังสามัคคีร่วมกัน มีการสื่อสารกันอย่างสงบ มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ต่างๆ ก็ไม่มีเวลาใดที่จะเกิดอารมณ์ความรุนแรงได้ แม้จะขัดแย้งบ้างต่างก็ยอมรู้วิธีที่จะปรับเปลี่ยนความขัดแย้งนั้นให้เป็นการเติมเต็มความสมบูรณ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุข พระพุทธศาสนามีมุมมองและหลักธรรมมากมายที่กล่าวได้ว่าไม่ตกยุค สำหรับนำมาช่วยในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขในยุคดิจิทัล (digital) แห่งโลกาภิวัตน์นี้ ซึ่งมีข้อเสียในเรื่องของการนิยมสื่อสารกันด้วยการรวบรัดตัดความในรายละเอียดต่างๆ^{๑๑๘}

ฉะนั้นการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขจึงต้องมีองค์ประกอบที่เข้ามาช่วยเพื่อให้ครอบครัวมีความสมบูรณ์มากขึ้นซึ่งประกอบไปด้วยไปด้วย สามภรรยา บุตรธิดา และญาติข้างฝ่ายสามี หรือภรรยาซึ่งถ้าหากขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปครอบครัวย่อมจะไม่สมบูรณ์ และการแต่งงานระหว่างคนกลุ่มนี้ ถือว่าเป็นข้อห้าม นั่นคือ ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบิดามารดากับบุตร และระหว่างพี่น้องท้องเดียวกัน มีนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ต่างกัันดังนี้ เบอร์เกสกับลอค (Burgess and Locke)^{๑๑๙} ได้ให้ลักษณะองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกัน โดยการสมรส หรือ ความผูกพันกันทางสายเลือด,หรือการมีบุตรบุญธรรม การแต่งงานแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความผูกพันต่อเนื่องทางสายเลือดหรือทางชีววิทยา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และลูก ส่วนบุตรบุญธรรมนั้น มิได้เกิดจากความสัมพันธ์ทางชีววิทยา หากเกิดจากความสัมพันธ์ตามเกณฑ์ที่สังคมกำหนดขึ้น

^{๑๑๘} พูนสุข มาศรีรังสรรค์, การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๔), หน้า ๘๕

^{๑๑๙} Wernest Bruggess,J.Locke. *The Family*, (New York: Van Nostrand.1971), p.37

๒. สมาชิกครอบครัวเหล่านี้อยู่รวมตัวกันภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิก ๓-๔-๕ ชั่วอายุคน ปัจจุบันขนาดของครอบครัวมีขนาดเล็กลงมาก ซึ่งจะประกอบไปด้วยสามี ภรรยา และบุตร ๑-๓ คน หรือบางครั้งก็ไม่มีเลย ขนาดของครอบครัวจะเล็กหรือใหญ่นั้น ขึ้นอยู่กับนโยบายของการวางแผนครอบครัวของสังคมนั้น เช่น สังคมไทยมีนโยบายให้มีบุตร ๒-๓ คน สิงคโปร์มีได้ ๒ คน และประเทศจีนมีได้ ๑ คน เป็นต้น

๓. ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อ โต้ตอบระหว่างบุคคล เช่น พ่อ แม่ ลูก พี่น้อง ญาติ โดยสังคมกำหนดหน้าที่บทบาทของสมาชิกแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ซึ่งหมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ แต่ต่างคนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นต้นว่า การเอาใจใส่ต่อกัน รักใคร่ปรองดองกัน จิตใจผูกพันกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน อบรมสั่งสอน

๔. ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกในครอบครัวจะถ่ายทอด และรักษา รูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก และญาติพี่น้อง ดังนั้นครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งในการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมอันดีงามของชาตินั้นๆ มรดกของสังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะอาศัยพลังจากพ่อ แม่ ช่วยอบรมสั่งสอนลูก โดยถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจและวัตถุให้แก่สมาชิกในครอบครัว

ฮอร์ตันและฮันต์ (Horton and Hunt)^{๑๒๐} ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า ครอบครัวระบบเครือญาติกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจักเตรียมและสนองความต้องการต่างๆของมนุษย์

รศ.สุพัตรา สุภาพ^{๑๒๑} ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า ครอบครัวประกอบไปด้วยบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ที่มีความสัมพันธ์กันทางเพศด้วยการเป็นสามีภรรยา โดยมีลูกหรือไม่ก็ได้ เพราะทุกคนไม่ว่าจะสามารถมีบุตรเองได้เสมอไป แต่ก็มีบุตรบุญธรรมได้ เช่น สังคมไทย เป็นต้น

ดร.ไพฑูรย์ เครือแก้ว^{๑๒๒} ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า ครอบครัวจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลต่างเพศตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งกันและกัน และมีข้อผูกพันที่จะให้ความสัมพันธ์ทางเพศที่มีต่อกันนั้น เป็นไปด้วยความแน่นอน และมีระยะเวลาพอสมควรที่จะทำให้มีบุตรธิดาด้วยกันได้และนอกจากนี้จะต้องมีข้อตกลงทางเศรษฐกิจ และสังคมพอที่จะเลี้ยงดูบุตรธิดาให้มีโอกาสเติบโตขึ้นมาได้

^{๑๒๐} Paul B. Horton, Chester. Hunt. *Sociology*, (New York: McGraw-Hill, 1964) p. 214.

^{๑๒๑} สุพัตรา สุภาพ, *สังคมและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๘), หน้า ๒๓.

^{๑๒๒} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, *ลักษณะสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเสียงจงเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

สรุป ครอบครัวสันติสุขประกอบไปด้วยคนต่างเพศตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปที่มาวมตัวกัน มีความสัมพันธ์ทางเพศ มีการอบรมสั่งสอน และมีภาระรับผิดชอบร่วมกันในสังคม ตลอดทั้งอาศัย หลักธรรม และองค์ประกอบต่างๆ เป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม การนำหลักธรรมมาใช้ เปรียบเสมือนโอสถคอยบำรุงหล่อเลี้ยงให้ทุกคนในครอบครัวได้รับรู้ รับประทาน และใช้ชีวิตมีความสุขและ ร่วมทุกข์ด้วยกันอย่างเคารพ ก่อเกิดพลังความรัก พลังความสามัคคีร่วมกัน มีความคิดเห็นที่ สอดคล้องกันอย่างสงบ มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ต่างๆ สามารถเติมเต็มความสมบูรณ์ในการอยู่ร่วมกัน อย่างสงบสันติสุข โดยเฉพาะการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ในชีวิตและ ครอบครัวซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมาก และหลักธรรมดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าไม่ตกยุคเพราะ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าธรรมของพระองค์เป็น “อกาลิก” คือ ไม่จำกัดการ ใช้ได้ตลอดจึงสามารถ นำมาช่วยในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขในยุคดิจิทัล (digital) แห่งโลกาภิวัตน์นี้เป็นอย่างดี

๒.๘.๒ บทบาทหน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัว เป็นหน่วยสังคมที่สำคัญมากในทุกๆ สังคม มีบทบาทและหน้าที่สำคัญทั้งใน ด้านเศรษฐกิจ สังคมและจิตใจ โดยเฉพาะในด้านจิตใจ ครอบครัวจะเกิดสันติสุขได้ต้องมีความ ประพฤติที่สม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สี่สามัญญตา” กล่าวคือ เมื่อคนในครอบครัวมีความประพฤติที่เรียบร้อย มีวาจาที่สุภาพอ่อนโยน นั่นก็เพราะครอบครัวได้มีการ อบรมทางจิตใจมาเป็นอย่างดี จึงทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวขึ้น เนื่องจากครอบครัว เกิดจากการรวมกันของคน ๒ คนและขยายออกเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ ครอบครัวควรนำมาประพฤติปฏิบัติร่วมกัน คือ บทบาทและหน้าที่ของแต่ละคนในครอบครัวเพื่อให้ การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น ถ้าครอบครัวเข้มแข็งก็จะไม่เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของครอบครัวจึงพอสรุปได้ ดังนี้

- ๑) หน้าที่ในการส่งเสริมความเจริญเติบโตส่วนบุคคลของบุตร
- ๒) การให้ความรัก ความอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย
- ๓) การให้เสรีภาพส่วนบุคคล
- ๔) การแนะนำสั่งสอน
- ๕) การปลูกฝังนิสัยที่เอาใจใส่ในปฏิกริยาของผู้อื่น
- ๖) หน้าที่ในการสร้างสันติสุขภายในบ้าน
- ๗) การสร้างความเป็นปึกแผ่น มั่นคง ให้แก่ครอบครัว
- ๘) หน้าที่ในการสร้างจุดหมายชีวิตและแรงจูงใจ^{๑๒๓}

^{๑๒๓} จ้างง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, หน้า ๗๙-๘๐.

สรุปว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหนึ่งซึ่งช่วยเสริมสร้างความสันติสุข และเสริมสร้างความรักและความอบอุ่น ตลอดถึงการปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในครอบครัวมีความประพฤติที่งดงาม วาจาที่สุภาพอ่อนโยม ที่สำคัญมีการให้การอบรมสั่งสอนให้รู้จักตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเป็นการรับผิดชอบในส่วนตนเอง ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากหากทุกครอบครัวสามารถทำได้อย่างนี้การทำงานต่างๆในสังคมทุกคนทุกท่านก็จะตระหนักในหน้าที่ของแต่ละคนที่ได้รับมอบหมาย สิ่งสำคัญคือ ช่วยให้สังคมลดปัญหาได้มาก เพราะในแต่ละสังคมย่อมมีปัญหาต่างๆมากมายหากครอบครัวเกิดความสงบสันติสุข สังคมก็พลอยได้รับผลนั้นด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้น บทบาทและหน้าที่จึงมีความสำคัญอย่างมากที่จะช่วยให้คนในครอบครัวได้รับความเท่าเทียมเสมอกัน และเกิดการรับผิดชอบต่อกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวอย่างเท่าเทียมกัน

๒.๙ สรุป

ในสังคมไทยพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อคนไทยเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนชาวไทยได้ยอมรับนับถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมไทย จะเห็นได้จาก มารยาทไทย เช่น การกราบไหว้ การแสดงความเคารพกันโดย วัชวุฒิ และคุณวุฒิ บรรพบุรุษไทยได้นำเอาหลักของคารวธรรมมาประยุกต์ใช้เป็นมารยาทไทย ทำให้คนทั่วไปมองเห็นว่าคนไทยเป็นคนมีสัมมาคารวะ มีมารยาทเรียบร้อยดี มีความเคารพเป็นบ่อเกิดแห่งความสมานสามัคคี ซึ่งหากเรานำมาเปรียบเทียบกับความหมายเชิงพระพุทธศาสนา และความหมายในเชิงของครอบครัวทั่วไปสามารถแสดงได้ตามตารางดังต่อไปนี้

หลักการธรรม	ความหมายหลักการธรรมในเชิงพระพุทธศาสนา	ความหมายหลักการธรรมในเชิงครอบครัวทั่วไป
๑. พุทธคารวตา	ความเคารพในพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา	ความเคารพในพ่อแม่ ครู อาจารย์ และผู้ใหญ่ในครอบครัว
๒. ธรรมคารวตา	ความเคารพในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า	เคารพในการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย
๓. สังฆคารวตา	ความเคารพในพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า	เคารพในบทบาทหน้าที่ เคารพในการให้เกียรติกัน
๔. สิกขาคารวตา	ความเคารพในการศึกษา	เคารพในการแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัว
๕. อัปมัทคารวตา	ความเคารพในความไม่ประมาท	เคารพการใช้ชีวิต เคารพการตัดสินใจของคนในครอบครัว
๖. ปฏิสันถารคารวตา	ความเคารพในปฏิสันถาร การต้อนรับ	เคารพแขกผู้มาเยือน มีการต้อนรับแขกด้วยการปฏิสันถาร

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการเปรียบเทียบความหมายของหลักการธรรมในเชิงพระพุทธศาสนา และในเชิงของครอบครัวทั่วไป

จากตาราง จะเห็นได้ว่า หลักความเคารพ ๖ ประการ นี้ โดยนัยยะทั้งความหมายเชิงของพระพุทธศาสนา และความหมายของครอบครัวทั่วไป มีความคล้ายคลึงกันต่างที่บริบทตัวบุคคลเท่านั้น แต่หลักใหญ่ใจความที่สอดรับกันของทั้งสองความหมาย คือ ในเรื่องคารวะ ความเคารพ ถือเป็นหลักการสำคัญที่จะพึงใส่ใจ และปฏิบัติด้วยอย่างหนักแน่นจริงจัง เพราะพื้นฐานทางสังคมทั้งในสังคมสงฆ์ และสังคมผู้ครองเรือน ถ้าขาดความเคารพแล้วปัญหาต่างๆ ย่อมเกิดขึ้นมากมาย นอกจากนี้ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือ สิ่งของที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคมพระพุทธองค์ก็ทรงให้ความสำคัญ และให้ความสำคัญต่อสิ่งเหล่านั้นเช่นกัน การเคารพจึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่บุคคลควรตระหนักในจิตใจให้มาก เพื่อให้เห็นคุณค่าของสิ่งนั้นๆว่ามีความสำคัญ และมีประโยชน์ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต หรือ ทางการแต่งงานจำนวนหนึ่งที่ได้ตกลงใช้ชีวิตร่วมกันอยู่ภายในบ้านเรือนเดียวกันตามระเบียบประเพณีของสังคม เช่น บิดา มารดา บุตร วงศาคณาญาติที่เกี่ยวข้องโดยสายโลหิต ครอบครัวจึงมีหลากหลายรูปแบบ และหลายลักษณะ นอกเหนือจากครอบครัวที่ครบถ้วนทั้งบิดา มารดาและบุตร การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข จะต้องคำนึงถึงกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ทำหน้าที่หลักเป็นแกนกลาง เป็นรากฐานสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตครอบครัวที่มีแต่สันติสุข

บทที่ ๓

การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีมากมายหลายปัญหา ถือว่า เป็นอุปสรรคต่อการใช้ชีวิตร่วมกันของบุคคลในครอบครัวและสังคม โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันในฐานะครอบครัวเดียวกันต้องมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน จึงเป็นที่มาของปัญหาความขัดแย้งต่างๆ มากมาย ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะหาหนทางในการป้องกันปัญหาโดยนำหลักการธรรมที่ได้ศึกษาในบทที่ ๒ มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ซึ่งจะได้อธิบายในลำดับสืบต่อไป

๓.๑ สภาพของครอบครัวไทยทั่วไป

ครอบครัว เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มาอยู่รวมกันโดยสมรส โดยสายโลหิต หรือการรับเลี้ยงดู โดยที่บุคคลเหล่านี้มีความสัมพันธ์และมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นสามีภรรยา เป็นพ่อและแม่ เป็นลูกชายลูกสาว เป็นพี่เป็นน้อง ฯลฯ เราถือกันว่าครอบครัวเป็นทั้งกลุ่มทางชีววิทยาและกลุ่มทางสังคม ทั้งนี้เพราะครอบครัวไม่เพียงแต่จะมีบทบาทในแง่ชีววิทยาซึ่งหมายถึงการให้กำเนิดบุตร การเลี้ยงดูบุตร เพื่อสร้างสรรค์สมาชิกใหม่สำหรับสืบตระกูลต่อไปเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ในการอบรม ถ่ายทอดและรักษาวัฒนธรรม ตลอดจนกำหนดมาตรฐานความประพฤติให้กับสมาชิกของครอบครัวอีกด้วย รูปแบบของครอบครัวที่สำคัญมี ๒ ลักษณะ คือ^๑

จากการวิเคราะห์ของนักสังคมวิทยาส่วนใหญ่ ได้วิเคราะห์ถึงสภาพชีวิตจริงของครอบครัวไทยที่เด่นชัดโดยมีลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. เป็นครอบครัวเดี่ยว คือ เป็นระบบครอบครัวที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และลูกเท่านั้นเป็นส่วนใหญ่ มีจำนวนน้อยเท่านั้นที่มีคนอื่นอาศัยอยู่ด้วย

^๑ พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาทรัพยากรครอบครัวและชุมชนหน่วยที่๑-๗, (สาขาคหกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓

๒. ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง ซึ่งสังเกตได้จากหน้าที่ของบิดาที่จะให้ความคุ้มครองป้องกัน และให้การอุปการะในทางเศรษฐกิจแก่ผู้ที่อยู่ในครอบครัวรวมทั้งการสืบสกุล ก็คือ ทางฝ่ายบิดาหรือหญิงสมรสแล้วต้องใช้นามสกุลสามี เป็นต้น

๓. เคารพเชื่อฟังกันตามอาวุโส ประเทศไทยถือเรื่องอาวุโสเป็นเรื่องสำคัญมาก คือ ผู้อาวุโสน้อยกว่าพึงเคารพเชื่อฟังผู้มีอาวุโสมากที่สุด

๔. ความผูกพันทางสายโลหิตมีมาก บิดามารดามีความรักใคร่ผูกพันกับลูกอยู่อย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าจะต่างมีเหย้าเรือนแยกครอบครัวไปแล้วก็ตาม บิดามารดาจะคอยติดตามดูแลลูกของตนอยู่ตลอดไป สำหรับพี่น้องพ่อแม่เดียวกันก็เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปมีความรักใคร่สนิทสนมกันมาก

๕. ทุกคนในครอบครัวให้ความร่วมมือกัน ครอบครัวของชาวไทยนั้น ถือความรักใคร่และช่วยเหลือกันของบรรดาสมาชิกเป็นสำคัญ คือทุกคนจะต้องช่วยกันทำงานเท่าที่จะช่วยกันได้

๖. เด็กเป็นที่รวมความสนใจของครอบครัว ลักษณะที่เป็นจุดเด่นของครอบครัวชาวไทย คือ เด็ดเป็นจุดสนใจของครอบครัว นั่นคือ ทุกคนต้องการให้เด็กได้รับความปลอดภัย และเติบโตขึ้นจนสามารถเลี้ยงตนเองได้ ดังนั้น บิดามารดาทุกคนจะยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขและความสำเร็จของลูก^๒

สรุป คือสภาพทั่วไปของสังคมไทยเรามีประเพณีนิยมที่เน้นให้ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัวส่วนใหญ่ จะเห็นได้จากการแต่งงานของคู่บ่าวสาว เมื่อแต่งงานเสร็จแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัว และที่สำคัญลักษณะของครอบครัวในสังคมไทยที่เห็นได้ชัดคือเป็นลักษณะของครอบครัวเดี่ยว มี พ่อ แม่ ลูก และเมื่อคู่สามีภรรยาสร้างฐานะครอบครัวพร้อมจนมีลูกเป็นของตัวเองมีครอบครัวที่สมบูรณ์แบบ ลูกจึงเป็นจุดรวมความสนใจของครอบครัว

ในสังคมไทยนั้นโดยทั่วไปมีลักษณะของครอบครัวที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเป็นสำคัญ สำหรับครอบครัวไทยเรานั้นได้รับอิทธิพลจาก “ค่านิยม” (Values) วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างมาก จึงมีการจำแนกครอบครัวออกเป็น ๒ รูปแบบ ดังตารางต่อไปนี้ คือ

๑. ครอบครัวเดี่ยว	ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยว เมียเดี่ยว ประกอบไปด้วยสามี ภรรยา และบุตร
๒. ครอบครัวขยาย	ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่น้องมาอยู่รวมกัน

ตารางที่ ๓.๑ แสดงลักษณะของครอบครัวไทย

^๒ พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข, เอกสารประกอบการสอน ชุติวิชาครอบครัวและสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ ๑ - ๗, (สาขาศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒ - ๓๔

๓.๒ รูปแบบและองค์ประกอบของครอบครัว

จากสถานการณ์ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งส่งผลกระทบต่อครอบครัว และบุคคล ครอบครัวจึงมีการปรับเปลี่ยนทั้งโครงสร้าง รูปแบบ ขนาดของครอบครัวและวิถีชีวิต รวมทั้งสภาพปัญหาที่มีผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว ครอบครัวถือเป็นสถาบันทางสังคม สถาบันแรกของมนุษย์ แม้ครอบครัวจะมีวิวัฒนาการมาหลายรูปแบบ แต่ครอบครัวทุกรูปแบบมีความสำคัญเหมือนกันหมด ซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบและองค์ประกอบ ได้ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ รูปแบบครอบครัว

ผลของการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวแล้ว ในขณะเดียวกัน ก็ส่งผลกระทบต่อรูปแบบของครอบครัวด้วย จากข้อมูลสำรวจสภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๕ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวไทยในปัจจุบันมิได้ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และ เครือญาติดังเช่นแต่ก่อน แต่มีหลายรูปแบบ^๓ ดังนี้

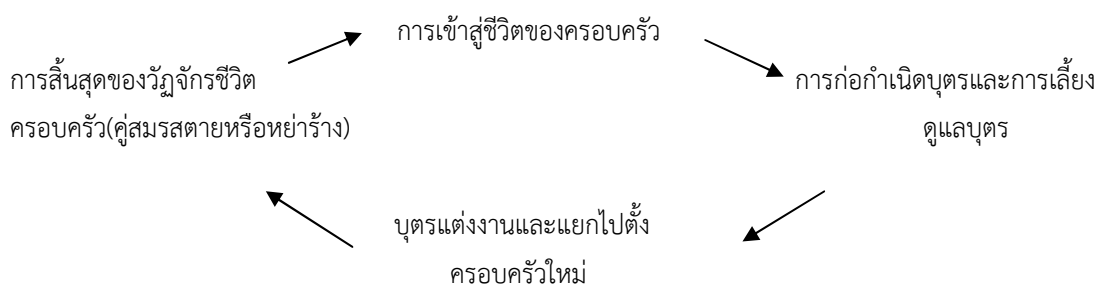
ครอบครัวที่อยู่คนเดียว มีคนที่อาศัยอยู่ตามลำพังมากขึ้น โดยปี ๒๕๔๒ มีคนที่อาศัยอยู่คนเดียวร้อยละ ๑๑.๐ เป็นร้อยละ ๑๑.๕ และ ๑๑.๘ ในปี ๒๕๔๔ และ ๒๕๔๕ ตามลำดับซึ่งแสดงให้เห็นว่าหญิงหรือชายพอใจที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น

ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง หมายถึง ครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ และลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง การเป็นหม้าย แยกทาง การทอดทิ้ง

ครอบครัวที่รับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม หมายถึง ครอบครัวที่สามีและภรรยาไม่สามารถมีบุตรร่วมกันได้และมีความประสงค์ที่จะขอรับเด็กมาอุปการะเป็นบุตรซึ่งมีจำนวนมากขึ้น

นอกจากนี้การเข้าสู่ชีวิตครอบครัว จะเห็นได้ว่าเป็นขั้นแรกของการเริ่มชีวิตครอบครัว ชีวิตครอบครัวนั้นการแต่งงานมิใช่การปิดฉากดังเช่นเรื่องของนวนิยายทั่วไป แต่การแต่งงานจะเป็นการเริ่มต้นของวัฏจักรชีวิตครอบครัว ดังจะเห็นได้จากแผนภาพ ต่อไปนี้

^๓ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.trueplookpanya.com>, [๒๔ ส.ค. ๒๕๕๕]

แผนภาพที่ ๓.๑ แสดงวัฏจักรชีวิตของครอบครัว

๓.๓ บทบาทหน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัวเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญในสังคม ฉะนั้นเมื่อคนมารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นครอบครัวเดียวกัน จึงต้องมาบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบร่วมกัน ในการบริหารจัดการภายในครอบครัวของตัวเอง เพื่อให้คนในครอบครัวได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข บทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของครอบครัวมีดังนี้ คือ

๓.๓.๑ การสร้างสมาชิกใหม่ การสร้างสมาชิกใหม่เป็นหน้าที่ที่สำคัญมาก เพราะหากไม่มีสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในแต่ละครอบครัว สังคมก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ อย่างไรก็ตามในการสร้างสมาชิกใหม่นั้นครอบครัวจะต้องพิจารณาให้มีจำนวนที่เหมาะสม เพื่อให้สมดุลกับทรัพยากรของครอบครัวและของชุมชน คือ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปเพราะถ้าสมาชิกของครอบครัว หรือชุมชน มีมากเกินไปเมื่อเทียบกับทรัพยากรที่มีอยู่ก็อาจจะก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาความยากจน สังคมนั้นก็อาจจะประสบกับปัญหาการขาดแคลนกำลังคน

๓.๓.๒ การเลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เติบโตขึ้นในสังคม ด้วยเหตุที่ครอบครัวเป็นสถาบันแรกของมนุษย์มีความสัมพันธ์ด้วย คือ มนุษย์ทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ครอบครัวจึงเป็นสังคมกลุ่มแรกที่ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องด้วยตั้งแต่แรกเกิดจนจนวาระสุดท้ายของชีวิต ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญ และเหมาะสมที่สุดในการทำหน้าที่นี้จริงอยู่แม้ว่าสถาบันอื่นนอกเหนือจากครอบครัว เช่น สถานสงเคราะห์ โรงพยาบาล บ้านรับเลี้ยงเด็กหรือ แม้กระทั่งโรงเรียนประจำ อาจจะสามารถทำหน้าที่เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตได้เช่นเดียวกับบ้าน แต่โดยทั่วไปการเลี้ยงดูผู้เยาว์ในสถานที่ดังกล่าว มักจะเป็นการเลี้ยงดูทางด้านร่างกายเท่านั้น ส่วนทางด้านจิตใจเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะสถานที่ดังกล่าวมีเด็กที่จะต้องรับผิดชอบเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถให้ความอบอุ่นแก่เด็กทุกคน เหมือนกับที่พ่อแม่ให้กับลูกได้ เพราะพ่อแม่ส่วนใหญ่จะมีความรักลูกย่อมจะประคับประคองเลี้ยงดูลูกของตนอย่างดีที่สุด ทั้งทางด้านร่างกาย และทางด้านจิตใจไม่ว่าตนจะยากดีมีจนเพียงใดก็ตาม

๓.๓.๓ การอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักระเบียบของสังคม ครอบครัวเป็นแหล่งการอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด สมาชิกของครอบครัวทุกคนโดยเฉพาะพ่อและแม่ ซึ่งถือกันว่าเป็นครูคนแรกของมนุษย์นั้นมีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อการสร้างบุคลิกภาพของเด็กเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด ครอบครัวมีหน้าที่ในการอบรมให้เด็กรู้จักระเบียบ กฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณค่าและรูปแบบของความประพฤติในสังคม สอนให้เด็กรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของสังคม การอบรมสั่งสอนนั้นมีทั้งการอบรมสั่งสอนทางตรง และการอบรมสั่งสอนทางอ้อม การอบรมสั่งสอนทางตรงนั้น หมายถึง การอบรมสั่งสอนด้วยวาจา ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนั้นไม่ควรทำ หรือชี้ว่าอะไรผิด อะไรถูก เป็นการแนะแนวทางในการปฏิบัติตน เพื่อให้เด็กหรือสมาชิกของครอบครัวสามารถวางตัวได้ถูกต้อง และเหมาะสมกับเหตุการณ์ สำหรับการอบรมสั่งสอนทางอ้อมนั้น เป็นการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง ผู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนโดยวิธีการนี้จะเลียนแบบอย่างโดยไม่รู้ตัว กล่าวคือ ถ้าพ่อแม่เป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณาและปฏิบัติตนเช่นนั้นเป็นนิจ ลูกก็จะมีแนวโน้มที่จะมีคุณสมบัติดังกล่าวด้วย ถ้าพ่อแม่ชอบกล่าววาทะยาบายลูกก็มักจะใช้คำหยาบด้วย เป็นต้น ทั้งการอบรมสั่งสอนทางตรงและทางอ้อมเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากประการหนึ่งของครอบครัว เพราะเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาดีย่อมมีแนวโน้มที่จะเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพของครอบครัวและสังคม

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่ผูกพันกับมนุษย์ตลอดชั่วอายุของคน อีกทั้งยังเป็นแหล่งสร้างบุคลิกภาพตลอดจนลักษณะท่าทีและทัศนคติของสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย เพราะฉะนั้น สถาบันครอบครัวจึงเป็นทั้งสถาบันที่สามารถเป็นจุดเริ่มต้นทั้งในการสร้างสรรค์ พัฒนา หรือก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมได้พร้อมกัน ด้วยเหตุนี้จึงถือกันว่าสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะถ้าสังคมใดประกอบด้วยครอบครัวซึ่งมีสมาชิกที่มีคุณภาพ คือ ขยันขันแข็ง มีวินัย อดทน ซื่อสัตย์และเสียสละเป็นส่วนใหญ่ สังคมนั้นก็จะมีแต่ความสงบเรียบร้อย และเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าสังคมใดประกอบด้วยสมาชิกที่ด้อยคุณภาพ สังคมนั้นก็จะขาดความสงบสุขและล้มเหลว ตัวอย่างสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้า ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น และประเทศเยอรมันตะวันตกซึ่งเป็นประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้มีวินัย มีความขยันหมั่นเพียร อดทนและเสียสละต่อส่วนรวม ส่วนประเทศที่ด้อยพัฒนาทั้งหลายนั้นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งเป็นสาเหตุของการด้อยพัฒนา ก็คือ ความด้อยคุณภาพของประชาชนในประเทศนั้น

อย่างไรก็ดี นอกจากสถาบันครอบครัวจะเป็นที่ก่อให้เกิดทั้งสิ่งที่ดี และสิ่งที่เป็นปัญหาให้กับสังคมแล้ว สถาบันครอบครัวยังมีบทบาทและสามารถทำหน้าที่แก้ปัญหาก็ได้ หรือ ช่วยต่อต้านสิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้นในสังคมได้ด้วย ตัวอย่างเช่น ครอบครัวที่พ่อ แม่ยึดมั่นในศีลธรรมอันดี ย่อมทำหน้าที่ทั้งอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานของตนประพฤติตนเป็นคนดี และทำหน้าที่คอยขัดขวางห้ามปรามหากรู้ว่าลูกหลานของตนประพฤติออกนอกกลุ่ม นอกทาง หรือไม่ก็ทำการลงโทษให้เกิดความเข็ดหลาบไม่

ประพติปฏิบัติจนเป็นนิสัยติดตัว อันจะนำพาไปสู่ปัญหาของสังคมต่อไป ซึ่งตรงกันข้ามกับครอบครัวที่มีพ่อ แม่เป็นคนไม่ดีเมื่อลูกทำผิด เช่น ไปขโมยของตามร้านสรรพสินค้า แทนที่จะสั่งสอนห้ามปรามหรือลงโทษเพื่อมิให้เด็กกระทำผิดอีก เพราะจะได้ไม่ต้องเสียเงินซื้อของเหล่านั้นเอง เช่นนี้ลูกก็อาจจะติดนิสัยลักขโมยซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมที่ยิ่งใหญ่ในอนาคตได้^๔

๓.๔ ปัจจัยและผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว

เมื่อเรามองย้อนไปถึงเรื่องปัจจัยและผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว เช่น ปัจจัยในเรื่อง ความรุนแรงที่พบเห็นบ่อยในครอบครัวเชิงเดียวในสังคมปัจจุบัน ที่ประกอบไปด้วยชายและหญิง ที่ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยาจนมีบุตรธิดา จะเห็นได้ว่ามักจะหนีไม่พ้นความรุนแรงในประเภทต่างๆ ได้แก่ คือ เริ่มจากทางใจลูกกลมมาเป็นทางวาจา และหากไม่ยุติ ก็สามารถบานปลายไปเป็นความรุนแรงทางกาย ประทุษร้ายกัน หรือมีการประชดประชันด้วยการทำร้ายตนเอง บลิดชีวิตตนเอง หรือทั้งปลิดชีวิตคนในครอบครัวแบบที่เรียกว่า “ยกครัว” แล้วหนีหรือฆ่าตัวตายตาม ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงของครอบครัวเป็นอย่างมาก ซึ่งโดยทั่วไปความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อทั้งในวงเล็กๆกระจายออกไปสู่วงใหญ่ ซึ่งในสังคมปัจจุบันมักหนีไม่พ้นความรุนแรง โดยเฉพาะความรุนแรงในประเภทของความสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งสามารถแยกได้เป็นปัจจัยและผลกระทบ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ปัจจัยความรุนแรงในครอบครัว	ผลกระทบต่อความมั่นคงของครอบครัว
๑. ความรุนแรงระหว่างสามีและภรรยา	นำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง ตลอดถึงการทะเลาะวิวาทกันทางวาจา แล้วจึงประทุไปเป็นการประทุษร้ายร่างกายกัน จากสถานเบาเพียงการตบตี หรือผลักกัน ไปสู่ขั้นที่รุนแรงขึ้น
๒. ความรุนแรงระหว่างพ่อแม่และลูก	พ่อ แม่ และลูกขาดความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะลูกหากมีความรุนแรงเกิดขึ้นในครอบครัวอาจทำให้เผลอทำอะไรที่ไม่ดีได้
๓. ความรุนแรงระหว่างพี่น้อง	สะท้อนให้เห็นถึงความไม่รักใคร่และกลมเกลียวสามัคคีกันระหว่างพี่น้อง ซึ่งมักจะทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ หากถึงขั้นรุนแรงก็อาจทำร้ายกันถึงขั้นบาดเจ็บได้ความรุนแรง

ตารางที่ ๓.๒ แสดงปัจจัยและผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว

^๔ พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาทรัพยากรครอบครัวและชุมชนหน่วยที่ ๑ - ๗, หน้า ๑๗๔ - ๑๗๕

๓.๔.๑ ปัจจัยความรุนแรงระหว่างสามีและภรรยา

โดยทั่วไปมักเริ่มจากความอึดอัดจิตใจของสามี โดยไม่ชอบใจภรรยา เห็นว่าภรรยาไม่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ชอบใช้เวลาจวนาเบื่อระอาไปในทางเหินแสม ประชดประชัน จู้จู้ขี้บ่น ใช้เวลาไปในเรื่องไร้สาระ เช่นสมาคมกับเพื่อนฝูง เล่นการพนัน แต่งกายด้วยรสนิยมฟุ้งเฟ้อไปตามยุคสมัย ไม่มีเวลาจัดบ้านช่องให้น่าอยู่น่าอาศัย ไม่เป็นแม่ที่ดีของลูก หรือเริ่มจากความอึดอัดใจของภรรยาที่เห็นว่าสามีไม่เป็นสามีที่ดี ชอบหาความสุขนอกบ้าน ชอบทำตัวเจ้าชู้แอบมีภรรยาน้อย ภรรยาเก็บ ใช้จ่ายเงินเปลือง ดึมน้ำเมาทำให้บกพร่องในการประกอบหน้าที่การงาน ไม่เป็นพ่อที่ดีของลูก เป็นต้น^๕

ผลกระทบจากเหตุความรุนแรงที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัว เป็นปัจจัยนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง ตลอดถึงการทะเลาะวิวาทกันทางวาจา แล้วจึงประทุไปเป็นการประทุร้ายร่างกายกัน จากสถานเบาเพียงการตบตี หรือผลักกัน ไปสู่ขั้นที่รุนแรงขึ้น โดยการเตะต่อย จนถึงแรงที่สุดโดยมีการใช้วัตถุหรืออาวุธต่างๆ ร่วมด้วย เช่น จาน ชาม ช้อน ส้อม ท่อนไม้ มีด หรือ ปืน เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วฝ่ายชายที่เป็นสามี หรือพ่อของลูกจะเป็นฝ่ายใช้กำลังมากกว่าฝ่ายหญิงที่เป็นภรรยา หรือแม่ของลูก แต่เป็นไปได้ที่ฝ่ายชายเริ่มรุนแรงภายหลังจากที่ฝ่ายหญิงใช้วาจาไม่ดีที่เจือด้วยอารมณ์โกรธก่อน เช่น เกิดความหึงหวงที่จับได้ว่าสามีไปมีผู้หญิงอื่น หรือ โมโหเพราะฝ่ายชายไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว เช่น ใช้เงินเก่งไปในทางเที่ยว กิน ดึมสุรา หรือเล่นพนันบอล เป็นต้น เมื่อฝ่ายหญิงใช้อารมณ์ ฝ่ายชายก็ใช้กำลังตอบกลับ เข้าทำนองซิงก็ราซาก็แรงเมื่อต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักควบคุมอารมณ์

๓.๔.๒ ปัจจัยความรุนแรงระหว่างพ่อแม่ และลูก

ปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ปัญหาและความรุนแรง ระหว่างพ่อแม่ และลูกที่สำคัญ คือ การใช้เวลาแก่กัน และกัน ปัญหาส่วนใหญ่เพราะพ่อแม่ออกไปทำงานที่ต่างจังหวัดบ้างหรือที่อื่นๆบ้าง ทำให้ลูกที่อยู่บ้านต้องอยู่เพียงลำพัง หรือ อยู่กับตายาย ซึ่งก็ยากที่จะควบคุมดูแลเนื่องด้วยตายายก็แก่ชราเดินไปมาไม่สะดวก จึงทำให้มีช่องทางให้เด็กได้ออกไปข้างนอกไปพบปะกับเพื่อนๆเห็นสิ่งต่างๆที่ยั่วยวน จนบางครั้งทำให้เด็กเพลินอยู่กับความสนุกสนานจนลืมนึกถึงบ้านตัวเอง กรณีปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันเหินห่างระหว่างพ่อแม่ และลูก ปัญหาและความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นตามมา คือ ทำให้เด็กไม่เชื่อฟังการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ หากพ่อแม่ไม่มีวิธีสื่อสาร และปฏิบัติต่อลูกอย่างเข้าอกเข้าใจ ลูกก็อาจจะไม่เกิดความเครียด และทำสิ่งที่ไม่ดีใครคาดคิดได้ เช่น ทำร้ายพ่อแม่หรือประทุ้งโดยการฆ่าตัวตาย หรือ หนีออกจากบ้านไปมั่วสุมอบายมุข เป็นต้น

^๕วดีน อินทสระ, คติชีวิต, (กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

ผลกระทบจากความรุนแรงระหว่างพ่อแม่ และลูก เป็นปัจจัยสำคัญเพราะว่า พ่อแม่ และลูกนั้นเป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันที่สุด ถ้ามีเหตุความขัดแย้งหรือความรุนแรงเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะเป็นผลเสียตามมาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะลูกซึ่งบางคนยังอยู่ในช่วงระหว่างเป็นเยาวชนอยู่จึงต้องมีผู้ปกครองคอยดูแลอย่างใกล้ชิด หากยังไม่ได้บรรลุนิติภาวะหากเด็กและเยาวชนเหล่านี้พลาดพลั้งทำอะไรที่ผิดกฎหมาย บุคคลที่จะได้รับโทษ คือ ผู้เป็นพ่อและแม่ ส่วนเด็กอาจจะถูกคุมประพฤติในเรือนจำ และอาจจะเสียนาคตได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของครอบครัวเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้นการสร้างสัมพันธ์ที่ดี และแบ่งเวลาให้กับคนในครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงมากที่สุด

๓.๔.๓ ปัจจัยความรุนแรงระหว่างพี่น้อง

ปัจจัยสำคัญระหว่างพี่น้องที่เป็นปัญหา และนำไปสู่ความรุนแรง คือ ปัญหาการให้ความรักและความเอาอกเอาใจของพ่อ และแม่ที่มีต่อลูกไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากลูกบางคนมีความคิดที่อาจจะเกิดขึ้นจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ว่า สมมติว่า พี่ระแวงว่า พ่อแม่ให้ความเอาอกเอาใจน้องมากกว่าพี่ แท้ที่จริงแล้วพ่อแม่รักลูกเสมอกันทุกคน แต่ด้วยความยังเป็นเด็ก หรือ รู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงทำให้เด็กคิดไปเองก่อน ทำให้เกิดปัญหาการทะเลาะวิวาทระหว่างพี่กับน้อง หรือ ปัญหาการแย่งชิงสมบัติกันว่าคนนี้ได้มากกว่า คนนี้ได้น้อยกว่าก็เป็นความรุนแรงและปัญหาที่พบบ่อยเป็นประจำ ปัญหาความวุ่นวายและผลกระทบที่หนักขึ้นไปอีก ก็คือ การใช้กำลังหรือความรุนแรง เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ดังกล่าวอาจจะเกิดขึ้นเมื่อไหร่ก็ได้ยากที่จะคาดการณ์จึงส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของครอบครัวทำให้ครอบครัวแตกแยกกันได้ เป็นต้น

ผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงของครอบครัวอย่างเห็นได้ชัดเจนนั่งที่กล่าวมาข้างต้น คือ สะท้อนให้เห็นถึงความไม่รักใคร่และกลมเกลียวสามัคคีกันระหว่างพี่กับน้อง ซึ่งมักจะทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ หากถึงขั้นรุนแรงก็อาจทำร้ายกันถึงขั้นบาดเจ็บได้ความรุนแรงในประเภทของความสัมพันธ์ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นเรื่องที่พบเห็นกันจนชินหูชินตาซึ่งมักมีที่มาจากเรื่องสำคัญหลักๆ คือ การขาดความสามัคคีปรองดองกัน การขาดความรับผิดชอบในบทบาท และหน้าที่ต่อครอบครัวของสามี หรือ ภรรยา หรือ ทั้งสองฝ่าย ลูกๆ ไม่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ รวมไปถึงเศรษฐกิจในครอบครัวไม่ดีอันมีเหตุปัจจัยมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ขาดรายได้ หรือ รายได้ลดน้อยลง จึงเป็นสาเหตุให้ครอบครัวผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่สามารถแสดงบทบาทของตนในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกครอบครัวได้ อาจเกิดความรู้สึกไร้คุณค่า ขาดความมั่นใจในตนเอง เด็กหรือผู้เยาว์ในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบตามไปด้วย กลายเป็นปัญหาครอบครัวเกิดความไม่มั่นคง ครอบครัวหย่าร้าง และเกิดปัญหาอาชญากรรมได้ในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ จากที่กล่าวมาในเบื้องต้น แสดงให้เห็นว่าครอบครัวกำลังขาดความมั่นคง เป็นต้น

๓.๕ การเสริมสร้างความสุขภายในครอบครัวให้มีความมั่นคง

การเสริมสร้างความสุขภายในครอบครัวนั้น ไม่ใช่เรื่องยากทุกครอบครัวสามารถทำได้ หากแต่ทุกคนให้ความรัก และความเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ความมั่นคงและสันติสุข หากทุกครอบครัวให้ความตระหนักและเอาใจใส่กันเป็นอย่างดี ก็เปรียบเสมือนมีน้ำคอกยหล่อเลี้ยงต้นไม้ให้มีความสดชื่น และอุดมสมบูรณ์มีชีวิตชีวมากขึ้น และที่สำคัญครอบครัวจะใช้ชีวิตร่วมกันให้มีความยืนยาวและมั่นคงได้นั้น จะต้องมียึดถือในการปฏิบัติร่วมกันภายในครอบครัว ซึ่งแต่ละคนแต่ละท่านสามารถนำมายึดถือและปฏิบัติใช้ได้ทันที ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติตามหลัก **ทฤษฎี ๕ ย.** ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเรื่องปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากปฏิบัติอย่างเป็นเรื่องนิตยแล้วจะทำให้ครอบครัวนั้นมีแต่ความสุขได้ตลอดไป คือ

๑. ยิ้มแย้มต่อกัน ในแต่ละวันควรยิ้มแย้มให้กันเพราะการยิ้มแย้มเป็นลักษณะของคนมีความสุข ประสบความสำเร็จ แม้แต่พระอรหันต์ ก็จะมีการยิ้มแย้มปรากฏให้เห็น

๒. ยกย่องกัน การยกย่องผู้อื่นในวงสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นแนวทางบัณฑิต แม้ในศาสนาที่มีคำกล่าวไว้ว่า ควรยกย่องบุคคลที่ควรยกย่อง ให้เกียรติบุคคลที่ควรให้เกียรติ

๓. เยือกเย็นเข้าหากัน ลักษณะเยือกเย็นเป็นลักษณะของคนประกอบไปด้วยเมตตา มีแต่ความรักปรารถนาดีต่อผู้อื่น เป็นภาวะของจิตที่มีความสุข จะพูดอะไรก็สงบ เย็น สบายใจ

๔. ยืดหยุ่นบ้าง ตามสภาพ เมื่อไหร่ก็ตามที่เราเห็นว่า ปรับตัวอย่างนี้แล้วจะได้รับประโยชน์สูงสุด คุ่มค่า ก็ควรปรับตัว มีความยืดหยุ่นอ่อนได้ แข็งได้ตามโอกาส เพราะสรรพสิ่งก็มีความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงปรากฏให้เห็นอยู่แล้ว

๕. ยืนหยัด มีความมั่นคงในสิ่งที่เป็นความดี สิ่งใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็ความซื่อสัตย์ สุจริต หรือ การรักษาศีล ๕ เมื่อประพฤติปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดความสุขสบายใจ ก็ควรยืนหยัดปฏิบัติต่อสิ่งนั้นต่อไป^๖

นอกจากนี้ความสุขแบบชาวบ้านทั่วไป ในทางพระพุทธศาสนาท่านก็ได้กล่าวไว้ในกามโภคีสุข มีอยู่ ๔ อย่าง ที่ควรนำมาประพฤติและปฏิบัติอย่างเป็นเรื่องนิตยทุกวันคืน คือ

๑. อัตถิสุข (สุขเกิดจากการมีทรัพย์) คือ มีความภูมิใจ อิ่มใจว่าตนเองมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยความขยันหมั่นเพียรของตน แล้วเลี้ยงตนบ้าง เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยงบ้าง ใช้จ่ายเพื่อกุศลบ้าง

๒. โภคสุข (สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์) คือ มีความภูมิใจ อิ่มใจว่าตนเองได้ใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาด้วยความขยันหมั่นเพียรของตน แล้วเลี้ยงตนบ้าง เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยงบ้าง ใช้จ่ายเพื่อกุศลบ้าง

๓. อนณสุข (สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้) คือ มีความภูมิใจว่าตนเองเป็นไท ไม่เป็นหนี้ เป็นสินใคร ไม่ติดค้างใคร จะไปไหนก็สะดวกสบาย

^๖ สุขญา ศิริธัญญกร, ศาสตรและศิลป์แห่งการใช้ชีวิตคู่, (นครปฐม: สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙), พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๒๒-๑๒๓

๔. อนามัยสุขภาพ (สุขเกิดจากการทำงานไม่มีโทษ) คือ มีอาชีพที่สุจริต มีการงานเหมาะสม มีความภูมิใจใฝ่ใจว่าตนมีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีความเสียหาย ใครๆก็ติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย วาจา และใจ^๗

สรุป คือ ความสุขที่สามารถสร้างได้ด้วยมือเราอันดับแรกต้องเริ่มจากตัวเราเองเป็นหลักก่อน แล้วพยายามปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนในครอบครัวได้ให้ความเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ความสุขที่มั่นคงและถาวรจริงๆ มีอยู่ในตัวทุกคนเพราะคงไม่มีใครอยากจะทำให้เกิดปัญหาหรือความทุกข์กับครอบครัวตนเอง ฉะนั้นต้องให้ทุกคนนั้นให้ความสำคัญและหมั่นทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำเพื่อสร้างความรู้สึกที่ดีต่อกันตลอดถึงเป็นสะพานเชื่อมสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันตราบนานเท่านาน

๓.๖ แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในครอบครัว เกิดจากแนวคิดประเด็นเรื่องปัญหาของสังคมส่วนใหญ่ที่ต้องเจอกับความขัดแย้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกสังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะข่าวความรุนแรงในหนังสือพิมพ์ไทยหน้าหนึ่งเกือบทุกวัน และเกือบทุกฉบับ จะมีข่าวที่พูดถึงความขัดแย้งตั้งแต่ขัดแย้งในครอบครัว ในองค์กร ไปจนกระทั่งถึงระดับชาติ และระดับนานาชาติ ความขัดแย้งเหล่านี้ที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ที่เป็นข่าวออกทางสื่ออื่นๆ เช่น โทรทัศน์ หรือทางอินเทอร์เน็ตก็มักจะมีลักษณะของความรุนแรงถึงระดับที่เป็นข่าวแล้ว เช่น มีการทำร้ายร่างกาย ทำลายทรัพย์สิน ยังมีอีกจำนวนมากที่เกิดความขัดแย้งแต่ไม่ถึงกับเป็นข่าวหรือสื่อไม่ได้สนใจเสนอข่าวอีกจำนวนมาก

๓.๖.๑ ความหมายของความขัดแย้งในครอบครัว

จากการค้นคว้าข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับหนทางที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในครอบครัวนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของความขัดแย้งในครอบครัวที่เป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑.๑ การละเมิดหรือก้าวล่วงล้ำเขตแห่งสิทธิส่วนตัว หน้าที่และบทบาท ความสงบสันติสุขของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว

คนในครอบครัวทั้งในสังคมตะวันตก และตะวันออกต่างมีเขตแดน หรือ เส้นแบ่งพื้นที่ (boundaries) ที่อยู่อาศัยภายใต้ชายคาเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันทางการสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือทางการตกลงปลงใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และพร้อมใจกันสร้างสายเลือดร่วมกันคือ

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^๘ ได้ฟ้าเดียวกัน : ‘สาระชีวิตคู่ เขตในครอบครัว’, (มจรุส เอื้อนรัช แปลจาก Boundaries in the Family, ดิค เดอ คอนนิง ที่ปรึกษา New Community Service Centre, พฤษภาคม ๒๕๕๓), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thaifamilylink.net/>, [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗].

บุตร ธิดา ทั้งนี้โดยมีความคาดหวังในสันติสุขร่วมกัน เมื่อใดก็ตามที่มีการล่วงละเมิดเขตของกัน และกันทางด้านสิทธิในความเป็นส่วนตัว หน้าที่และบทบาท เช่น เขตของคู่สมรส เขตของพ่อแม่หรือเขตของลูก ความรุนแรงไม่ทางกายก็ใจ หรือทั้งทางกายและใจย่อมเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย ตัวอย่างของการล่วงละเมิดเขต พ่อแม่ที่ดีจะไม่อนุญาตให้ลูกเข้ามาในห้องนอนของพ่อแม่ ในเวลาที่พ่อแม่กำลังแสดงความรักซึ่งต่อกัน สมาชิกในครอบครัวต้องเรียนรู้และตกลงกันอย่างสันติในเรื่องเขตแดนของกันและกัน ไม่ล้ำเขตสิทธิของความเป็นส่วนตัวโดยไม่ขออนุญาตจากกันก่อน

๓.๖.๑.๒ การใช้อำนาจในทางที่ผิดในครอบครัว^๔

อำนาจในครอบครัวโดยปกตินั้นมีได้ หมายถึง อำนาจที่ใช้ความรุนแรงป่าเถื่อน แต่เป็นอำนาจที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจด้วยความรักใคร่ผูกพัน หรือความไว้ใจกันเป็นฐานรองรับ การแต่งงานในบางกรณีอาจมีได้มาจากความรักใคร่ผูกพันใจกันเองของคู่สมรส แต่มาจากความไว้เนื้อเชื่อใจในพ่อแม่ที่ทำการเลือกคู่ครองให้ ซึ่งก็มีมากมายที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความเจริญ ความยินยอมพร้อมใจ หมายถึง การที่ภรรยายินยอมให้สามีปฏิบัติหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และสามีก็ยินยอมให้ภรรยาปฏิบัติตนเป็นแม่บ้าน เป็นผู้บรมสั่งสอน เลี้ยงดู พุ่มพักบุตร ธิดา ดูแลทรัพย์สินของครอบครัว หรือในบางกรณีภรรยาก็สามารถทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทนสามีก็ได้หากมีความสามารถเหนือกว่าสามี หรือ ทั้งสองฝ่ายแบ่งเบาภาระหน้าที่กันตามสมควร ซึ่งตามลักษณะแห่งอำนาจในครอบครัวที่เป็นปกติดังกล่าวนี้ อำนาจย่อมตกอยู่กับทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงแม้จะมีได้เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ก็มีอำนาจในการปรึกษาหารือในเรื่องการดำรงชีวิตครอบครัวร่วมกันอย่างไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่มีการใช้อำนาจในครอบครัวไปในทางที่ผิด ไม่ถูกไม่ควรเช่นในหลายกรณีที่สามีกระทำตนเป็นผู้ผูกขาดอำนาจ และแสดงอำนาจกับภรรยาและลูกๆ เกินความเหมาะสมพอดี ไม่ฟังเสียงสมาชิกคนใดในครอบครัว ก็กลายเป็นความรุนแรงในครอบครัวแทนที่ความสงบสุข ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว จึงอยู่ที่การจัดสรรอำนาจในทรัพย์สิน และในตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวอย่างผิดปกติ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว และแม้ตนเองก็ได้ผลในทางลบมากกว่าทางบวก แม้จะได้ชื่อว่าเป็นการปรนเปรอกิเลสในการสนองความยิ่งใหญ่ของตนเองก็ตาม

^๔ ประมวล รุจนเสรี, การใช้อำนาจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โดยสุเมธ รุจนเสรี, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐-๓๕, อ้างใน พูนสุข มาศรีงสรรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, หน้า ๒๖-๕๐.

๓.๖.๒ มวลเหตุของความขัดแย้งในครอบครัว

ความรุนแรงเกิดจากความก้าวร้าวอันเป็นความตั้งใจทำร้ายผู้อื่นที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรง ทั้งก้าวร้าวต่อตนเอง ต่อผู้อื่นแบบตัวต่อตัว และแบบกลุ่มหนึ่งต่ออีกกลุ่มหนึ่ง ความก้าวร้าวระดับปกติเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นกับใครก็ได้แต่ในงานวิจัยนี้หมายถึงระดับที่เป็นโทษเป็นภัยแก่ตัวผู้ก้าวร้าวเองและคนในครอบครัวเชิงเดี่ยว ดังมีนัยยะดังต่อไปนี้

๓.๖.๒.๑ ความรุนแรงเป็นผลพวงจากความก้าวร้าว : ในทางจิตวิทยาระบุไว้ถึงสภาพที่ทำให้เกิดความก้าวร้าวดังนี้^{๑๐}

๑. การเสริมแรง (reinforcement) : เกิดขึ้นเมื่อมีการส่งเสริมให้ก้าวร้าวโดยการยกย่องหรือให้กำลังใจเวลาที่มีความก้าวร้าว หรือการกระทำก้าวร้าวทำให้เกิดผลดี

๒. การเลียนแบบ (modeling) : เกิดจากการเห็นตัวอย่างที่ก้าวร้าว โดยเฉพาะจากคนที่ตนเองชื่นชอบ

๓. ปทัสถาน หรือรูปแบบแห่งการเสนอสนอง (norm of reciprocity) : เช่นเกิดจากความเชื่อในสังคมที่ว่าความแค้นต้องมีการชำระแบบตาต่อตา ฟันต่อฟันซึ่งส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความก้าวร้าว

๔. ความเครียด (stress) : อาทิ ความเครียดที่เกิดจากความยากจน การตกงานการถูกสังคมรังเกียจ อากาศร้อน พ่อแม่รักลูกไม่เท่ากัน เสี่ยงรบกวนโสตประสาท ความจู้จู้ขุ่นของบุคคลในครอบครัว ฯลฯ

๕. สัญญาณความก้าวร้าว (aggressive cues) : อาทิ การดูความก้าวร้าวจากสื่อต่างๆ เช่น ภาพยนตร์ รวมถึงการคลุกคลีกับอาวุธต่างๆ สามารถเป็นปัจจัยส่งเสริมความก้าวร้าวได้

๓.๖.๒.๒ ความรุนแรงเป็นผลพวงจากความอิจฉาริษยา ความโกรธ และความหวาดระแวง : ในคัมภีร์กุรอ่านของศาสนาอิสลามมีกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ความอิจฉาริษยา ความเกลียดชังและความหลอกลวง เกิดมาจากการไม่มีความเคารพ ขาดความเมตตาและความรักเพื่อผู้อื่น คนที่อิจฉาริษยาไม่ชอบเห็นผู้อื่นมีความสุข ความสำเร็จหรือเจริญรุ่งเรือง บ่อยครั้งที่ความอิจฉาริษยานี้ได้นำไปสู่ความเกลียดชัง ความหลอกลวงและความรุนแรง^{๑๑}

^{๑๐} จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, *จิตวิทยาทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๑} พูนสุข มาศรีงสรรค์, *การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐ - ๔๓

๓.๖.๒.๓ ปัจจัยประกอบอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวทั่วไป

๑. **ประสบการณ์ในวัยเด็ก** ประสบการณ์ความรุนแรงที่บุคคลในครอบครัวได้รับในวัยเด็ก อาจหล่อหลอมให้กลายเป็นความกระต้างภายในจิตใจ และมีพฤติกรรมไปในทางก้าวร้าวรุนแรงได้

๒. **ความเจ็บป่วยทางจิตของบุคคลในครอบครัว** ส่วนใหญ่เกิดจากการใช้สารเสพติดต่างๆ การดื่มสุรา หรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จนเกินขนาด ทำให้บุคคลนั้นลงมือกระทำการรุนแรงได้

๓. **ความพอใจทางเพศต่างกัน** ความต่างในความพอใจในเรื่องของเพศระหว่างสามีภรรยา ทำให้ขาดความรักที่หวานชื่น สนิทแนบแน่น (intimacy) ต่อกัน และเมื่อไม่พยายามที่จะพูดคุย ปรับความเข้าใจกัน ก็ทำให้เกิดความห่างเหินกันยิ่งขึ้น ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจหาทางออกด้วยการแสวงหาความสัมพันธ์นอกสมรส นำสู่ความหึงหวงซึ่งจะก่อให้เกิดความรุนแรงได้ เป็นต้น

๔. **ความสัมพันธ์ห่างเหินเพราะขาดการใช้เวลาร่วมกัน** ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ และลูก ส่วนใหญ่เป็นเพราะต่างฝ่ายต่างไม่มีเวลาให้กันเพราะพ่อแม่ต่างต้องทำมาหากิน ทำให้ลูกขาดการดูแลเอาใจใส่ในการอบรมถึงพฤติกรรมที่ถูกต้องจึงส่งผลให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบในทางผิดๆ จากผู้อื่นหรือสื่อต่างๆ หรือเป็นเพราะความไม่เข้าใจของพ่อแม่ในพฤติกรรมของลูกเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่ต้องความเป็นอิสระมากขึ้น เป็นต้น

๕. **อำนาจที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย** สังคมที่มีการยึดถือกันมาแต่อดีตว่าผู้ชายต้องเป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือผู้หญิงจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หลีกเลี่ยงมิได้ โดยเฉพาะสังคมไทยแต่โบราณ ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัว หญิงทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลการงานในบ้าน และอบรมดูแลลูกๆ และแม้เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและกลายเป็นสังคมยุคเทคโนโลยี ก็ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวในแง่ของการมีศักยภาพ และความชำนาญในทางเทคโนโลยีที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย ทั้งจากสังคมรอบนอก ลูกหลานเข้าสู่ครอบครัว ฝ่ายหญิงในฐานะภรรยา และแม่ของลูก ยังคงด้อยกว่าสามี หรือลูกชายวัยรุ่น ที่มีความเชี่ยวชาญคล่องตัวกว่ามากในด้านความเจริญทางเทคโนโลยี แม้ฝ่ายหญิงจะมีอาชีพนอกบ้านและสามารถหารายได้จุนเจือครอบครัวได้ด้วยก็ตาม ภาพสะท้อนยังคงปรากฏให้เห็นอำนาจที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย

๖. **ความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม** ทำให้เกิด ปัญหาการขาดความซื่อสัตย์สุจริต ความเกียจคร้าน ความต้องการรวยทางลัด การไม่รู้จักประมาณตน ขาดความยับยั้งชั่งใจ ความฟุ้งเฟ้อฉาบฉวยในสังคม^{๑๒} เห็นคุณค่าทางวัตถุสำคัญกว่าจิตใจ และปัญหาค่านิยมที่ชื่นชมคนเก่งมากกว่าคนดี รวมถึงปัญหาทัศนคติที่แตกต่างทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงจนเกิดความเป็นปฏิปักษ์กันในหลายฝ่ายอย่างรุนแรง เป็นต้น ซึ่งความเสื่อมถอยทางด้าน

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน พูนสุข มาศรีสรรงค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, หน้า ๒๖ - ๕๐

คุณธรรมจริยธรรมนี้ได้ส่งผลต่อการพัฒนาคนในครอบครัวในแง่ของการเป็นตัวหล่อหลอมพฤติกรรม และการสร้างค่านิยมที่ก่อให้เกิดความริ้วรานในครอบครัว ชุมชนใกล้เคียง และในสถานศึกษา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับครอบครัว เช่น ภรรยาที่มีความฟุ้งเพื่อฉาบฉวย มีจิตไปในทางวัตถุนิยม ไม่รู้จักวิธี หามาด้วยตนเองจากการเก็บหอมรอมริบนอกเหนือจากที่คู่ครองให้ กลับหาวิธีให้ได้มาทางลัดโดยการ ประพฤติอกใจสามี หากมีชายอื่นมาพะเน้าพะนอเอาใจด้วยการซื้อของมากำนัล ก็ก่อให้เกิดความ รุนแรงทางจิตใจ วาจา ซึ่งในที่สุดอาจแผ่ขยายไปเป็นความรุนแรงทางกายได้ หรือวัยรุ่นที่ยอมขาย บริการทางเพศทั้งที่ยังเป็นนักเรียนหรือนักศึกษาอยู่เพียงเพื่อให้มีเงินไปจับจ่ายใช้สอยตามความ ฟุ้งเพื่อฉาบฉวยในสังคม เป็นต้น

พระไพศาล วิสาโล ได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจไว้ในบทความของท่านเรื่อง “สร้างสังคม ให้เป็นมิตรกับความดี” มีใจความว่า^{๑๓} ปัจจัยทางสังคมที่เป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมทาง จริยธรรม ได้แก่

ก) การครอบงำของวัตถุนิยม และอำนาจนิยม จากนโยบายของรัฐในการขยายตัวของ ระบบทุนนิยมอย่างไร้ขีดจำกัด ทำให้เป้าหมายของชีวิตผู้คนคือความร่ำรวยแทนที่จะเป็นการทำความ ดี และเงินกลายเป็นดัชนีวัดคุณค่าของทุกสิ่ง และเป็นสื่อกลางของความสัมพันธ์ในทุกระดับเช่นความรัก ของพ่อแม่หรือของคู่รักต้องแสดงออกด้วยการให้เงินหรือวัตถุ หรือครูกับนักเรียนหมอบกับคนใช้ก็ต้อง อาศัยเงินเป็นตัวเชื่อม ไม่ใช่หัวใจตั้งแต่ก่อน การยกย่องเงินเป็นใหญ่จึงทำให้เกิดธุรกิจอบายมุขขึ้น มากมายในสังคม

ข) ความล้มเหลวของสถาบันทางศีลธรรม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และวัด ที่ เคยมีบทบาทอย่างมากในการช่วยขัดเกลาสำนึกทางศีลธรรมแก่ผู้คน สถาบันนี้เคยอยู่ได้ด้วยสาย สัมพันธ์แห่งความรัก ความเสียสละ ความเคารพเป็นตัวเชื่อมบุคคลเข้าด้วยกัน แต่เมื่อเงินเข้ามา มี อำนาจและบทบาทมาก ความสัมพันธ์ที่เคยแน่นแฟ้นก็เปลี่ยนแปลงไป

ค) การเมืองที่ไม่โปร่งใส ทำให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมหลายประการ : อาทิ ทำให้ เกิดการคอร์รัปชัน มีการใช้อำนาจมืดในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากการเข้ามาบริหาร บ้านเมือง มีพฤติกรรมรุนแรงฆ่าคนที่ขัดผลประโยชน์ มีการฆ่าตัดตอนในการปราบปรามผู้กระทำผิด ในเรื่องต่างๆ ฯลฯ กลายเป็นค่านิยมที่เกิดการเลียนแบบกันทั่วประเทศ

ง) ระเบียบสังคมที่ให้รางวัล ส่งเสริมหรือบีบคั้นให้คนเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้คนแก่งแย่ง กันมากขึ้น : เช่น ระบบจรรยาที่ไม่เคร่งครัดกฎเกณฑ์ ระบบราชการที่ไม่เอื้อให้คนทำดี เปิดช่องให้ มี การทุจริตอย่างง่ายดาย หรือระบบยุติธรรมที่ไม่โปร่งใสและอยู่ใต้อำนาจเงิน ทำให้คนมีเงินไม่สนใจที่ จะทำตามกฎหมายเพราะเชื่อว่าสามารถใช้เงินซื้อได้ ระบบที่บงการเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะบีบคั้นให้ คนเห็นแก่ตัวเท่านั้น หากยังให้รางวัลแก่คนที่ทำเช่นนั้นด้วย

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒ - ๔๓.

๓.๖.๒.๔ ความไม่เสมอภาคและความยุติธรรม

ตราบใดที่สังคมไม่ว่าจะในยุคสมัยใดก็ตาม หากยังไม่วางเว้นจากความกดขี่ข่มเหง ความเหลื่อมล้ำความยุติธรรม ระหว่างเพศชายกับเพศหญิง ระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน ระหว่างผู้มี การศึกษากับผู้ด้อยการศึกษา ระหว่างผู้วางนโยบายระดับบนกับผู้ปฏิบัติระดับล่าง ระหว่างผู้ปกครอง ประเทศกับประชาชนในประเทศ รวมถึงค่านิยมในทางที่ผิด อาทิ ความนิยมในอำนาจ ในความเก่ง แบบมีเล่ห์เหลี่ยม มากกว่าความนิยมในความถูกต้องและความดี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้งใน ครอบครัวเพิ่มเติม ดังนี้

เสนอ อินทรสุขศรี ได้ระบุถึงมูลเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครอบครัวที่ทำให้ชีวิตคู่สมรสไม่ราบรื่นนั้นมีอยู่ ๖ ประการ คือ

๑) การไม่มีบุตร เพราะบุตรเป็นลูกโซ่แห่งความรักของสามีภรรยา การขาดบุตร ฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งจะขาดสิ่งผูกพันยึดมั่น หนทางที่จะเลิกร้างกันก็เกิดขึ้นง่าย

๒) การใช้ชีวิตในสังคมและการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันน้อยเกินไป ต่างคนต่างไปคนละ ทาง ทำให้มีความรู้สึกนึกคิดหรือพูดจากันไม่รู้เรื่อง

๓) สามีหรือภรรยาขี้บ่นและจู้จี้ ก่อให้เกิดความรำคาญ อาจอดทนได้ชั่วคราว แต่ความ อดทนของคนย่อมมีขอบเขต วันใดวันหนึ่งอาจถึงจุดที่ทำให้ต้องแยกทางกัน

๔) ญาติผู้ใหญ่หรือพี่น้องเป็นต้นเหตุ มาก่อให้เกิดความผิดใจกันระหว่างสามีภรรยาเมื่อ เกิดความไม่ลงรอยกัน ขาดความเคารพนับถือกัน ขาดสำนึกในสิทธิของแต่ละฝ่าย การหย่าร้างย่อม ติดตามมา

๕) การหึงหวงกันอย่างไร้เหตุผล ไม่คำนึงถึงเวลาและสถานที่

๖) ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใช้กำลัง หรืออาจก้าวร้าวซึ่งกันและกัน^{๑๔}

มูลเหตุต่าง ๆ เหล่านี้หากเกิดขึ้นกับครอบครัวใด ก็จะทำให้ความสงบสุขราบรื่นใน ครอบครัวได้ยากอย่างยิ่ง แนวทางในการป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ประการหนึ่งก็คือการค้นหาสาเหตุที่ ก่อให้เกิดปัญหานั้น ๆ ขึ้นมา แล้วทำการแก้ไขต้นเหตุแห่งปัญหานั้น ๆ และนอกจากนั้นมูลเหตุอัน อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้ในครอบครัวมีความเกี่ยวข้องกับช่องทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยา

ในทางพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งจากมุมมองในเรื่อง “มูลเหตุแห่ง การวิวาท ๖ ประการ” ได้แก่

^{๑๔} วีรพล ใหญ่อรุณ, “ปัจจัยที่มีต่อความรุนแรงในครอบครัวตำรวจ ศึกษาเฉพาะกรณีนายตำรวจชั้น ประทวนที่ปฏิบัติหน้าที่ในสถานีตำรวจนครบาล”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖ – ๓๗.

๑) เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องรู้จักนิสัยใจคอตัวเองและคู่ครอง หากรู้ว่ามินิสัยมักโกรธไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย อันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและขัดแย้งได้ง่ายที่สุด จึงต้องตระหนักในความอดทนอดกลั้นอย่างยิ่ง และระลึกถึงความเคารพที่ควรมีต่อกันให้มาก รวมไปถึงสภาพการณ์ที่จะกระทบต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว และกลายเป็นต้นแบบแห่งความทุกข์ที่จะซึมซับสู่จิตใจสำนึกของทุกฝ่าย และขยายผลสู่ความขัดแย้งได้ทุกเมื่อ ในแง่นี้ชาวตะวันตกอาจขาดความละเอียดอ่อน ที่จะสังเกตนิสัยใจคอทั้งของตัวเองและคู่ครอง เนื่องจากต่างไม่พยายามก้าวภายในเรื่องส่วนตัวของกันและกัน คล้าย ๆ จะเคารพสิทธิ์ของกันและกัน แต่จริง ๆ แล้วกลับกดปัญหาไว้จนไม่อาจแก้ไขได้ในระยะยาว

๒) มีความลบลู่ มีความดีเสมอ การที่คู่รักหรือสามีภรรยาไม่ตระหนักในความเคารพที่ควรมีต่อกัน ผนวกกับทิฐิมานะที่มีอยู่ในใจทุกฝ่าย เกิดความถือดีที่มองตนว่าดีกว่าเหนือกว่าอีกฝ่าย ความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อโดยอมทำให้รู้สึกหรือนึกหมิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งย่อมทำลายคุณสมบัติดีในตัว เช่นความน่ารักความมีเสน่ห์ความอ่อนหวาน เป็นต้น ให้ลดน้อยลง และเปลี่ยนเป็นมีคุณสมบัติตรงกันข้าม คือน่าเกลียด น่าชัง หยาบคายไร้เสน่ห์ ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นในคนๆ เดียวกันได้เลย เพราะเกิดขึ้นแล้วรังแต่จะขยายวงความขัดแย้งไปสู่ความขัดแย้งได้ง่าย แต่ในประเพณีของชาวตะวันตกถือความเสมอภาคกัน ดังนั้นเมื่อมีเหตุขัดแย้งกันอาจเกิดเหตุขัดแย้งได้เร็วกว่ามากกว่ากัน ดังนั้นเมื่อคนในครอบครัวตะวันออกหรือครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้กำลังลอกเลียนวัฒนธรรมแห่งความเสมอภาคของชาวตะวันตกมา ก็ย่อมรับแนวโน้มแห่งการมีความขัดแย้งต่อกันอันถึงขั้นที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งได้โดยง่าย

๓) มีความริษยา มีความตระหนี่ คุณลักษณะ ๒ ประการนี้ ดูเหมือนไม่น่าจะมีในคู่สมรสได้เลย แต่ความที่เคียดชังกับความตระหนี่ตั้งแต่ก่อนแต่งงานหรือตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน ความตระหนี่ทำให้จิตใจคนเราคับแคบเห็นแก่ได้ เมื่อเห็นมีใครได้ดีกว่าตนแรกๆ ก็อาจรู้สึกอิจฉาเมื่อรู้สึกเช่นนี้บ่อยครั้งเข้า ความริษยาย่อมผูกใจให้หงุดหงิดง่าย โดยเฉพาะความหึงหวง ทำให้รู้สึกถึงความไม่สุขสบายอยู่ในใจตลอดเวลา จึงมักแสดงออกกับคู่ครองโดยที่บางครั้งก็ไม่รู้ตัว กว่าจะรู้ตัวก็มักจะสายเกินไปเสมอ โดยทั่วไปดูเหมือนฝั่งตะวันตกจะได้เปรียบในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า น่าจะไม่มีปัญหาในเรื่องความตระหนี่และความริษยา จนเกิดความหึงหวงกันมากมายเหมือนทางฝั่งตะวันออก ถึงแม้ว่าในส่วนบุคคลอาจมีอารมณ์แบบเดียวกัน แต่โดยองค์รวมทางตะวันตกมีน้อยกว่ากัน อาจเป็นเพราะส่วนหนึ่งของการระบายออกทางเพศไม่ถูกปิดกั้นมากเท่าประเพณีทางตะวันออก ซึ่งเรารู้ได้จากการฝึกเด็กตั้งแต่วัยเรียนให้รู้จักการนัดพบหรือออกเดทกับเพศตรงข้าม (dating) ที่มากกว่าการนัดพบของคนตะวันออก (แต่ปัจจุบันอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก ที่แสดงออกถึงความไม่สำรวมในเรื่องเพศ กำลังสร้างปัญหาให้แก่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยเรา เพราะความไม่รู้หรือไม่ตระหนักในเรื่องปัญจธรรมดังกล่าว จึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ตามมา)

๔) เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา นิสัยช่างโอ้อวดในระหว่างคู่ครองด้วยกัน ไม่น่าจะก่อปัญหา ความขัดแย้งได้ ทั้งยังอาจเพิ่มพูนความรู้สึกมีเสน่ห์น่ารักมากขึ้นไปอีก ซึ่งหากเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ น่ารัก น่าเอ็นดู ก็เป็นเรื่องดี แต่ถ้าพิจารณากันให้ลึกซึ้งจะพบว่าความโอ้อวดและมารยาเป็นเรื่องที่ ห่างไกลจากสัจจะ ความจริงใจ ความตรงแท้ของคู่ครองทั้งสองฝ่าย อันเป็นสาเหตุหลักของการครอง ชีวิตคู่อย่างยั่งยืน เพราะสิ่งนี้คือศีลธรรมและคุณธรรมในจิตใจ ดังนั้นหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรู้สึกตัวเมื่อใด ว่ายังมีนิสัยชอบโอ้อวดมีมารยา ก็ต้องรีบแก้ไขโดยเฉพาะการมีสัมมาวาจาให้มากขึ้นก่อนที่จะเกิดเป็น ความขัดแย้งขัดแย้งต่อๆ ไป ในข้อนี้ทางตะวันตกอาจไม่ได้คำนึงถึงมากมาย ดังที่ทราบแล้วว่าทาง ตะวันตกไม่ได้ใส่ใจในรายละเอียดมากนัก หรือเพราะความเจริญทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงมี คนกลางได้แก่นักจิตวิทยา จิตวิเคราะห์รวมไปถึงจิตบำบัดทั้งหลาย จะเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขปัญหา ส่วนบุคคล กลายเป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งในปัจจุบัน แต่ที่แก้ไขได้เพียงระดับหนึ่ง เพราะความไม่รู้ ถึงมูลเหตุที่แท้จริงในข้อนี้

๕) เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด หลายสิ่งหลายอย่างที่คุณสามีภรรยา และบุตร อาจเก็บเป็นความลับในใจเฉพาะตน ไม่อยากเปิดเผยหรือบางทีอาจเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญ จึงต้องแอบทำนิสัยที่เคยชินเหล่านั้นไม่ให้ใครรู้เห็น เช่น นิสัยการกินของแปลกๆ ของคนจีนนิสัย วิตถารในเรื่องเพศของคนตะวันตก และกลายเป็นการเลียนแบบในหมู่ชนตะวันออก เช่น การมีเซกส์ หมู่ การบวงสรวงตามลัทธิความเชื่อของตน ฯลฯ ซึ่งบางครั้งทำให้ขัดแย้งกับบุคคลสมัย ไม่อาจอยู่ร่วมกัน อย่างกลมกลืน แต่ถ้าสามารถปรับปฏิญญาเหล่านี้ได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความเห็นผิดของตนจนเกินไป ก็จะ ลดความแปลกแยกความขัดแย้งลงได้ อันที่จริงแล้ว ในเรื่องจิตวิทยาเหล่านี้ ทางตะวันตกได้ศึกษาวิจัย กันมากมาย แม้ปัจจุบันก็ยังศึกษาร่วมกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสารพัดรูปแบบ ที่จะ เอามาแก้ปัญหาความยึดมั่นในตัวตน แต่ยังคงเข้าไม่ถึงต้นเหตุแห่งปัญหาอย่างแท้จริง เพราะยังไม่ เข้าใจเรื่องสัมมาปฏิญญานั้นเอง เช่น กรณีสมยอมของทั้งฝ่ายสามีและภรรยาในการร่วมเสพสมทางเพศ แบบสลับคู่เป็นหมู่หรือเซกส์หมู่ (swinging) นั้น ต่างก็เข้าใจว่ามีใจเรื่องผิดเพราะไม่ได้แอบทำลับหลัง กัน แต่ตามหลักศีลธรรม และจริยศาสตร์อันเป็นความปกติสุขดีงามนั้นถือว่าเป็นเรื่องของความเห็นผิด เข้าใจไม่ถูกต้อง หรือมีฉันทปฏิญญานั้นเอง ผลสุดท้ายชีวิตสมรสของผู้ร่วมเห็นผิดเช่นนี้ก็ต้องพังพินาศลง เพราะเมื่อความลับรั่วไหลไปสู่ญาติพี่น้องของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือมิตรสหาย ก็ยากที่เขาเหล่านั้นจะ ยอมรับในพฤติกรรมวิตถารนี้ได้

๖) เป็นผู้ยึดมั่นในความเห็นของตน มีความถือรั้น ทำนองเดียวกับข้อ ๕ แต่เป็นเรื่อง ของความคิดเห็นที่ไม่อาจโอนอ่อนเข้าหากันได้ในระยะยาว อาจเพียงประนีประนอมรวมขอมกันชั่ว ครั้งชั่วคราว สะสมเป็นความขัดแย้งเล็กๆ ในจิตใต้สำนึก ทางตะวันตกจึงมักมีการช่วยแก้ไขโดยการ เจริญไกล่เกลี่ยผ่านคนกลาง (Mediation) แต่ในกรณีของคู่ชีวิตการจะสงวนจุดต่างตลอดไปได้นั้น กระทำได้ไม่ถนัดเลย ผู้ปรับปฏิญญาความถือรั้นยึดมั่นในความเห็นของตนเป็นใหญ่ ให้ห่อหุ้มถ่วง ทำใจ

เป็นกลาง เคารพในความคิดของกันและกัน ไม่หักหาญน้ำใจเพื่อเอาชนะกัน (ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ผสานกัน อาทิ กัลยาณมิตรธรรม ขรวาสาธรรม สมถธรรม พรหมวิหารธรรม เป็นต้น) แล้วค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปสู่อุดมการณ์ของการครองรักไปจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต ก็จะป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งได้ดีกว่า ถือได้ว่าวิธีนี้ คู่กรณีต่างประนีประนอมกันเองโดยไม่ต้องมีการเจรจาผ่านคนกลาง

นอกจากนี้ ความขัดแย้งในครอบครัวยังมีสาเหตุตัวแปรอื่น เช่น การหมกมุ่นอยู่ในอบายมุข คือ

ก. การเสพสุรา ยาเสพติด เป็นสิ่งทำลายสุขภาพในเบื้องต้น คือเป็นทางนำโรคต่างๆ มาสู่ร่างกาย เสื่อมทรัพย์ ก่อเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท เป็นเหตุให้ไม่รู้จักรักละอาย เสื่อมเสียชื่อเสียง และเสื่อมกำลังปัญญา เป็นต้น

ข. การเที่ยวกลางคืน เป็นความประพฤติดื้อซื่อว่าไม่รักษาตัว ไม่รักษาลูก ภรรยาหรือสามี ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย มักถูกใส่ความซึ่งเป็นผลมาจากการมักพูดไม่จริงในที่นั้นๆ และทำให้ได้รับความลำบากมาก เป็นต้น

ค. การติดสิ่งบันเทิงเริงรมย์ ชอบเที่ยวดูการละเล่น เป็นสิ่งเสพติดที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือติดนิสัยที่เมื่อรู้ว่ามีเรื่องบันเทิงสนุกสนานที่ไหน เป็นอดใจไม่ได้ จะต้องไปร่วมด้วยเสมอไม่ว่าจะเป็นการเต้นรำ ขับร้อง ดิสโก้เป่า ขับเสภา เล่นเถิดเทิง ถ้าเปรียบกับปัจจุบันคงเทียบได้กับสิ่งบันเทิงที่นิยมกัน เช่น ดิสโก้เทค (discotheque) ผับ (pub) บาร์ (bar) ไนท์คลับ (night club) การแสดงดนตรี ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ฯลฯ ก็เป็นเหตุให้เสียทรัพย์เสียเวลา และเสียสุขภาพไปด้วย เป็นต้น

ง. การเล่นการพนัน เป็นการดำเนินชีวิตด้วยความประมาทอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งอันตรายมาก ดังคำเตือนใจของบรรพบุรุษที่ว่า น้ำท่วมไฟไหม้ใจภัย จะทำลายทรัพย์สินให้หมดไปอย่างไร ก็ยังเหลือบ้านหรือที่ดินไว้ให้ แต่การเล่นพนัน เมื่อถึงที่สุดแล้วไม่เหลือทรัพย์สมบัติใดๆ ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานวงศ์ตระกูล ร้ายยิ่งไปกว่านั้นแม้ลูกเมียยังต้องขายใช้หนี้ แม้โทษเฉพาะหน้าเมื่อชนะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียตายทรัพย์ ทรัพย์ย่อมฉิบหาย ไม่มีใครเชื่อถือ เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน และไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เป็นต้น

จ. การคบคนชั่วเป็นมิตร ก็ย่อมถูกชักจูงไปในทางเสื่อม ย่อมทำให้เป็นนักเลงการพนัน นักเลงเจ้าชู้ นักเลงสุราและยาเสพติด หลอกลวงผู้อื่นด้วยของปลอม ทำให้เป็นคนโกงผู้อื่นได้อย่างไม่ละอายต่อบาป และทำให้เป็นนักเลงอันธพาล เป็นต้น

ฉ. การเกียจคร้านในการทำงาน เมื่อมีนิสัยมักง่ายในการเลี้ยงชีพด้วยอบายมุขเพราะหลงผิดคิดว่าจะได้เงินมาง่ายๆ ย่อมเกียจคร้านในงานอาชีพสุจริตและจะมีข้ออ้างข้อแก้ตัวที่จะไม่ทำงานเสมอๆ เช่น มักอ้างว่าหนาวนัก ร้อนนัก เวลายังเข้าอยู่ขนอนอนอีกหน่อย เวลายื่นเกินไปแล้ว

เอาไว้ทำวันหลัง อ้างว่าหิวแล้ว กระจายแล้ว อย่าเพิ่งทำงานเลย กินดื่มก่อนเถอะ ผัดเพี้ยนการทำงาน ด้วยข้ออ้างเหล่านี้ ย่อมทำให้ทรัพย์สินเสื่อมสิ้นไป เป็นต้น^{๑๕}

เหตุการณความขัดแย้งอันนำสู่ความรุนแรงในครอบครัว ชุมชนและสังคม ส่วนใหญ่ล้วนมีต้นเหตุมาจากอบายมุขแทบทั้งสิ้น เพราะพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่งของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในครอบครัว ก็คือฐานะทางเศรษฐกิจ หากขาดการจัดการที่เหมาะสมในเรื่องการใช้ทรัพย์สิน ซึ่งแต่เดิมสามีจะมอบความไว้วางใจให้แก่ภรรยา ภรรยาที่จัดการใช้จ่ายทรัพย์สินและทำหน้าที่ต่อสามีและบุตรอย่างถูกต้องสมบูรณ์

๓.๗ สภาพปัญหาความขัดแย้งของครอบครัวในสังคมไทย

สภาพปัญหาความขัดแย้งของครอบครัวในสังคมไทยส่วนใหญ่ เกิดจากปัญหาความแตกแยกของครอบครัว เป็นวิกฤติการณ์ที่สังคมไม่ควรมองข้าม ชีวิตมีการเริ่มต้นก็ต้องมีจุดจบ มีเกิดก็ต้องมีตาย เมื่อถึงจุดจบ แต่ละคนก็เป็นไปตามวิถี ชีวิตของตน ชีวิตการแต่งงานก็เช่นกัน มีการสิ้นสุดลงโดยวิธีการหย่าร้าง การตายจากกัน การละทิ้ง การแยกกันอยู่ คู่สมรสอาจจะอยู่กันนาน บางคู่ก็อาจจะอยู่กันสั้น การหย่าร้าง คือ การสิ้นสุดชีวิตแต่งงานของคู่สมรส เป็นการแตกแยกของบุคคลที่เคยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด การหย่าร้างในตัวของมันเองเป็นเรื่องเศร้า เป็นการทำลายความรัก ความเชื่อของบุคคลที่เคยผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง แต่การหย่าร้างก็ไม่ใช่ว่าความเศร้าที่ถาวร เพราะอาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขได้เหมือนกัน ฉะนั้นผู้วิจัยจึงขอเลือกประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวที่สังคมไทยกำลังประสบพบเจอในปัจจุบันพอสังเขป ดังนี้

๓.๗.๑ ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

ปัญหาการทำร้ายร่างกายในครอบครัว สาเหตุเกิดจาก การกระทำความรุนแรงทางจิตใจ และอารมณ์ ได้แก่ การด่าว่าด้วยถ้อยคำหยาบคาย การข่มขู่ การเรียกขานด้วยคำที่ไม่เหมาะสม การทำให้เกิดความกลัว ทำให้รู้สึกว่าเป็นคนไร้ค่า จำกัดไม่สิ่งที่จำเป็นแก่ความเป็นอยู่ ทอดทิ้ง เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่าการกระทำทารุณด้านจิตใจมีส่วนสัมพันธ์กับการฆ่าตัวตาย และพยายามฆ่าตัวตาย การทำความรุนแรงทางร่างกาย เช่น การตบตี มัดผูก กักขัง ปีบคอ ดึงผม กระชากผม จับผมหรือแขน ขาลาก ใช้อาวุธทำร้ายร่างกาย และใช้กำลังทำร้ายหรือทำให้เสียหายซึ่งสัตว์เลี้ยงหรือทรัพย์สินของอีก

^{๑๕}ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๐.

ฝ่าย ถือเป็นการกระทำรุนแรงทางร่างกาย ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นมักจะเกิดซ้ำและมีแนวโน้มขยายความรุนแรง และการกระทำเพิ่มขึ้น^{๑๖}

นอกจากนี้สภาพปัญหาของครอบครัวยังเป็นความขัดแย้งที่ฝังลึกในครอบครัวส่วนใหญ่ คือ การที่คนในครอบครัวมีความต้องการ มากกว่าการให้ เช่น พ่อแม่ ลูก พี่ น้อง ทุกคนต้องการ ความสำคัญและต้องการมีบทบาทในครอบครัวคือการยอมรับในเมื่อไม่ได้รับการยอมรับ หรือ ไม่มี ความสำคัญการขัดแย้งหรือความแตกแยกในครอบครัวก็เกิดขึ้นเนื่องจากขาดการยอมรับและเปิดใจ รับฟังความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย สาเหตุ คือ เกิดจากการมีอัตตาของแต่ละคนค่อนข้างสูง การยึดมั่น ถือมั่นในความเป็นตัวเองสูง ไม่เคารพสิทธิของแต่ละคน ให้คนในครอบครัวอยู่ในขอบเขตของแต่ละ คนพึงมี^{๑๗}

๓.๗.๒ ปัญหาเศรษฐกิจ

ปัญหาในครอบครัวอีกอย่างที่มีปัญหากัน คือ ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ หรือ การใช้จ่ายใน ครอบครัว เรื่องการเงินพอมีปัญหาเรื่องการใช้จ่าย มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ หรือ บางทีก็โทษกันไป โทษกันมาว่าคนนี้ใช้มาก คนนี้ใช้น้อย คนนี้รายได้มาก คนนี้รายได้น้อย คนนี้ฟุ่มเฟือย คนนี้ประหยัด หรือบางครั้งใช้จ่ายโดยไม่จำเป็นทำให้เกิดความเครียดในครอบครัว บางทีอาจจะนำไปสู่ความ แตกแยกได้ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นเรื่องใหญ่ เพราะฉะนั้นถ้าบริหารรายรับรายจ่ายไม่สมบูรณ์ก็จะ เสี่ยงอันตรายได้เช่นกัน ฉะนั้นเราจะทำอะไรให้ครอบครัวใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ พอดีได้ บาง คนมีรากฐานการใช้ชีวิตสูง พอจะทำตัวเองให้ลงมาต่ำก็ทำไม่ได้ อย่างที่ปรากฏตามสื่อต่างๆทำให้เกิด การทะเลาะวิวาทกัน พอทะเลาะกันมากๆ ก็เกิดความเครียดสะสมไม่มีทางออกก่อให้เกิดความ รุนแรง เป็นเหตุให้มีการทำร้ายร่างกาย หรือ ฆ่ากันเองภายในครอบครัวซึ่งเป็นการกระทำที่ร้ายแรง ที่สุด แต่ที่ไม่ร้ายแรงต่อกันก็มีอาจจะเลิกรากันไป อย่าล้ากันไป บางทีถึงกับวางแผนที่จะมีสามี ชาวต่างชาติ โดยที่สามีภรรยาเห็นเป็นใจกันว่าเราจะหาทางออกจากชีวิตได้อย่างไร โดยการหาสามี ชาวต่างประเทศนั้นก็เพื่อให้ได้มีเงินมาจุนเจือครอบครัว บางทีสามีกับภรรยาคนไทยก็เลิกรากันไป แต่บางทีก็ไม่ยอมเลิกรากัน หรือบางครั้งพอเกิดความเหินห่างกันมากๆก็เกิดการทะเลาะวิวาทกันได้^{๑๘}

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางสาวนันทมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๑๘} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

๓.๗.๓ ปัญหาความไม่พอใจคู่ครอง

ปัจจัยพื้นฐานที่เป็นสาเหตุของการหย่าร้าง **ประการแรก** มาจากผลกระทบความมั่นคงในครอบครัวโดยเฉพาะสามีและภรรยาซึ่งเป็นคนตั้งต้นครอบครัวใหม่ ได้รับแรงกดดันมาจากการใช้ชีวิตภายนอกครอบครัว โดยเฉพาะความตึงเครียดจากสภาพการทำงานมีมากขึ้น เมื่อกลับมาสู่ครอบครัวต่างมีความตึงเครียดกลับเข้ามาด้วย หากไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ ก็จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง และทำให้ชีวิตครอบครัวย่ำแย่ **ประการที่สอง** มาจากต่างฝ่ายต่างพึ่งพาตนเองได้ มีงานทำ มีอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งชีวิตอีกคน ความอดทนจึงน้อยลง ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นหลังจากหย่าร้างกันของสามีภรรยา ส่วนใหญ่จะพบว่ามีการเลี้ยงดูบุตรหลานด้วยตนเองเพียงลำพัง หรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งสร้างปัญหาตามมาเนื่องจากเด็กต้องการความอบอุ่นจากทั้งพ่อ และแม่มากกว่า ต้องการจากพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว ทำให้แม่ทั้งสองคนจะตัดสินใจในการยุติบทบาทสามีภรรยา แต่ก็ยังต้องคงบทบาทความเป็นพ่อแม่ของลูกคงเดิม เนื่องจากพื้นฐานลูกยังคงต้องมีพ่อและแม่เสมอ ข้อเสนอเพื่อป้องกันการหย่าร้างมี ๒ ข้อ ได้แก่ ๑.) ต้องไม่ใช้อารมณ์ในการแก้ไขปัญหาคู่ครอง เพราะจะยิ่งสร้างความขัดแย้งให้ลุกลามมากขึ้น และ ๒.) ยอมรับและรับผิดชอบในบทบาทและหน้าที่ของกันและกัน ทั้งภายในครอบครัวและนอกครอบครัวอย่างเหมาะสม สมดุล รวมถึงต้องรู้จักจัดการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้อารมณ์เป็นหลัก^{๑๙}

๓.๗.๔ ปัญหาด้านการสื่อสารทางกายและวาจา

สภาพปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัวที่สร้างปัญหาให้สมาชิกในครอบครัวไม่เข้าใจกัน คือ เรื่องการสื่อสารหรือการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกันบางทีเรื่องเล็กๆ น้อยๆ แต่ถ้ามาคุยแบบจริงๆ จังๆ โดยที่ความคิดเห็นไม่ตรงกันก็นำไปสู่เรื่องใหญ่ได้ไม่ใช่เรื่องสาระสำคัญ ปัญหาความคิดเห็นไม่ตรงกันนี้ บางครอบครัวสาเหตุเกิดจากการบริโภคสื่อ บริโภคข่าวสารเยอะไป และมีจิตเอนเอียงไปในด้วยใดด้านหนึ่ง เช่น มีแนวคิดฝักใฝ่ในทางการเมือง ดูทีวีช่องเสื้อเหลือง ก็มีแนวความคิดไปในทางหนึ่ง ส่วนอีกคนดูทีวีช่องเสื้อแดง ก็มีแนวความคิดไปในอีกทางหนึ่ง การบริโภคข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกันก็สามารถนำไปสู่สภาพปัญหาได้เหมือนกัน เช่น เกิดปัญหาความตึงเครียดภายในครอบครัวคนในครอบครัวทำหน้าที่ตึงตึงใส่กัน บางทีพูดจาท่อกันไม่สุภาพและที่สำคัญบางครั้งทะเลาะกันทำให้เกิดความเหินห่าง พอเวลาเจอกันไม่อยากเจอหน้ากันบางทีทะเลาะกันในวงข้าว^{๒๐} นอกจากนี้ปัญหาเรื่องการสื่อสาร โดยเพราะครอบครัวทุกวันนี้บางคนหันมาใช้สื่อแทนการพูดคุยต่อหน้ากัน ทำให้ลูก

^{๑๙} สัมภาษณ์ ดร.เขาวินิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๐} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

ไม่กล้าพูดกับพ่อแม่ อาศัยเครื่องมือสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ พูดคุยกันส่งข้อความหากัน ทำให้เป็นปัญหาทางการสื่อสาร มีการควบคุมสติน้อยขึ้นเพราะครอบครัวมีศีลไม่เสมอกัน^{๒๑}

๓.๗.๕ ปัญหาความหลงใหลในอบายมุข

ปัญหาเรื่องของอบายมุขหรือปัญหาสิ่งเสพติด การพนัน เป็นเรื่องที่ชัดเจนถ้าบ้านไหนที่ลูกหรือสามี ภรรยา ติดอบายมุข คือ ถ้าแค่บางครั้งบางคราวก็ไม่มื่อะไรมาก แต่ถ้าดื่มเป็นประจำ เทียวเป็นประจำ เล่นเกม ไม่รู้จักพักผ่อนถ้าเป็นอบายมุขสิ่งเหล่านี้ชี้ขึ้นไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงมาก เด็กติดเกม เต็ดติดการพนัน รวมถึงเด็กติดสิ่งเสพติดด้วย ตรงนี้ นำความวิตกกังวลใจมาสู่พ่อ แม่ เช่นกรณีตัวอย่าง ครอบครัวหนึ่งมีพ่อเป็นตำรวจ มีลูกติดเกม ต่อมา พ่อ ลูกมีปากเสียงทะเลาะกัน ลูกทำหายพ่อ พ่อทำหายลูกเอาปืนให้ลูกยิงตัวเอง แต่ว่าลูกกลับหนีบปืนมายังตัวเองตาย แทนที่ลูกจะกลับมายิงพ่อ กับเอาปืนมายิงข่มขับตัวเองตายอันนี้คือโทษของการติดเกม ติดการพนัน ติดเที่ยวจนไม่สนใจงานครอบครัว นำความเครียดมาสู่ครอบครัว เวลาพ่อตำหนิ ลูกแต่แม่ให้ท้ายลูกอันนี้ก็เป็นปัญหา อันนี้จริงๆแล้วตามหลักของลูกผู้ชายแม่น่าจะเป็นคนตำหนิและต่อว่า^{๒๒}

๓.๗.๖ ปัญหาด้านทัศนคติในการดำเนินชีวิต

ครอบครัวส่วนใหญ่ที่มีปัญหากันเพราะว่ามีความขัดแย้งเรื่องของความคิดความเห็นที่ต่างกันถือเป็นปัญหาและอุปสรรคอย่างมาก ซึ่งในทางทางพระพุทธศาสนาเองก็มีเรื่องของทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเห็นไม่สอดคล้องกัน มีค่านิยมที่ไม่เหมือนกัน ความคิดความเห็นไม่เหมือนกัน ข้อมูลไม่เท่ากัน ความรู้ไม่เท่ากัน ทัศนคติไม่ตรงกัน เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งต่างๆตามมามากขึ้นส่งผลให้มีปัญหาต่อพฤติกรรม และมีปัญหาต่อหลายๆ อย่าง

จะเห็นได้ว่า คนเราถึงแม้ว่าจะมาอยู่รวมกันเป็นครอบครัวเดียวกันแต่ปัญหาอยู่ตรงที่ว่า พื้นฐานของแต่ละคน แต่ละท่านมีที่มาที่แตกต่างกันทำให้มาอยู่รวมกันแล้วมีความคิดเห็นต่างกัน ไม่ลงรอยกัน ถ้ามองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเกิดจากอะไร การมีทิฏฐิ มีพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกันเกิดจากอะไร เกิดจากการศึกษาที่ต่างกัน ความรู้ที่ต่างกัน มีพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกัน ทำไมคิดไม่เหมือนกัน คือ ความรู้ไม่เหมือนกันเพราะมาจากการศึกษาที่มีความแตกต่างกัน สองถามว่า ทำไมจึงมีความขัดแย้งเรื่องพวกนี้ เพราะว่ามาจากวัฒนธรรมประเพณี ความเป็นอยู่ที่ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งโตในอีกสังคมแบบหนึ่ง อีกคนเติบโตมาในบ้านอีกแบบต่างคนต่างเติบโตและใช้ชีวิตมาไม่เหมือนกัน ฉะนั้นพอมา

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๒} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

อยู่ด้วยกันถึงทำให้พฤติกรรมไม่เหมือนกัน ไม่สามารถนำความคิด พฤติกรรมมาเข้ากันได้เพราะสังคม อยู่คนละวัฒนธรรม อยู่คนละศาสนา คนละภาษา ก็ไปด้วยกันไม่ได้ อยู่คนละความเชื่อ ความเชื่อคน ละอย่างก็ไปด้วยกันไม่ได้ ต้องย้อนกลับไปหาเรื่องความต้องการของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน จึงแสดง ออกมาซึ่งความคิดที่ต่างกัน^{๒๓}

สภาพปัญหาของครอบครัว	สาเหตุของปัญหา
๑.ปัญหาความรุนแรงทางร่างกาย	เกิดจากความรุนแรงทางจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ การด่าว่า การข่มขู่ การตบตี การใช้อาวุธทำร้ายร่างกาย
๒.ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	เกิดจากการบริหารรายรับ-รายจ่าย ในครอบครัวไม่ลงตัวกัน มีการยกยอกเงินมาเป็นส่วนตัว ใช้เงินฟุ่มเฟือย
๓.ปัญหาความไม่พอใจคู่ครอง	เกิดจากแรงกดดันภายนอกครอบครัว เช่น ความตึงเครียด จากการทำงานและเกิดความรู้สึกว่าไม่มีความจำเป็นต้องพึ่ง คนอื่น
๔.ปัญหาด้านการสื่อสาร	เกิดจากการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกัน การบริโภคนสื่อ ข่าวสารที่ไม่ตรงกัน การพูดจาไม่สุภาพ
๕.ปัญหาด้านอบายมุข	เกิดจากปัญหาติดสิ่งเสพติด การเล่นเกมพนัน การเที่ยว กลางคืน
๖.ปัญหาด้านทัศนคติ	เกิดจากความคิดเห็นที่ต่างกัน ไม่สอดคล้องกัน การศึกษาที่ ต่างกัน มีความรู้พื้นฐานที่ต่างกัน มาจากครอบครัวที่ต่างกัน

ตารางที่ ๓.๓ แสดงสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาครอบครัวในสังคมไทยจากการสัมภาษณ์

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๙).

๓.๘ แนวทางการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ทำให้เป็นปัญหาที่กระจายไปในวงกว้าง เพราะฉะนั้นหากเราปล่อยนิ่งเฉยปัญหาก็จะยิ่งบานปลาย จึงต้องหาวิธีการที่จะมาช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหที่กำลังเกิดขึ้นเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เพื่อนำมาเป็นข้อมูลเพื่อนำไปใช้ ซึ่งมีวิธีการหรือแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวสามารถแยกออกได้ ดังนี้

๑. การสื่อสารด้วยความเข้าใจ ที่เกิดขึ้นเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ประการแรกต้องพยายามพูดคุยกันก่อนให้ได้ พ่อแม่ ลูก สามีกรรยาต้องหันหน้าพูดคุยทำความเข้าใจกันว่าแต่ละคนต้องการอะไร และต้องยอมรับฟังกันให้มาก คนอื่นมีความคิดที่แตกต่างจากเราก็จริงแต่เราเป็นครอบครัวเดียวกันสามารถพูดคุยปรับความเข้าใจกันได้หากทุกคนให้ความร่วมมือกันช่วยกันแก้ไขปัญหานั้นฝ่าอุปสรรคไปได้เชื่อว่าครอบครัวนั้นต้องมีแต่สันติสุขเกิดขึ้นตราบนานเท่านาน^{๒๔}

๒. ใช้ธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ต้องนำเรื่องหลักธรรมมาเป็นทางออก จะเห็นได้ว่ามีหลักธรรมมากมายที่จะนำมาใช้ แต่ว่าหลักธรรมหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ได้ คือ หลักการวชิระ เป็นหลักธรรมที่แสดงออกถึงการแสดงความเคารพ การให้เกียรติ คนที่เขามีทำที่หรือพฤติกรรมต่างจากเรา หรือมีความคิดต่างจากเรา ไม่ใช่ตั้งคำถามว่า “ทำไมเขาจึงคิดไม่เหมือนเรา” อย่าไปตั้งคำถาม แต่จงตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรเราจึงจะปรับตัวให้สอดคล้องกับตัวของเขา” เพื่อให้ไม่สูญเสียความเป็นตัวเรา คือ ปรับตัวเข้าหากันไม่ลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สำคัญที่สุด เราต้องปรับตัว การปรับตัวเองต้องไม่เป็นไปเพื่อลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ไม่ใช่อะไรก็ได้ปล่อยเลยตามเลยจนนำไปสู่ความเสียหายในเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ต่อไปในเรื่องของความเคารพ ต้องเคารพในความเป็นเขา เคารพในพฤติกรรมของเรา เคารพในความคิดของเขาและพยายามจะปรับตัวโดยที่เราไม่สูญเสียคุณค่าของความเป็นตัวเรา ซึ่งความเคารพให้เกียรติ ก็จะนำไปสู่อีกฝ่ายเกิดการยอมรับเรามากขึ้น เข้ากับในทางหลักพุทธศาสนา คือ “การเอาใจเขา มาใส่ใจเรา” ถ้าเรายกย่องเขาให้เกียรติเขา เขาก็ยอมให้เกียรติเรานี้คือที่มาว่า เราจึงต้องรักเพื่อนมนุษย์ เพราะการที่เรายกย่องคนอื่น ก็เพื่อต้องการให้เขายกย่องเราประเด็นจึงอยู่ตรงนี้^{๒๕}

๓. การมีสติหมั่นทบทวนความรู้สึกที่ดีต่อกันในครอบครัว ที่เกิดขึ้นพื้นฐานเลยต้องเริ่มจากตัวบุคคลก่อน ต้องดูแลตัวเองจัดการกับตัวเองให้ดีกว่าก่อน ไม่ตามใจตัวเองมาก ไม่หลงไปตามปัญหา มีสติหันหน้าพูดคุยกันครอบครัวอย่างเปิดเผย ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ รักษากาย วาจา ใจ ให้

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จนทสาโร ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๙).

เรียบง่าย ครอบครัวจะพัฒนาและนำไปสู่สิ่งดีๆ มากขึ้น อีกทั้งเราต้องทำเองให้เป็นแบบอย่างให้ได้ เช่น เป็นคนชอบใส่บาตร, ทำบุญ, ผลตามมาก็คือ ลูกๆ หรือญาติๆ ก็จะทำตามกันด้วย^{๒๖}

๔. ให้พื้นที่และรับฟังความรู้สึกจากทุกฝ่ายที่เกิดขึ้น อันดับแรก แต่ละคนในครอบครัวต้องลดละอัตตาของตัวเอง ให้มีความเคารพสิทธิส่วนบุคคลของแต่ละบุคคล ให้มีความเคารพต่อหน้าที่ของพ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ไม่ก้าวร้าวหน้าที่ของแต่ละบุคคล รู้จักรับฟังคนอื่นให้มาก และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของแต่ละคนในครอบครัว^{๒๗}

๕. ภาครัฐเปิดโอกาสสร้างคนดีในสังคมให้มากขึ้น เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่มีผลกระทบอย่างมากต่อสังคม สิ่งที่จะช่วยแก้ไขได้ต้องให้ภาครัฐเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้อง จำเป็นต้องส่งเสริมในด้านอาชีพให้มากขึ้น เพื่อให้ครอบครัวที่มีปัญหาด้านรายได้ได้มีงานทำและมีเงินจุนเจือในครอบครัว ภาครัฐต้องสนับสนุนคนดีให้เข้ามาทำงานเพื่อเสริมสร้างพลเมืองที่ดี ที่มีจิตอาสาเสียสละเพื่อสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานหลายๆ ในเรื่องของครอบครัวเดี่ยวต้องสนับสนุนให้เยาวชนได้เข้ามามีธรรมะให้มากๆ โดยให้องค์กรทางพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยเติมเต็มจัดทำกิจกรรม เช่น การไหว้พระสวดมนต์ การอบรมธรรมะ การนั่งสมาธิภาวนา เพื่อพัฒนาคุณภาพจิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรมให้มากขึ้น เมื่อคนในครอบครัวมีธรรมะมากขึ้นความขัดแย้งก็จะน้อยลง สังคมก็จะไม่มีปัญหา^{๒๘}

สรุป แนวทางการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขนั้นกล่าวในภาพรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าสภาพปัญหาเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางป้องกันปัญหา เดิมนั้นครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขดีแต่อาจเป็นเพราะมีปัจจัยภายนอกเข้ามากระทบ บวกกับอารมณ์ของแต่ละคนเข้าไป จึงทำให้เป็นปัญหาลุกลาม เป็นสาเหตุให้ครอบครัวไม่กล้าที่จะเผชิญหน้ากัน หรือ ไม่อยากที่จะพบปะพูดคุยกัน ทางออกของปัญหาดัง กล่าวคือ ครอบครัวต้องมีการสื่อสารพูดคุยกันก่อน พยายามหันหน้าพูดคุยกันให้ได้มีปัญหาหนักนิดเบาหน่อยก็ให้อภัยกัน และพร้อมเปิดใจรับฟังความคิดเห็น จากนั้นให้ใช้ความถูกต้องดีงามที่แต่ละคนได้สร้างมาเป็นเครื่องระลีกหากันว่าในอดีตเราเคยทำอะไรดีๆ ร่วมกันมา ใช้สติพิจารณาระลึกถึงสิ่งดีงามที่ครอบครัวเคยร่วมกันทำมา หมั่นทบทวนความรู้สึกดีๆ เข้าหากัน เพื่อเปิดโอกาสให้คนที่ปัญหาในครอบครัวได้เข้าใจถึงความหวังใยในเจตนาของเราที่อยากจะร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางสาวนัทธมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๘} สัมภาษณ์ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

๓.๙ สรุป

การศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขนั้น เริ่มต้นที่การมองสภาพปัญหาและความขัดแย้งภายในครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก โดยปกติทั่วไปความขัดแย้งในครอบครัวพบว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความขัดแย้งในเรื่องพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด โดยเริ่มต้นจากความขัดแย้งเรื่องของความคิดเห็น ซึ่งเกิดจากการรับข้อมูลไม่เท่ากัน ความรู้ไม่เท่ากัน ทักษะคติไม่ตรงกัน เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งต่างๆตามมามากมาย ซึ่งส่งผลให้มีปัญหาตามมา คือ ความขัดแย้งในเรื่องของพฤติกรรม สาเหตุเกิดจากการศึกษาที่ต่างกัน ความรู้ที่ต่างกัน มาจากครอบครัวที่ต่างกันพอมายู่ด้วยกันจึงทำให้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกัน ทำให้คิดไม่เหมือนกัน เนื่องมาจากความรู้ที่ต่างกัน มาจากสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวปัจจุบัน วิธีการที่จะช่วยเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขได้จะต้องนำหลักการธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอาไว้ในบทที่ ๒ นำไปประยุกต์เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขในบทที่ ๔ ต่อไป

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ฐานขององค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในบทที่ ๒ และ บทที่ ๓ มาวิเคราะห์ โดยงานวิจัยในบทนี้ มีขั้นตอนการวิจัยเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหา การหาสาเหตุของปัญหา การกำหนดเป้าหมายเพื่อนำหลักการแนวคิด มาหลอมรวมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จนเกิดเป็นรูปแบบแนวคิด จากการศึกษาพบว่าแนวทางในการประยุกต์ใช้ในครอบครัวมีอยู่ด้วยกัน ๖ ด้านที่สำคัญ คือ (๑) การประยุกต์หลักพุทธคารวตาในด้านการเคารพต่อผู้ใหญ่ (๒) การประยุกต์หลักธรรมคารวตาในด้านการสื่อสาร (๓) การประยุกต์หลักสังฆคารวตาด้านการให้เกียรติกัน (๔) การประยุกต์หลักสิกขาคารวตาในด้านการอบรมสั่งสอน (๕) การประยุกต์หลักอัปมาทคารวตาในด้านความประมาทในการใช้ชีวิต (๖) การประยุกต์หลักปฏิสันถารคารวตาในด้านการแสดงการต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือน และจากการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธานุสาวาทในบทที่ผ่านมา ทำให้ทราบถึงองค์ธรรมที่จะเป็นและแนวทางการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาของครอบครัว และยังเป็นการส่งเสริมให้มีการใช้ชีวิตในครอบครัวได้อย่างมีความสุขมากขึ้น สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้วิจัยจะเริ่มศึกษาเรื่องแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวอย่างสันติสุข จากการศึกษาสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจากนักวิชาการและตัวแทนของครอบครัวที่มีประสบการณ์ จากนั้นผู้วิจัยจะทำการสังเคราะห์เพื่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมและเสริมสร้างครอบครัวอย่างสันติสุขในสังคมไทยต่อไป

๔.๑ หลักธรรมเพื่อการเสริมสร้างสถาบันครอบครัว

การเสริมสร้างสถาบันครอบครัวด้วยหลักธรรมในพระพุทธานุสาวาทได้มีการกล่าวไว้ในสังคัลสูตร ได้แก่ ๑.) สัตถุคารวตา ความเคารพในพระพุทธเจ้า ๒.) อัมมคารวตา ความเคารพในธรรม ๓.) สังฆคารวตา ความเคารพในสงฆ์ ๔.) สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา ๕.) อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท ๖.) ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร เพื่อเป็นการนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสถาบันครอบครัวอย่างมีคุณภาพโดยใช้หลักธรรมนำหน้า การมีคารวธรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงการแสดงความเคารพยำเกรง และเป็นการแสดงออกถึงมารยาทที่ดีงาม เป็นเรื่องที่ทุกคนควรใส่ใจเป็นอย่างยิ่งเพราะการจะดูว่าคนนี้เรียบร้อยคนนั้นไม่เรียบร้อยนั้น จะสังเกตได้จากกิริยามารยาทเป็นเบื้องต้น ดังคำสุภาษิตไทยที่ว่า “กิริยาต่อชาติมารยาทต่อสกุล” และที่สำคัญคือการมีมารยาทที่ดีงามย่อมสร้างความ

ประทับใจแก่บุคคลที่พบเห็นเป็นการแสดงออกว่าเราเป็นผู้มีสัมมาคารวะ มีความเคารพต่อผู้ใหญ่และสถานที่และรากฐานของ หลักการธรรม ได้แก่ การเคารพสิทธิของผู้อื่น ไม่ละเมิดกฎของสังคม เคารพกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน รวมไปถึงการแสดงออกเมื่อเราไปเที่ยวหรือเดินทางไปต่างประเทศ เราก็มควรที่จะให้ความเคารพกับสถานที่ และแต่งกายให้สุภาพ ควรศึกษาประเพณีวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ ให้ดีเสียก่อน^๑

๔.๒ หลักการธรรมกับการแก้ไขปัญหาครอบครัว

นับตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงวางหลักในการปฏิบัติของพระสงฆ์โดยเริ่มแรกทรงวางรากฐาน คือ กฎระเบียบในการปฏิบัติซึ่ง เรียกว่า “วินัยบัญญัติ” เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์พึงควรระวัง ในวินัยนั้นก็จัดเป็นหมวดต่างๆ ไว้ซึ่งถ้าพระสงฆ์มีการทำผิดเราจะมีการปรับอาบัติ คือ โทษที่สมควรได้รับ พระพุทธเจ้าทรงแยกไว้มีทั้งโทษสถานหนัก โทษสถานเบา และที่สำคัญการจะทำให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองได้นั้นพระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการปฏิบัติตน คือ เสดยวัตร หรือ จริยวัตรให้พระสงฆ์ได้มีความประพฤติ และปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใสเคารพ ความเคารพของพระสงฆ์ซึ่งต่างจากความเคารพของคฤหัสถ์ทั่วไปตรงที่ พระสงฆ์จะเคารพกันโดยพรราชา คือ พระสงฆ์รูปไหนที่บวชก่อน ส่วนคฤหัสถ์จะเคารพกันแบบทั่วไป คือ อายุ และวัยวุฒิ ทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า หลักการธรรม คือ ความเคารพและการให้เกียรติกัน ซึ่งในสังคมปัจจุบันโดยเฉพาะสังคมขนาดเล็กๆอย่างครอบครัว ซึ่งมีความใกล้ชิดและผูกพันเรามากที่สุด กลับกำลังประสบกับปัญหาที่นับวันจะขยายเป็นวงกว้าง

เพราะฉะนั้น ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวมีมากมายก็จริง แต่ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างสภาพปัญหาที่ได้พบเจอจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์มาเป็นข้อมูลในการวิจัย เช่น ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว, ปัญหาด้านเศรษฐกิจในครอบครัว, ปัญหาความไม่พึงพอใจของคู่สามีภรรยา, ปัญหาการสื่อสารแสดงออกทางกายและวาจา, ปัญหาความลุ่มหลงในอบายมุข, และปัญหาด้านทัศนคติในการดำเนินชีวิต จากปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หลักการธรรมเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะช่วยป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ หรือ แก้ไขปัญหาในเบื้องต้นได้ ความเคารพที่ตื้นตื้นต้องเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์เป็นอันดับแรก เพราะครอบครัวดำรงอยู่ได้แรกเริ่มเลยต้องเริ่มต้นจากคนสองคนตกลงปลงใจกันที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่กัน จากนั้นจึงเริ่มให้สมาชิกครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมแบ่งปันความรู้สึกดีๆ ให้แก่กัน ทำให้เกิดความรักและความเอาใจใส่กันและกันมากขึ้น การเอาใจใส่ที่ดีต้องให้สมาชิกในครอบครัวมีคุณธรรม จริยธรรมประจำใจ โดยต้อง

^๑ พระครูวรเจตยาภิรักษ์ (นิรันดร์ กลยาโณ/มานะดี), “รูปแบบการส่งเสริมการธรรมในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

เริ่มหาเวลาในการไปร่วมอบรมธรรมะ ปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อพัฒนาจิตใจให้สมบูรณ์ และยังเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

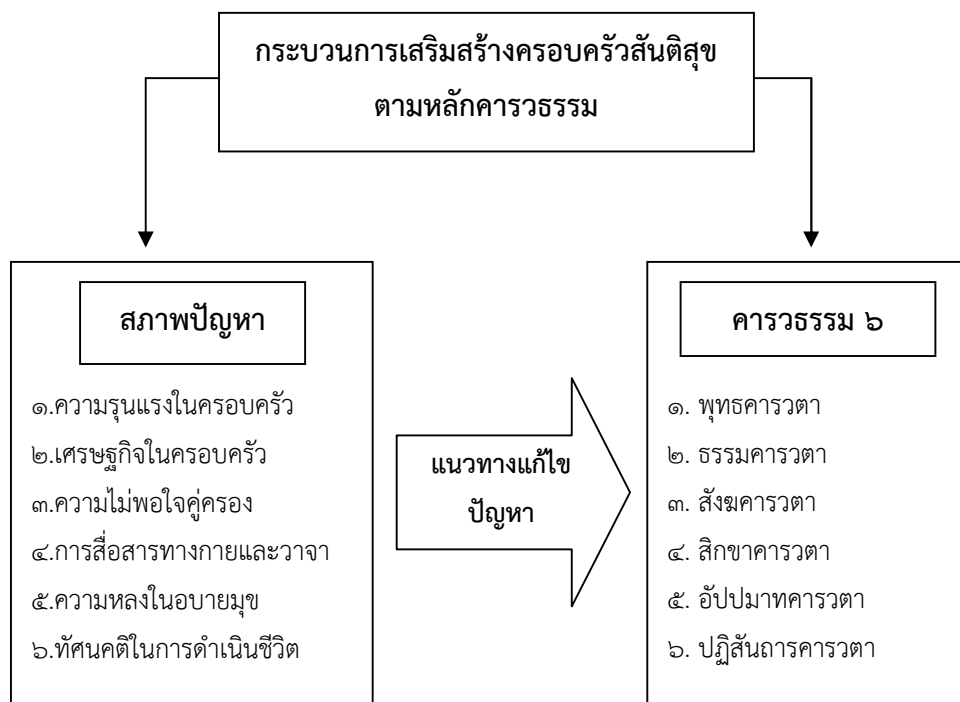
๔.๓ แนวทางการนำหลักการธรรมไปใช้เพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุดของบุคคลที่ดำรงอยู่ในสังคมเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม เพราะสมาชิกของสังคมถือกำเนิดมาจากครอบครัวนั่นเองสถาบันอื่นๆ จะมีระเบียบหรือความมั่นคงได้ก็สืบเนื่องมาจากสถาบันครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง มีการอบรมบ่มนิสัยสมาชิกของครอบครัวให้มีคุณธรรมและเป็นคนดีในสังคม แต่ในปัจจุบันเป็นที่น่าสังเกตว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นหลายปัญหา ก็มีสาเหตุมาจากครอบครัวเป็นหลักเช่นกัน เช่น ปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาหายสาบสูญ และยังในปัจจุบันเรื่องความเคารพกัน การให้เกียรติกันและกันในครอบครัวเริ่มลดน้อยถอยลงไปมาก ลูกเริ่มมองเห็นความสำคัญของผู้มีพระคุณน้อยลง ทำให้มีขาดความเคารพ และความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีพระคุณ^๒

วิธีการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขของคนสมัยก่อน เนื่องจากความเจริญทางวัตถุมีน้อยกว่าในปัจจุบัน แต่ความเจริญทางด้านจิตใจสูงกว่าคนในปัจจุบันมาก ความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ จึงไม่ค่อยมีมากนัก คนสมัยก่อนจึงมีแต่การให้เกียรติ และความเคารพต่อกันผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่ปัจจุบันแทบจะหายไปตามยุคสมัย อีกทั้งครอบครัวสมัยก่อนยังดำรงตนถ้อยทีถ้อยอาศัยกันลดความเห็นแก่ตัวน้อยลง มีแต่ความเมตตากรุณา แต่คนในปัจจุบันนี้มีความเจริญในทางวัตถุมากเรื่องวัตถุนั้นยิ่งเราต้องการมากเท่าใด ก็เป็นทุกข์มากเท่านั้น แม้เราจะสนองมันเท่าใด ก็ไม่รู้จักอึดเช่นเดียวกับทะเลไม่รู้จักอึดด้วยน้ำ และไฟไม่รู้จักอึดด้วยเชื้อฉะนั้น ดังนั้นก่อนที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของวิธีการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักการธรรมนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอกระบวนการในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขเพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ดังแผนภาพต่อไปนี้^๓

^๒ พระมหาหวมวด สกกธมโม (โถมศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๗.

^๓ จำนงค์ ทองประเสริฐ, พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒.

แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงกระบวนการในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ดังนี้

๑. **สภาพปัญหาความรุนแรงทางด้านร่างกาย** เกิดจากการกระทำความรุนแรงทางจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ การตำหนิด้วยถ้อยคำหยาบคาย การข่มขู่ การเรียกขานด้วยคำที่ไม่เหมาะสม การทำให้เกิดความกลัว ทำให้รู้สึกว่าเป็นคนไร้ค่า จำกัดไม่มีสิ่งที่เป็นแก่นความเป็นอยู่ รู้สึกว่าตัวเองถูกทอดทิ้ง นอกจากนี้สภาพปัญหาของครอบครัวยังเป็นความขัดแย้งที่ฝังลึกในครอบครัวส่วนใหญ่ คือ การที่คนในครอบครัวมีความต้องการ มากกว่าการให้ เช่น พ่อแม่ ลูก พี่ น้อง ทุกคนต้องการความสำคัญ และต้องการมีบทบาทในครอบครัว คือ การยอมรับในเมื่อไม่ได้รับการยอมรับ หรือ ไม่มี ความสำคัญ ความขัดแย้ง หรือ ความแตกแยกในครอบครัวก็เกิดขึ้นเนื่องจากขาดการยอมรับ และเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย จากสภาพปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^๔ กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวโดยใช้หลัก พุทธการวตา ต้องคิดถึงบุคคลที่อยู่เบื้องหลังเราเสมอไม่ว่าจะเป็น ลูก หลาน หรือ ปู่ ย่า ตายาย ฯลฯ ที่เขาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเลย ต้องพลอยได้รับผลกระทบไปด้วย ฉะนั้นทางออกที่ดี

^๔ สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๙).

พยายามหาทางพูดคุยกันก่อนให้ได้ พ่อ แม่ ลูก สามีภรรยา ต้องหันหน้าพูดคุยทำความเข้าใจกันว่าแต่ละคนต้องการอะไร และต้องยอมรับฟังกันให้มาก และที่สำคัญครอบครัวต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่กัน และกันให้ดี หากคนในครอบครัวมีความต้องการอยากให้อะไร หรือ มีปัญหาอะไรที่อยู่ในใจ ถ้าไม่หนักหนามากเราพอจะช่วยได้ก็ให้ช่วยๆกัน

๒. สภาพปัญหาปัญหาด้านเศรษฐกิจในครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเรื่องการใช้จ่าย บางครอบครัวมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ หรือ บางครอบครัวก็โทษกันไปโทษกันมาว่าคนนี้ใช้มาก คนนี้ใช้น้อย คนนี้รายได้มาก คนนี้รายได้น้อย คนนี้ฟุ่มเฟือย คนนี้ประหยัด หรือบางครั้งใช้จ่ายโดยไม่จำเป็นทำให้เกิดความเครียดในครอบครัว จนกระทั่งนำไปสู่ความแตกแยกได้ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นเรื่องใหญ่ เพราะฉะนั้นถ้าบริหารรายรับรายจ่ายไม่สมบูรณ์ก็จะเสี่ยงอันตรายได้เช่นกัน ทางออกของปัญหานี้สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวตามหลักธรรมคารวตา นำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ คือ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การใช้จ่ายพอประมาณ อะไรไม่ควรซื้อ ก็อย่าเพิ่งซื้อ ใช้ชีวิตแบบพอได้ โดยเฉพาะจะทำเรื่องอะไรที่ใหญ่โตใช้เงินเยอะควรปรึกษากับผู้ใหญ่ในครอบครัวให้ดีเสียก่อน^๕

๓. สภาพปัญหาความไม่พอใจคู่ครอง เกิดจากผลกระทบจากความไม่เอาใจใส่ดูแลกัน อาจจะเป็นเพราะมีเวลาน้อยเพราะส่วนมากจะทำงานกันเยอะกว่าจะได้กลับบ้านก็ตีครอบครัวจึงมีช่วงเวลาที่เห็นห่างกัน ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือผลกระทบจากความมั่นคงในครอบครัว โดยเฉพาะสามีและภรรยาซึ่งเป็นคนตั้งต้นครอบครัวใหม่ ได้รับแรงกดดันมาจากการใช้ชีวิตภายนอกครอบครัว โดยเฉพาะความตึงเครียดจากสภาพการทำงานมีมากขึ้น เมื่อกลับมาสู่ครอบครัวต่างมีความตึงเครียดกลับเข้ามาด้วย หากไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ ก็จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้งจากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการทางออก ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ นางสาวนัทธมน แก้วแดง กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวตามหลักสังฆคารวตา คือ ให้สามีภรรยา ดูแลตัวเอง จัดการกับตัวเองให้ดีกว่าก่อน ไม่ตามใจตัวเองมาก ไม่หลงไปตามปัญหา มีสติหันหน้าพูดคุยกันในครอบครัวอย่างเปิดเผย และที่สำคัญควรคำนึงถึงหน้าที่ของตัวเอง เช่น หน้าที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา หรือ หน้าที่ภรรยาปฏิบัติต่อสามี ทั้งหมดนี้หากพิจารณาและนำมาปฏิบัติให้มีความบกพร่องก็จะสามารถป้องกันปัญหาได้อย่างดี^๖

^๕ สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

^๖ สัมภาษณ์ นางสาวนัทธมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

๔. สภาพปัญหาการสื่อสารทางกายและวาจา การสื่อสารหรือการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกันบางทีเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ก็สามารถนำไปสู่ปัญหาได้ แต่ถ้าสามารถมาคุยแบบจริงจังๆ โดยที่ความคิดเห็นไม่ตรงกันก็นำไปสู่เรื่องใหญ่ได้ไม่ใช่เรื่องสาระสำคัญ ปัญหาความคิดเห็นไม่ตรงกันนี้ บางครอบครัวสาเหตุเกิดจากการบริโภคสื่อ บริโภคข่าวสารเยอะไป และมีจิตเอนเอียงไปในด้วยใดด้านหนึ่งเพราะฉะนั้นเราจึงควรพิจารณาให้รอบคอบก่อนพูดเสมอจะดีที่สุด ทางออกของปัญหานี้สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวตามหลักสิกขาการวตา เป็นหลักธรรมที่ให้เราตระหนักในคำบอกสอน หรือ โอวาทของผู้ใหญ่ในครอบครัวจะเห็นได้จากประเพณีไทย วันสงกรานต์ วันปีใหม่ เราทุกคนจะต้องกลับบ้านเพื่อไปขอพรจากผู้ใหญ่ที่มีความอาวุโสในครอบครัว เพื่อความเป็นสิริมงคลและยังเป็นการแสดงความเคารพในตัวท่าน อีกทั้งยังเป็นการทบทวนคำพูดดีๆ และสิ่งดีๆ ที่ท่านทำให้กับเรา หากมีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นกับตัวเราจะได้มองสะท้อนตัวเองทุกครั้งก่อนพูด หรือ กระทบสิ่งใดๆ ก็แสดงออกมาด้วยความเคารพอ่อนน้อม นอกจากนี้การสื่อสารกับคนอื่นได้ดั่งนั้นต้องทำตัวเองให้เป็นแบบอย่างก่อน และการพูดคุยกันอย่างกัลยาณมิตรแสดงถึงความเป็นกันเอง แสดงถึงการเคารพให้เกียรติ และการวางตนถ้อยทีถ้อยอาศัยกันอย่างสม่ำเสมอ^๑

๕. สภาพปัญหาความหลงใหลในอบายมุข ปัญหาที่ทุกครอบครัวต้องประสบพบเจออยู่เป็นประจำ คือ ปัญหาเรื่องการดื่มของมึนเมา การเล่นเกมพนัน ปัญหาเหล่านี้จริงๆ แล้วอาจเป็นเพราะคนในครอบครัวมีความทุกข์ หรือ มีปัญหาส่วนตัวจนทำให้ต้องหันไปพึ่งอบายมุข หรือ บางคนขาดการเอาใจใส่ดูแลจากครอบครัวจนทำให้ออกจากบ้านเพื่อไปหาความสุข บางทีถ้ามองในอีกมุมมองหนึ่งบางคนเขาอาจจะมีความต้องการอะไร อยากให้ครอบครัวช่วยเหลือ หรืออยากให้คนในครอบครัวเข้าอก เข้าใจในเรื่องของเขาบ้าง แต่พอไม่มีใครใส่ใจหรือสนใจ เขาก็สามารถหันไปหลงใหลในอบายมุขได้ทุกเมื่อ วิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ที่สอนคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ พระมหาเมธา จันทสโร กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวที่เกิดขึ้นนั้นตามหลักอัปมาทการวตา ต้องหมั่นเตือนสติกันอย่างสม่ำเสมอ และเวลามีปัญหาต้องเอาใจใส่กันและกัน ไม่ปล่อยปัญหาเลยไปจนบานปลาย จนกระทั่งคนในครอบครัวหนีออกไปจากบ้านคนเดียว เพราะการทำให้ปัญหามานปลายยาวนานอาจจะเกิดความเสียหายอันตรายได้ไม่ใช่แค่คนคนเดียว แต่ในเมื่อทุกคนมาอยู่รวมกันแล้วเวลามีเรื่องอะไร ปัญหานั้นก็ย่อมสะท้อนย้อนกลับมาสู่ครอบครัวเราอยู่ดี หลักอัปมาทการวตาจึงสอนให้เรารู้ว่าเวลาไหนควรที่จะเตือนตัวเอง เราเท่านั้นที่จะยับยั้งเหตุการณ์รุนแรงที่

^๑ สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

อาจจะเกิดขึ้น ไม่มีใครสามารถมาดับไฟในใจเราได้เท่าตัวเราเอง เพราะฉะนั้นขอให้หมั่นทบทวนเรื่องราวต่างๆของแต่ละคนหากเคยทำอะไรพลาดพลั้งผิดไป ก็กลับมาทบทวนตัวเองว่าผลสุดท้ายครอบครัวทั้งหมดก็พลอยเสียไปกับเราด้วย^๕

๖. สภาพปัญหาทัศนคติในการดำเนินชีวิต ชีวิตของครอบครัวเป็นชีวิตที่เกิดจากคนสองคนตกลงปลงใจกันใช้ชีวิตร่วมกันและสร้างครอบครัวขึ้น โดยมีภาระหน้าที่รับผิดชอบมากมายซึ่งการใช้ชีวิตร่วมกันบางครั้งก็มีปัญหาเรื่องความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างสามีและภรรยา บางครอบครัวสามีคิดวางแผนจะทำอะไรอย่างหนึ่งแต่ภรรยาบอกไม่ชอบ ไม่เห็นดีด้วย ก็เกิดข้อโต้เถียงกัน บางครอบครัวแตกแยกเพราะเรื่องลูกก็มี พ่อลูกเล็กอยู่ก็ไม่ค่อยมีปัญหาอะไร แต่พอเวลาผ่านไปนานเข้าลูกโตขึ้นเกิดมีปัญหาเรื่องการรับภาระเลี้ยงดู ความคิดเห็นที่ต่างกัน ไม่สอดคล้องกันนี้เป็นปัญหาของหลายๆ ครอบครัว จากปัญหาดังกล่าวทำให้เห็นถึงแนวทางแก้ไข ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ กล่าวไว้ว่า แนวทางแก้ไขสภาพปัญหาของครอบครัวตามหลักปฏิสัมพันธ์การรวตา เน้นให้ครอบครัวมีการเอาอกเอาใจใส่กัน พูดในสิ่งที่เห็นดีด้วยกัน สิ่งที่มีความเห็นต่างกันเราก็จะไม่พูด จะรักษาน้ำใจของกันและกันไว้ ไม่แสดงออกให้ลูกเห็น โดยเฉพาะให้คนในครอบครัวยึดหลักคำสอนของผู้ใหญ่เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพูดคุย ไม่จำเป็นต้องใช้อารมณ์คุยกัน ให้เปิดใจรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างให้มาก ถ้าครอบครัวเรามีความสุขสงบผลนั้นย่อมจะสะท้อนย้อนไปถึงญาติๆของเราเวลามาเยี่ยมเยียน ก็จะช่วยให้เกิดการชื่นชมยินดีแก่ผู้มาเยือนคือเราต้องเป็นผู้มีอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส เพราะบางครั้งคนที่มาเยี่ยมเยียนเราถ้าเราไม่ไปพูดนอกเรื่องจะชวนให้บรรยากาศเสียได้และผลตอบกลับคือเสียมิตรภาพระหว่างกันเป็นที่กล่าวหาของหมู่ญาติคนทั่วไปด้วย ถ้าเราต้องการอย่างจะสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเราต้องปฏิบัติต่อเขาดี มีอัธยาศัยดี ไม่ชวนพูดเรื่องทีนอกเรื่องมากเน้นถามทุกข์สุขกันและกันและให้การต้อนรับทั้งมาและกลับไปกลับมาไหวจะทำให้เกิดปิติและความสุขทั้งเจ้าบ้านและผู้มาเยือน^๖

สรุป หลักการวธธรรมมีส่วนช่วยเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข เป็นหลักธรรมที่สามารถป้องกันกับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในครอบครัว หรือ ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วก็ได้สามารถนำมาเป็นตัวเชื่อมสมานให้ครอบครัวมีความรัก และเคารพกันมากขึ้น โดยหลักการวธธรรมยังเป็นส่วนสำคัญในครอบครัวทำให้คนในครอบครัวหันมาทบทวนสิ่งดีๆ ที่เคยร่วมกันทำมาในอดีต เพื่อลดปัญหาต่างๆในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

^๕สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^๖สัมภาษณ์ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

๔.๔ ปรับศีลพื้นฐานสร้างความสุขในครอบครัวด้วยหลักพุทธคารวตา ธรรมคารวตา สังฆคารวตา

ศีลจัดเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่อยู่มาช้านานนับตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาล หลักการที่จะทำให้ครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีหรือมีความสุขและมั่นคงนั้น สมาชิกในครอบครัวจะต้องเป็นผู้มีศีล และมีพฤติกรรมที่เสมอกัน กล่าวคือ มีศีลสามัญญดา การกระทำที่เสมอเหมือนกันในขอบเขตแห่งศีล นอกจากนี้รากฐานของการเสริมสร้างครอบครัวที่สันติสุขนั้นต้องมีความเคารพ นอบน้อมต่อผู้มีพระคุณ มีความเคารพนอบน้อมต่อคำสอน และมีความเคารพนอบน้อมในบทบาทหน้าที่ไม่ก้าวท้าวในเรื่องส่วนตัว ซึ่งสอดคล้องกับทางพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวไว้ในหลักคารวธรรม คือ พุทธคารวตา ธรรมคารวตา และสังฆคารวตา สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ พุทธคารวตากับการสร้างวัฒนธรรมการเคารพนอบน้อมต่อผู้ใหญ่

หลักความเคารพในพุทธคารวตามีเป้าหมายที่จะช่วยสร้างมารยาทที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะสังคมระดับครอบครัวซึ่งมีความใกล้ชิดกับทุกคน ครอบครัวเกิดจากการมาอยู่รวมกันของคนสองคนที่ตกลงปลงใจ ในการที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน เพื่อสร้างครอบครัวที่มีความสมบูรณ์จากคนสองคนมาอยู่ร่วมกัน พอระยะเวลาเริ่มผ่านไปนานวันเข้า ทำให้ครอบครัวมีการขยายขึ้นเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ซึ่งเมื่อหลายคนมาอยู่รวมกันแล้ว ทำให้พฤติกรรมเรามีหลากหลาย แต่การที่จะสร้างวัฒนธรรมที่ดีในครอบครัวได้นั้น ต้องเริ่มต้นที่การให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ที่สุดในครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาเมธา จนทสโร ได้กล่าวไว้ว่า การเคารพต่อผู้ใหญ่เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะที่สังคมไทยเรามีประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณประเพณี คือ ผู้น้อยต้องให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ แนวทางการปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ คือ เราต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน, เราต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน, เราต้องรู้จักที่ต่ำที่สูง, และเราต้องรู้จักให้เกียรติผู้ใหญ่เสมอ^{๑๐} ซึ่งสอดคล้องกับ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี ก็ได้กล่าวถึง วิธีปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ที่ดีและเป็นประโยชน์ที่สุด ก็คือ การแสดงความเคารพตามหลักพุทธศาสนา คือ การให้เกียรติท่าน ถึงเราจะถูกอย่างไรก็ตาม ถึงสิ่งที่ผู้ใหญ่พูดจะผิดเราก็ต้องตามใจเขาอาจจะผิดในเชิงวิชาการ อาจจะผิดเพราะเขาน้อยใจไม่มีประโยชน์อะไรที่เราจะเอาชนะท่าน ทั้งในด้านความรู้ ทั้งในด้านวิชาการ ทั้งในเรื่องอารมณ์ ทั้งในเรื่องเหตุผล การเอาชนะผู้ใหญ่แล้วทำให้เกิดความสุข คือ การเอาชนะด้วยการให้ความรัก ถ้าอยากเอาชนะพ่อ ชนะแม่ให้ได้ต้องให้ความรักต่อท่านให้มากๆ ให้ความอบอุ่น ให้ความเคารพนับถือ แต่ถ้าจะเอาชนะด้วยเหตุด้วยผล ถ้าเอาชนะแบบนี้เขาไม่เรียกว่าเอาชนะ ถ้าเคารพผู้ใหญ่ถ้าเห็นว่าผู้ใหญ่ทำไม่ถูกต้อง

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จนทสโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

จริงๆก็ต้องมีวิธีการ เช่น เห็นพ่อ เห็นแม่เต็มหล้าเป็นประจำ ทำอย่างไรจะ让他เล็กหล้าได้จะพูดบอกตรงๆได้ไหม ไม่ได้เพราะพ่อแม่อาจจะยังทำอยู่ เราต้องมีวิธีการอย่างเช่นใช้หลานเข้ามาบอกว่าตายาย อย่ากินเหล้านะหนูเหม็นหล้า ต้องใช้เทคนิควิธีการ แล้วแต่ว่าครอบครัวไหนจะหาวิธีการจัดการ เพราะฉะนั้นเราต้องคิดเสมอว่าทำอะไรแล้วให้ผู้ใหญ่เขามีความสุขเขาจะเลิกทำในสิ่งนั้นๆ^{๑๑}

นอกจากนี้ การสร้างวัฒนธรรมที่ตังามนั้นต้องให้คนในครอบครัวมีจิตสำนึกต่อพระคุณที่ท่านได้ให้ชีวิตและอบรมเลี้ยงดูเรามาซึ่ง นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า การเคารพต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว เป็นสิ่งที่ดีและเห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวที่ต่อผู้ใหญ่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนให้ความเคารพ กราบไหว้ การปฏิบัติต่อท่านที่ดีต้องหมั่นดูแลท่านยามเจ็บป่วย ส่งเสริมให้ท่านได้ไปปฏิบัติธรรม ทำให้ท่านมีสุขภาพกายและสุขภาพใจที่สมบูรณ์แข็งแรง อีกทั้งยังชักชวนให้พี่น้องๆหรือญาติเคารพกราบไหว้ด้วย^{๑๒}

สรุป การเคารพต่อผู้ใหญ่ที่ได้นำเสนอไว้ทำให้ทราบถึงความสำคัญของการให้เกียรติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัวเราเป็นอย่างมาก เพราะการเคารพให้เกียรติผู้ใหญ่แสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน และเราต้องสร้างวัฒนธรรมในครอบครัวให้เกิดขึ้น โดยบอกให้ทุกคนในครอบครัวมีความเชื่อมั่นในผู้ใหญ่อยู่เสมอว่าท่านจะต้องให้สิ่งดีๆกับเรา ไม่ว่าท่านจะพูดอะไรเราต้องเป็นผู้ฟังที่ดี และเชื่อฟังท่าน ซึ่งการเคารพต่อผู้ใหญ่ยังส่งผลดีให้เรานำไปสู่ความเจริญและเป็นมงคลอันสูงสุดของตัวเราเอง

๔.๔.๒ ธรรมการวตากับการสร้างวัฒนธรรมการรับฟังให้เกิดปัญญา

หลักธรรมการวตา ในทางพุทธศาสนาที่ท่านได้สอนให้เรามีความเคารพต่อพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อเราเคารพในพระธรรมคำสอนแล้วจะสามารถดำรงตนให้เป็นผู้มีสติปัญญา เป็นผู้มีความรอบคอบ มีความฉลาดเฉลียว ในสมัยครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ท่านทรงยกย่องพระสารีบุตรผู้เลิศในทางปัญญา เพราะท่านเป็นผู้มีความเคารพในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เวลาที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมท่านตั้งใจฟังด้วยความเคารพ เหมือนกับสุภาชิตีที่ว่า “ผู้ฟังด้วยดี ย่อมได้สติปัญญา” พระสารีบุตรเป็นสาวกรูปเดียวที่ได้ปัญญาเร็วที่สุดกว่าพระภิกษุสาวกรูปอื่น ซึ่งการสร้างวัฒนธรรมของพระสงฆ์ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการเสริมสร้างวัฒนธรรมในครอบครัวที่ดี ดังเช่นในสมัยครั้งพุทธกาลได้ หากเรานำมาพิจารณาและปฏิบัติจะทำให้เราสามารถรับฟังคนอื่นได้มากยิ่งขึ้น การบอกสอนหรือการสื่อสารกันในครอบครัวที่จะทำให้เกิดปัญญาได้นั้น ต้องสื่อสารกันด้วยคำพูดที่เข้าใจง่ายๆ ซึ่งสอดคล้องกับ นางสาวนันทมน แก้วแดง ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม

^{๑๑} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

การบอกสอนที่ดีนั้น ต้องเริ่มปฏิบัติที่ตัวเราเองก่อน เป็นแบบอย่างที่ดีให้ครอบครัวเห็น ให้คนในครอบครัวเชื่อมั่นในสิ่งที่เราจะพูด ที่สำคัญต้องปลูกฝังแนวความคิดการเป็นผู้ฟังที่ดี หรือ สอนให้รู้จักดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน แนะนำบอกสอนให้พูดจาที่สุภาพเรียบร้อยกับผู้ใหญ่ เพราะในปัจจุบันการพูดจาส่งผลกระทบต่อกระทบกระทั่งกันมากในครอบครัว ทำให้เกิดอารมณ์ และสร้างความรำคาญให้คนในครอบครัวมากขึ้น ความขัดแย้ง หรือ ความเห็นต่างของคนในครอบครัว เราต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างในเรื่องของการควบคุมอารมณ์ให้สงบเยือกเย็น นั่งรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้มากขึ้น^{๑๓}

แนวทางการสร้างวัฒนธรรมการรับฟังที่ดีตั้งที่กล่าวมาเบื้องต้นนั้นสอดคล้องกับพระมหาพรหมชา อดมมหาโส ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมการรับฟังเป็นการสะท้อนได้อีกอย่างหนึ่งคือ เป็นการสอนให้คนในครอบครัวให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเมตตา กรุณา ต่อเพื่อนมนุษย์ สอนให้เขารู้จักเคารพคนอื่นด้วย คือ เคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์ของคนอื่น เคารพในความดี ความงามของตัวเองและคนในครอบครัว โดยที่ไม่หวังว่าใครจะมาเคารพเรา ไม่ว่าจะมีความดีใดๆเข้ามาแทรกแต่ด้วยการเป็นผู้มีสติปัญญาที่ดี จะทำให้เราฟังผู้ใหญ่อย่างเคารพ และเรายังสามารถใช้สติปัญญาที่ได้จากการฟัง การอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัวมาใช้ในการตัดสินใจในชีวิตของตัวเองและคนในครอบครัวได้ด้วย^{๑๔}

สรุป วัฒนธรรมการรับฟังเพื่อให้เกิดการสื่อสารที่ดีนั้น สำคัญที่เราต้องเน้นประโยชน์เพื่อทำให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขก่อน การรับฟังเกิดจากการสื่อสารที่ดี ดังนั้นควรเริ่มจากการบอกสอนกับตัวเองก่อนเป็นอันดับแรก ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี พูดจาสุภาพอ่อนหวาน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ต่อจากนั้นพอคนอื่นเห็นเราก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลงตามเราด้วย และที่สำคัญต้องปลูกฝังแนวความคิดการเป็นผู้ฟังที่ดี สอนให้เขารู้จักบทบาทหน้าที่ตัวเอง สอนให้เขาดูแลเอาใจใส่ต่อคนในครอบครัวอย่างเท่าเทียมกัน และพยายามสอนให้ทุกคนในครอบครัวรู้จักกับศีล ๕ หมั่นเจริญสติภาวนาทำตัวเองให้เข้าใจหลักจิตกลับธรรมะให้มากที่สุด

๔.๔.๓ สังฆคารวตากับการสร้างวัฒนธรรมการเคารพในบทบาทหน้าที่ของครอบครัว

สังฆคารวตาเป็นการแสดงความเคารพ และให้เกียรติในบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ว่าทั้งเราและเขาต่างก็มีส่วนสำคัญ ในการช่วยเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข บทบาทหน้าที่จึงเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเป้าหมายของการให้ความเคารพบทบาทหน้าที่นั้นคือ ความเคารพในความเป็นเขาเป็นเรา เคารพทั้งความคิด และการกระทำในบทบาทต่างๆ ซึ่งการ

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสาวนันทมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาพรหมชา อดมมหาโส,รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๙).

เคารพและการให้เกียรติสามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้งความคิด ความรู้สึก คำพูด การกระทำ โดยอาจมีวิธีการดังนี้

- นึกถึงความรู้สึกและความต้องการของคนรักก่อนสิ่งอื่น
- ไม่ทำลายความนับถือตนเองของคู่รัก
- ไม่แสดงหรือกระทำการใดที่เป็นการดูถูก หรือทำให้คนรักของคุณอาย
- รับฟังความคิดเห็น และให้คนรักมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- กระทำหรือแสดงให้คนรักของคุณรู้สึกว่าเขาเป็นคนสำคัญของคุณ
- ยกย่องชมเชยในสิ่งที่คนรักทำ
- บอกกล่าวหรือเตือนอย่างสุภาพหากคนรักคุณทำผิด^{๑๕}

การเคารพต่อบทบาทหน้าที่ของบุคคลในแต่ละครอบครัวนั้นเป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมที่ดีงาม การปฏิบัติต่อบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว ต้องมีองค์ประกอบที่มีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำ มีสมาชิกในครอบครัวซึ่งแต่ละคนมีหน้าที่ชัดเจนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสอดคล้องกับ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี ได้กล่าวไว้ว่า การเคารพต่อบทบาทหน้าที่ทั้งต่อตนเองและต่อครอบครัว เราจะให้ความสำคัญกับเรื่องบทบาทหน้าที่มาก เพราะแต่ละคนในครอบครัวบ้างก็มีหน้าที่การงานก็ต้องให้ความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ตนเอง บ้างก็มีหน้าที่การงานพอลกลับมาบ้านก็มีหน้าที่ช่วยครอบครัวก็ต้องให้ความสำคัญในหน้าที่ไม่น้อยกว่าที่ทำงานด้วย เช่น สามมีหน้าที่ทำงานแต่ไม่ได้หมายความว่า สามจะไม่ไปเกี่ยวข้องกับเรื่องในบ้านเลย หรือเวลาสามมีอยู่บ้านต้องช่วยภรรยาทำงานในบ้านด้วย ต่างคนต่างช่วยเหลือกัน เพราะบางอย่างภรรยาก็สามารถช่วยทำให้เราได้ สำคัญคือต้องรู้หน้าที่หลักของแต่ละท่าน ต้องให้ชัดเจนว่าใครทำอะไร แต่ท้ายที่สุดแล้วสามมี ภรรยา รวมถึงลูกๆก็ต้องช่วยกันแบ่งเบาภาระภายในครอบครัว^{๑๖}

สรุป เรื่องของบทบาทหน้าที่เหล่านี้เราต้องตระหนักสร้างวัฒนธรรมที่ดีไว้ให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม คนที่ทำตัวเองดีแล้วก็จะเป็นแบบอย่างให้คนอื่นเห็นได้ และให้ความสำคัญกับคนในครอบครัวเป็นพิเศษ เช่น วันนี้เราทำอะไรช่วยกันได้ในบ้าน หรือ มีอะไรบ้างที่เราสามารถช่วยกันได้ในที่ทำงาน ช่วยไม่ได้ก็ให้กำลังใจกัน ถามกันก็ยิ่งดี เป็นต้น เรื่องสำคัญอีกอย่างในครอบครัวที่ต้องนำไปใช้สอดคล้องกับ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ ได้กล่าวไว้ว่า ให้ทุกคนในครอบครัวใช้วิจารณญาณในการเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง ไม่ไปก้าวก่ายสิทธิส่วนตัวของตัวเองและกัน การจะเคารพในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนได้นั้น ต้องให้ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงบทบาทหน้าที่ตนเอง และ

^{๑๕} ออนไลน์, แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>. [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙]

^{๑๖} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

ครอบครัวออกมาอย่างเต็มที่ ให้ตระหนักถึงความเท่าเทียมกันไม่ให้คนใดคนหนึ่งรู้สึกว่าคุณได้รับความไม่เป็นธรรม^{๑๗}

๔.๕ ปรับความเห็นสร้างความเข้าใจเชื่อมสายใยในครอบครัวด้วยหลักสิกขาการวตา อัปมาทการวตา ปฏิสันถารการวตา

การสร้างความเข้าใจเพื่อเชื่อมสายใยในครอบครัว ซึ่งต้องเริ่มจากการปรับความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความศรัทธาที่ใกล้เคียง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาท่านได้กล่าวไว้ว่าผู้มีศรัทธา ความเชื่อ ๔ ประการ คือ กัมมศรัทธา เชื่อกรรม, วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม, กัมมัสสกตาศรัทธา เชื่อกรรมเป็นของตน และตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การเชื่อมสายใยในครอบครัวมีความเชื่อมโยงกับทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จาก ประการแรก ต้องสร้างครอบครัวให้มั่นคงด้วยการเคารพในความคิด และความเชื่อ จากนั้นต่อด้วยการปรับพฤติกรรมในการศึกษา สร้างความเชื่อมั่นในเรื่องการแสดงความคิดเห็น ต้องไม่ละเมิดการตัดสินใจของคนอื่นด้วย การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวที่ดีนั้น นอกจากคนในครอบครัวแล้ว ต้องปรับตัวให้เข้ากับญาติๆ รวมถึงมิตรสหายมีการทักทาย สนทนาพูดคุยอย่างกัลยาณมิตร ให้มีความสอดคล้องกันให้มากที่สุด และเพื่อให้เกิดความประทับใจกับสมาชิกในครอบครัวรวมถึงญาติๆ ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายในหัวข้อของ สิกขาการวตา อัปมาทการวตา และปฏิสันถารการวตา ดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ สิกขาการวตากับการเปิดพื้นที่เรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในครอบครัว

หลักสิกขาการวตาเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องในเรื่องการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันเล็กๆ ในสังคมได้มีการเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพราะส่วนใหญ่จะเห็นว่าสมาชิกในครอบครัวถึงแม้จะมาอยู่รวมกันแต่ แต่มีข้อต่างกันตรงที่การศึกษาเพราะฉะนั้นจำทำอย่างไรให้คนในครอบครัวได้มาเรียนรู้กันและกันได้ ก็ต้องให้ทุกคนมารวมตัวกันและเล่าประสบการณ์ต่างๆ ที่ตนเองได้ใช้ชีวิตมาเป็นบทเรียนให้กับทุกคนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นได้ ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาเมธา จันทสาโร ได้กล่าวไว้ว่า การเปิดพื้นที่แนะนำกันและกันในครอบครัว ต้องพูดกันโดยเปิดเผยตรงไปตรงมา การพูดนั้นต้องประกอบไปด้วยเมตตาและความหวังดี พี่เตือนน้องเพราะมีความหวังดีต่อกัน คนในครอบครัวต้องเป็นมิตรที่ดีระหว่างกัน ตัวเราเองก็ต้องทำให้คนในครอบครัวไว้วางใจ และยอมรับในความดีของเรา

^{๑๗} สัมภาษณ์ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙).

ด้วย เมื่อเขายอมรับเรา เขาก็จะเชื่อใจเรา พออยู่ใกล้เราแล้วก็รู้สึกอบอุ่นปลอดภัย จนเขาสามารถพูดความรู้สึกภายในใจให้เราฟังได้ อย่างไม่กลัวเพราะความเชื่อใจในตัวเรา^{๑๘}

นอกจากนี้ การศึกษายังเป็นการช่วยอบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัว มีวินัยในตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการอบรมเลี้ยงดูบุตรในครอบครัวให้มีวินัย การสอนและการอบรมที่ทำให้เด็กมีความสามารถที่จะควบคุมตนเอง กำหนดทิศทางให้ตนเองและใส่ใจในผู้อื่นเป็น การมีวินัยนอกจากจะช่วยให้เด็กสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขแล้ว ยังเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เด็กประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านการเรียน การกีฬา หรือด้านสังคม เด็กที่ไม่มีวินัยจะไม่สามารถควบคุมตนเองให้เรียนหนังสือ ปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือมารยาทของสังคมได้ การฝึกวินัยจึงเป็นการสอนให้เด็กเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่กับผู้อื่นในสังคม^{๑๙}

สรุป การปลูกฝังการศึกษาให้คนในครอบครัว ต้องเริ่มที่การสอนลูกตนเองก่อนเป็นอันดับแรก ต้องสอนให้พี่น้องรักกัน พี่ต้องเป็นตัวอย่างให้น้องได้ จากนั้นก็ให้เปิดใจบอกเล่าเรื่องราวของตนเองเพื่อเป็นประสบการณ์ให้น้องๆ และคนในครอบครัวไม่หลงเดินทางที่ผิด ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสินใจ การอบรมสั่งสอนต้องสอนด้วยความเมตตา และปราณาดิหวังดีต่อกัน ที่สำคัญการอบรมสั่งสอนที่ดีต้องมีสัมมาคารวะรู้จักกาลเทศะ ไม่ตำหนิต่อหน้าให้คนอื่นได้ยินเพราะจะทำให้คนถูกตำหนิไม่พอใจและอาจจะแสดงอาการหรืออารมณ์ที่รุนแรงในขณะนั้น

๔.๕.๒ อัปมาทการวาทกับการปิดประตูแห่งทางเสื่อมและความประมาท

การใช้ชีวิตร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวบางครั้งอาจมีความประมาททั้งในเรื่องการใช้อารมณ์ การใช้ความรุนแรง เป็นสาเหตุที่มาของปัญหาต่างๆ ในครอบครัว ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นกับครอบครัวใดแล้ว ครอบครัวนั้นย่อมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่สงบสุข บางครอบครัวทำร้ายกันจนบาดเจ็บ บางครอบครัวทะเลาะกันจนหย่าร้างกันออกไป เพราะฉะนั้นแนวทางในการใช้ชีวิตร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข เราต้องอย่ากิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะเข้ามาครอบงำจิตใจเราได้ การปิดประตูแห่งทางเสื่อมเหล่านี้สามารถทำได้หากทุกคนร่วมแรงร่วมใจกัน เอาอกเอาใจใส่กันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางการส่งเสริมการใช้ชีวิตร่วมกันของคนในครอบครัวเพื่อความไม่ประมาท คือ มีการกล่าวเตือนกันก่อนหากมีผู้ใดผู้หนึ่งจะทำสิ่งที่ไม่ดีต้องเริ่มจากตัวเองก่อน

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๑๙} ออนไลน์, แหล่งที่มา <http://www.thisisfamily.org>, [วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙].

การเจริญสติและหันหน้าเข้าหาธรรมะจะช่วยได้มาก เพราะจะทำให้คนไม่ลุ่มหลงในกิเลส เช่น เวลาเรามีหนี้สินขึ้นในครอบครัว ส่วนมากจะเป็นทุกข์และหาทางออกกันโดยไม่ถูกวิธี เพราะความอยากได้ อยากมี อยากเป็น เพราะผลจากการใช้ชีวิตอย่างไม่รอบคอบ ต้องใช้ชีวิตให้มีความรอบคอบให้มากกว่านี้ และจะไม่ทำให้การใช้ชีวิตครอบครัวเราไม่หลงไปในทางที่ประมาท^{๒๐}

นอกจากนี้ ในการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัว ถ้าเราทุกคนมีการตระหนักในความไม่ประมาทเป็นประจำ จะทำให้เรามีชีวิตที่มีความสุข ถึงแม้บางครั้งเราอาจจะเผลอพลาดพลั้งไปทำในสิ่งที่ไม่ดี แต่การดูแลกันอย่างใกล้ชิดจะสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ และที่สำคัญคนไหนที่ใช้ชีวิตที่เสี่ยงเราก็ต้องคอยเตือนแสดงความเป็นห่วงเป็นใยเขาให้มาก เมื่อเรายังต้องใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัว ไม่ว่าเราจะมีหน้าที่การงานอย่างไรก็ตาม หากเรายังมีชีวิตที่สมบูรณ์อยู่ พึงใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังในทุกด้านสอดคล้องกับ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางในการส่งเสริมการใช้ชีวิตของคนในครอบครัวเพื่อความไม่ประมาท ต้องบริหารเรื่องของเวลาให้เท่ากัน และบริหารเรื่องสถานการณ์ให้ดีโดยเฉพาะเรื่องการเงิน เรื่องความประหยัดถ้าไม่ประมาทเรื่องการใช้จ่ายก็จะไม่เกิดความเสียหาย หรือถ้าสมมติว่าความประมาทอีกอย่าง เช่น ในเวลาวิกาลตอนกลางคืนเราจะไม่ออกจากบ้านจะกินอะไรก็ทำกินกันในบ้าน ถ้าออกบ้านในเวลาวิกาลมีความเสี่ยงหมด อาจเกิดอุบัติเหตุ, ทะเลาะวิวาท, เสี่ยงต่ออันตราย เรื่องของความไม่ประมาทรวมไปถึงเรื่องของการขับชี่ด้วย ก็เพราะว่าเป็นปัจจัยเสี่ยงอีกอย่างที่สำคัญมาก จะเห็นได้จากทุกวันนี้หลายครอบครัวมีรถกันใช้แทบทุกบ้าน เราต้องมีวิธีบอกกันและกัน ถ้าสมมติว่าไปกันเป็นครอบครัวนั่งรถกันไปต่างจังหวัดก็ให้สลับกันขับ อย่าขับคนเดียวถ้าเผลอหลับในเข้าความเสี่ยงอันตรายอาจเกิดได้ทุกเมื่อหากเราประมาท^{๒๑}

สรุป วิธีการปิดประตูเพื่อไม่ให้เกิดความเสี่ยงต่อเหตุการณ์ต่างๆ ครอบครัวต้องอย่าทำตัวไม่ดีให้ลูกๆ เห็น ต้องทำตัวเป็นผู้นำที่ดีให้ลูกเห็นไม่ชักจูงไปในทางเสื่อม ต้องแสดงในด้านดีๆ ให้กันเห็นบ่อยๆ มีการชื่นชมยินดีเสมอ เราต้องเก่งด้านความรู้ให้มากๆ เมื่อมีความรู้มาก็แบ่งปันกันเพราะจะช่วยให้คนไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นจะได้เสริมเพิ่มเติม ไม่เผลอไปในทางเสื่อม ความรู้จึงเป็นเหตุผลที่จะใช้ปิดประตูในทางเสื่อมได้อย่างดี

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๑} สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

๔.๕.๓ ปฏิสันถารการวทากับการเปิดใจกว้างสร้างสะพานสันติภาพในสังคม

การปฏิสันถารเป็นการสร้างสะพานเชื่อมสันติภาพในครอบครัว และยังสามารถขยายออกไปสู่สังคมได้ เพราะไม่ว่าจะอยู่ในสังคมระดับใดก็ต้องมีการปฏิสันถาร คือ การกล่าวทักทาย การต้อนรับด้วยกัลยาณมิตร การต้อนรับแขกนั้น เป็นธรรมเนียมของไทยมีมาแต่โบราณ ในการทำให้เกิดความพอใจแก่แขกผู้มาเยือนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ดังนั้นจึงพึงมีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการต้อนรับแขก เพราะถือว่า เมื่อมีผู้มาเยือนถึงบ้าน เจ้าบ้านควรต้อนรับ เป็นการแสดงออกถึงมารยาทอันดีงามของเจ้าบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางในการต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือน คือ ต้องให้การต้อนรับแขกเสมือนญาติที่สนิทสนมกัน ให้เขามีความรู้สึกว่ามีคนยินดีให้การต้อนรับและคิดถึงอยู่เสมอ และเมื่อมีแขกมาเราก็กต้องจัดเตรียมที่พัก หรือ อาหารรองรับ รวมถึงของฝากติดไม้ติดมือเมื่อแขกจะเดินทางกลับ^{๒๒}

นอกจากนี้ การปฏิบัติและแสดงการต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือนยังสอดคล้องกับพระมหาเมธา จนทสาโร ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติต่อคนที่มาเยี่ยมเยียนนั้น ถ้าเราแยกออกเป็นกรณีคนที่เราชอบ วิธีปฏิบัติเรา ก็คือ ต้อนรับด้วยมิตรไมตรี โดยการยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นการแสดงออกถึงการให้เกียรติแก่คนที่มาหาเราด้วย การต้อนรับด้วยสิ่งของ หรือมีการแลกเปลี่ยนพูดคุยสนทนากับเขาเพื่อสานสัมพันธ์กันให้แน่นยังสร้างความเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ทำให้เขาสบายใจเมื่อได้มาหาเราทุกครั้ง ส่วนคนที่เราไม่ชอบ การปฏิบัติต่อ คือ ในส่วนตัวเราก็ไม่เชิงปฏิเสธเลย แต่ว่าเราคุยกับเขาด้วยบ้างแต่คุยไม่นาน หรือ หาช่องทางหลีกเลี่ยงว่าติดธุระมีงานสำคัญที่ต้องทำด่วนแล้วเดินจากไป การแสดงหรือการกระทำแบบนี้ก็เพื่อแสดงให้เรารู้ว่าเรารู้สึกกับเขาที่อยู่ เราจะไม่บอกเขาทันทีว่าไม่ชอบ ไม่อยากคุยด้วย เพราะทำแบบนี้จะสะท้อนถึงจิตใจทั้งสองฝ่ายด้วย^{๒๓}

สรุป ในการปฏิสันถารจากการสนทนาพูดคุย และการคารวะต้อนรับ จึงเป็นการเปิดใจกว้างและเรียนรู้ ในความคิดเห็นต่างๆ ที่แสดงออกมาจากการสนทนาพูดคุยระหว่างมาเยี่ยมเยียนกัน และเพื่อเป็นสะพานเชื่อมความสัมพันธ์ให้แน่นยิ่งขึ้นไป ในการปฏิบัติเพื่อแสดงออกถึงการให้ความเคารพต่อผู้มาเยี่ยมเยียน บุคคลนั้นจะต้องเตรียมปฏิบัติต่อแขก ก่อนที่แขกจะมาควรเริ่มจากคนในครอบครัว มีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อเตรียมการต้อนรับ แบ่งหน้าที่กันทำให้ชัดเจนทักทาย และจัดเตรียมการต้อนรับในเรื่องปัจจัย ๔ จากนั้นก็มีพูดคุยสนทนาไปเรื่อยๆ กับแขก ด้วยวาจาที่สุภาพเรียบร้อย ให้การต้อนรับแบบชาวบ้านๆ ไม่ถือเนื้อ ถือตัวสร้างความเป็นมิตรที่ดีให้กับแขก

^{๒๒} สัมภาษณ์ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, (วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙).

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จนทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

๔.๖ สรุปการประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

การประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข เป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวมีความสามัคคีกัน จากการนำเสนอแนวทางในการประยุกต์ใช้ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นตารางแนวทางการประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรมในด้านต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการบอกสอน และเป็นเครื่องสติเตือนตนเองก่อนเสมอ ลดละเลิกสิ่งที่ไม่ดี เป็นภัยต่อตนเองและครอบครัว ดังต่อไปนี้

การประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรม ในด้านต่างๆ	แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรม เพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
๑. การประยุกต์หลักพุทธคารวตาในด้านการเคารพต่อผู้ใหญ่	เคารพให้เกียรติผู้ใหญ่ทั้งในด้านการพูดหรือการกระทำเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน
๒. การประยุกต์หลักธรรมคารวตาในด้านการสื่อสาร	การสื่อสารที่ดีควรเริ่มจากการบอกสอนกับตัวเองก่อนเป็นอันดับแรก ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี พุดจาสุภาพอ่อนหวาน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน
๓. การประยุกต์หลักสังฆคารวตาในด้านการให้เกียรติกัน	ต้องเริ่มจากผู้ย่อย ต้องให้เกียรติผู้ใหญ่เสมอ มีความซื่อสัตย์ไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวกัน พุดคุยกันอย่างกัลยาณมิตร
๔. การประยุกต์หลักสิกขาคารวตาในด้านการอบรมสั่งสอน	การอบรมสั่งสอนต้องสอนด้วยความเมตตาและความหวังดีต่อกัน ที่สำคัญต้องมีสัมมาคารวะรู้จักกาลเทศะ ไม่ตำหนิต่อหน้าให้คนอื่นได้ยิน
๕. การประยุกต์หลักอัปมาทคารวตาในด้านความประมาทในการใช้ชีวิต	เริ่มจากการมีสติเตือนตนเองก่อนเสมอ ลดละเลิกสิ่งที่ไม่ดี เป็นภัยต่อตนเองและครอบครัว เช่น เวลาวิกาลไม่ควรออกจากนอกบ้านเพราะเสี่ยงต่อเหตุการณ์หลายๆอย่าง
๖. การประยุกต์หลักปฏิสันถารคารวตาในด้านการแสดงการต้อนรับแขกผู้มาเยือน	เริ่มจากคนในครอบครัวมีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อเตรียมการต้อนรับ แบ่งหน้าที่กันทำให้ชัดเจนมีการพุดคุยสนทนากับแขกด้วยวาจาที่สุภาพเรียบร้อย สร้างความเป็นมิตรที่ดีให้กับแขก

ตารางที่ ๔.๑ แสดงการประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

จากตาราง แสดงการสรุปแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักการวาทกรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวต้องให้ความสนใจต่อ การเคารพต่อผู้ใหญ่ การให้เกียรติต่อผู้ใหญ่ เพราะเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน การพุดจาสื่อสารกันก็เป็นเรื่องที่สำคัญ

เพราะเราต้องเริ่มเปลี่ยนแปลงตัวเองทั้งก่อน ทั้งในด้านการพูด ความประพฤติ ต้องทำตัวเองให้เป็นแบบอย่างที่ดี และที่สำคัญต้องปลูกฝังแนวความคิดการเป็นผู้ฟังที่ดี และต้องให้เกียรติกันเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีงาม ผู้ย่อยต้องให้เกียรติผู้ใหญ่เสมอ ไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวกัน เปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นให้มากๆ พูดคุยกันอย่างกัลยาณมิตร ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน การสอนลูกหลานที่ดีนั้น ต้องเริ่มที่ตนเองก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงสอนให้ลูกๆปฏิบัติตาม การอบรมสั่งสอนต้องสอนด้วยความเมตตาและหวังดีต่อกัน จะทำให้ไม่เกิดความประมาทในการใช้ชีวิตครอบครัวต่อไปในอนาคต และยังเป็นการช่วยให้เห็นถึงคุณค่าของหลักธรรมมากขึ้น ดังแสดงให้เห็นในตารางต่อไปนี้

แนวทางการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักคารวธรรม	คุณค่าของการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข
๑. หลักพุทธคารวตา คือ การเคารพพออน้อมต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว	(คุณค่าพฤติกรรม) ๑. มีพฤติกรรมหรือการกระทำที่สอดคล้องกันตามหลักของศีล ประพฤติตนที่ถูกต้องและดีงาม
๒. หลักธรรมคารวตา คือ การเคารพต่อคำอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัว	๒. มีพฤติกรรมที่ว่าง่าย สอนง่าย มีความเคารพและให้เกียรติในคำสั่งสอนอบรม
๓. หลักสังฆคารวตา คือ การเคารพและให้เกียรติต่อบทบาทหน้าที่ซึ่งกันและกันในครอบครัว	๓. มีพฤติกรรมที่ดีไม่ก้าวก่ายในบทบาทหน้าที่กันทั้งในครอบครัวและสถานที่ทำงาน
๔. หลักภิกขาคารวตา คือ การเคารพในคำแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัว	(คุณค่าความคิดเห็น) ๔. เป็นผู้รับฟังในความคิดเห็นของคนในครอบครัวมากขึ้น เคารพในความเป็นผู้ใหญ่ในครอบครัว
๕. หลักอัปมาทคารวตา คือ การเคารพในการตัดสินใจของคนในครอบครัว	๕. เป็นผู้มีความเคารพในความเห็นที่แตกต่าง เคารพในความเป็นส่วนตัวไม่ก้าวก่ายการตัดสินใจกัน
๖. หลักปฏิสันถารคารวตา คือ การเคารพต่อแขกหรือญาติๆในครอบครัว	๖. เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยในการต้อนรับกับแขกผู้มาเยือน มีความคิดและการพูดจาที่นุ่มนวล

ตารางที่ ๔.๒ แสดงคุณค่าของการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักคารวธรรม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในการทำวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ผู้วิจัยประสงค์จะศึกษาแนวคิดการสร้างครอบครัวสันติสุข โดยอาศัยกรอบแนวคิดหลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท มาเป็นทิศทางและประกอบในการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงวางวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑.) เพื่อศึกษาหลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒.) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ๓.) เพื่อประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

ประเด็นที่ ๑ หลักการธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวคิดสำหรับการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักการธรรมซึ่งได้มีการกล่าวไว้ในสังคายนาคถา ได้แก่ ๑. สัตถุคารวตา ความเคารพในพระพุทธเจ้า ๒. ธรรมคารวตาความเคารพในธรรม ๓. สังฆคารวตา ความเคารพในสงฆ์ ๔. สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา ๕. อัมปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท ๖. ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร ความเคารพซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง บุคคลจะเจริญก้าวหน้าหรือ เสื่อมในการปฏิบัติธรรม ก็ขึ้นอยู่กับความเคารพหรือไม่มีเคารพ เพราะว่าความเคารพเป็นระเบียบวินัย สำหรับร้อยรัดให้คนรวมกันเป็นหมู่คณะ และจัดสรรให้เป็นหมู่คณะที่ร่วมฉันทะกัน ประพฤติคุณงามความดี นอกจากเป็นระเบียบวินัยแล้ว ยังเป็นอำนาจดึงดูดหมู่คณะให้เคารพรักใคร่นับถือกัน ก่อให้เกิดความสนิทชิดเชื้อปรองดองกันด้วยความสามัคคี ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจกันด้วยความเมตตากรุณา

คุณค่าและความสำคัญของหลักการธรรม

คุณค่าและความสำคัญของหลักการธรรมนี้ จะเห็นได้จากการนำหลักการธรรมมาใช้ในการประพฤติ ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ความเคารพ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งจึงถือว่ามีค่าอย่างยิ่ง แต่การจะมีความเคารพที่ดีได้นั้น “ต้องเป็นความเคารพที่มีปัญญาเป็นมูลฐานจึงจะชอบด้วยพุทธประสงค์” หมายความว่า การที่เราจะเคารพสิ่งใดลงไปควรตระหนักให้

มากเรียกว่า “ตระหนักในความดี ความตระหนักในความดีนั้นจึงเป็นเนื้อแท้ของคารวธรรมหรือความเคารพ” และควรสร้างเป็นนิสัยติดตัวไปด้วย นอกจากนี้หลักคารวธรรมนั้นยังเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่ากับครอบครัวเป็นอย่างมาก เพราะเป็นหลักธรรมที่มุ่งสอนให้รู้จักค่าว่าการให้เกียรติ และการให้ความเคารพซึ่งกัน และกันซึ่งจะเป็นประโยชน์กับครอบครัวทั้งครอบครัวใหญ่ และครอบครัวเล็กๆ และง่ายต่อการปฏิบัติทั้งในด้านพฤติกรรมและในด้านทัศนคติความคิดเห็น

ประเด็นที่ ๒ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักคารวธรรมนั้นมีนัยยะสำคัญ คือ สมาชิกในครอบครัวมีความเคารพและปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว, มีการอบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัวปฏิบัติตนในการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง, มีการแสดงความเคารพและให้เกียรติต่อกันและกันเสมอ, มีการแนะนำกันหรือชักชวนกันทำกิจกรรมสานความสัมพันธ์, ให้ความเคารพในการใช้ชีวิตของคนในครอบครัวเพื่อความไม่ประมาท, และมีการแสดงความเคารพและให้การต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือนอย่างสม่ำเสมอ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขนั้นต้องเริ่มจากการมองสภาพปัญหา และความขัดแย้งภายในครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงหาวิธีการทางออกโดยใช้หลักคารวธรรมเป็นตัวเชื่อมสายใยในครอบครัวให้มีความสันติสุข ซึ่งโดยปกติทั่วไปความขัดแย้งในครอบครัว พบว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องความคิด และความขัดแย้งในเรื่องพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด โดยเริ่มต้นจากความขัดแย้งเรื่องของความคิดเห็น ซึ่งเกิดจากการรับข้อมูลไม่เท่ากัน ความรู้ไม่เท่ากัน ทัศนคติไม่ตรงกัน เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งต่างๆ ตามมาทันที ซึ่งส่งผลให้มีปัญหาตามมา คือ ความขัดแย้งในเรื่องของพฤติกรรม สาเหตุเกิดจากการศึกษาที่ต่างกัน ความรู้ที่ต่างกัน มาจากครอบครัวที่ต่างกันพอมายู่ด้วยกันจึงทำให้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกัน ทำให้คิดไม่เหมือนกัน เนื่องมาจากความรู้ที่ต่างกัน มาจากสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่จะสามารถช่วยให้ครอบครัวมีความสันติสุขได้นั้น จึงต้องนำหลักคารวธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างวัฒนธรรมการเคารพกันในครอบครัว อีกทั้งยังเป็นวิธีการที่จะช่วยเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขให้มีความมั่นคงสืบต่อไป

การศึกษาสภาพปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว พบเป็น ความขัดแย้งส่วนใหญ่เกิดจากปัญหา เช่น ปัญหาการทำร้ายร่างกาย, ปัญหาด้วยเศรษฐกิจ การเงิน, ปัญหาด้านการหย่าร้าง, ปัญหาด้านการสื่อสาร, ปัญหาด้านอบายมุข, และปัญหาด้านทัศนคติ ความคิดเห็น โดยส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดทำให้คนในครอบครัวเกิดความเหินห่าง โดยนัยของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ไปกระตุ้นให้เกิดการประทุษร้ายทางวาจาและทางกายตามมา เป็นภาวะของการขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ขาดความเข้าใจเรื่องของการรักษาความเป็นปกติหรือที่เรียกว่า “ศีล” และ “ธรรม” ในการครองชีวิตร่วมกัน เป็นการปล่อยชีวิตครอบครัวตามยถากรรมซึ่งไม่มีหลักการใดๆ เป็นเครื่องนำทาง ดังนั้น ทางแก้ไขความขัดแย้งในครอบครัว จึงต้องหันกลับมาหา

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักการวชิระที่ว่าด้วยเรื่องความเคารพ ซึ่งถือว่าเป็นทางออกของปัญหา และเป็นช่องทางการสร้างครอบครัวสันติสุขที่ยั่งยืนและถาวร

ประเด็นที่ ๓ การประยุกต์ใช้หลักการวชิระเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การมีความรู้ความเข้าใจในหลักการของการสร้างสันติสุขในครอบครัวถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ พระพุทธศาสนาได้มีแนวคิดหรือหลักการในการสร้างครอบครัวสันติสุข โดยอาศัยหลักการที่หลากหลายแนวทาง ดังเช่น แนวคิดหลักเพื่อนำไปสู่แนวทางและเป้าหมายของการสร้างครอบครัวสันติสุขตามหลักการวชิระ ประเด็นเนื้อหาของหลักการวชิระ นั้น เป็นหลักแนวคิดเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว เพราะนัยยะของคำว่าวชิระคือ “ความเคารพ” หมายถึง เคารพในการกระทำ เคารพในความคิด เคารพในการพูดจา เป็นการแสดงถึงการให้เกียรติกัน หลักการวชิระจึงเป็นนัยยะของการอบรมสั่งสอนให้ระวังความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในครอบครัว ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์และค้นพบว่า แนวทางในการประยุกต์ใช้มีอยู่ ๖ ด้านที่สำคัญๆ กล่าวคือ ๑. ด้านการเคารพต่อผู้ใหญ่ ๒. ด้านการสื่อสาร ๓. ด้านการให้เกียรติกัน ๔. ด้านการอบรมสั่งสอน ๕. ด้านความประมาทในการใช้ชีวิต ๖. ด้านการแสดงการต้อนรับแขก

๑. ด้านการเคารพต่อผู้ใหญ่

การเคารพต่อผู้ใหญ่ที่ได้นำเสนอไว้ทำให้ทราบถึงความสำคัญของการให้เกียรติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัวเราเป็นอย่างมาก เพราะการเคารพให้เกียรติผู้ใหญ่แสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน และเราต้องมีความเชื่อมั่นอยู่เสมอว่าท่านจะต้องให้สิ่งดีๆ กับเราไม่ว่าท่านจะพูดอะไรเราต้องเป็นผู้ฟังที่ดี และเชื่อฟังท่านการเคารพต่อผู้ใหญ่ยังเป็นการแสดงออกถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั่งงามมาช้านาน คือ ผู้น้อยต้องให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ ที่สำคัญการเคารพต่อผู้ใหญ่เป็นจัดเป็นความกตัญญู กตเวทิต่อผู้ใหญ่ถือเป็นมงคลอันสูงสุดของตัวเราเองด้วย

๒. ด้านการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การสื่อสารที่ดีควรเริ่มจากการบอกสอนกับตัวเองก่อนเป็นอันดับแรกทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี พูดจาสุภาพ อ่อนหวาน มีความอ่อนน้อมถ่อมตนจากนั้นพอคนอื่นเห็นเราก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลงตามเราด้วย และที่สำคัญต้องปลูกฝังแนวคิดการเป็นผู้ฟังที่ดี สอนให้เขารู้จักบทบาทหน้าที่ตัวเอง สอนให้เขาดูแลเอาใจใส่ต่อคนในครอบครัวอย่างเท่าเทียมกัน และพยายามสอนให้ทุกคนในครอบครัวรู้จักกับศีล ๕ หมั่นเจริญสติภาวนาทำตัวเองให้เข้าใจหลักจิตกลับธรรมะให้มากที่สุด

๓. ด้านการให้เกียรติกัน

การให้เกียรติกันเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีงาม ผู้หนึ่งต้องให้เกียรติผู้ใหญ่มาก มีความซื่อสัตย์ไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวกัน และเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นให้มากๆ พูดคุยกันอย่างกัลยาณมิตร ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ลดอัตตา คือ ตัวตน ไม่ถือตัว ไม่ถือตน และรู้จักชื่นชมยินดีเมื่อเขาประสบความสำเร็จมา

๔. ด้านการอบรมสั่งสอน

การอบรมสั่งสอนต้องเริ่มที่การสอนลูกตนเองก่อนเป็นอันดับแรก ต้องสอนให้พี่น้องรักกัน พี่ต้องเป็นตัวอย่างให้น้องได้ จากนั้นก็ให้เปิดใจบอกเล่าเรื่องราวของตนเองเพื่อเป็นประสบการณ์ให้น้องๆ และคนในครอบครัวไม่หลงเดินทางที่ผิด ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสินใจ การอบรมสั่งสอนต้องสอนด้วยความเมตตาและปรารถนาดีหวังดีต่อกัน ที่สำคัญการอบรมสั่งสอนที่ดีต้องมีสัมมาคารวะรู้จักกาลเทศะ ไม่ตำหนิต่อหน้าให้คนอื่นได้ยินเพราะจะทำให้คนถูกตำหนิไม่พอใจและอาจจะแสดงอาการหรืออารมณ์ที่รุนแรงในขณะนั้น

๕. ด้านความประมาทในการใช้ชีวิต

ความประมาทในครอบครัวเกิดจากการใช้ชีวิตที่ไม่รอบคอบและไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัวจึงทำให้หลงผิด แนวทางการบอกสอนต้องเริ่มจากการมีสติเตือนตนเองก่อนเสมอ ลดละเลิกสิ่งที่ไม่ดี เป็นภัยต่อตนเองและครอบครัว เช่น เวลาวิกาลไม่ควรออกจากนอกบ้าน เพราะเสี่ยงต่อเหตุการณ์หลายๆ อย่าง ไม่ว่าจะเป็น เสี่ยงต่อการโดนทำร้าย เสี่ยงต่อการโดนปล้น เสี่ยงต่ออุบัติเหตุ เป็นต้น ไม่ว่าจะไปอะไรรก็ตามหากเป็นเวลาวิกาลที่ดึกแล้วก็ไม่ควรออกนอกบ้าน เพราะอาจจะเกิดเหตุการณ์ที่เราไม่คาดคิดเสมอได้ทุกเมื่อ เพราะฉะนั้น พฤติกรรมที่เราแสดงออกมาถ้าเราสร้างความเป็นผู้นำที่ดีในตัวเอง ภรรยา หรือลูกๆ ถึงแม้ว่าเราอาจจะเผลอทำสิ่งไม่ดี หรือไปว่าไปตำหนิเขา หลักการเคารพของเขายังมีในตัวเราอยู่ ฐานสำคัญคือ ความเชื่อมั่นของพ่อ แม่ ที่มีต่อลูก ที่มีต่อคนในครอบครัว ความเชื่อมั่นต้องรวมไปถึงญาติของภรรยาเราด้วย เขาต้องเชื่อมั่นในตัวเราด้วย ไม่จำเป็นไม่ควรทำตัวเองให้เสื่อมเสียให้เขาเห็น

๖. ด้านการแสดงการต้อนรับแขก

ในการปฏิบัติต่อแขกก่อนที่แขกจะมา ควรเริ่มจากคนในครอบครัวมีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อเตรียมการต้อนรับ แบ่งหน้าที่กันทำให้ชัดเจนทักทาย และจัดเตรียมการต้อนรับในเรื่องปัจจัย ๔ จากนั้นมีการพูดคุยสนทนากับแขกด้วยวาจาที่สุภาพเรียบร้อย ให้การต้อนรับแบบ

ชาวบ้านๆ ไม่ถือเนื้อ ถือตัวสร้างความเป็นมิตรที่ดีให้กับแขก และที่สำคัญให้ความสำคัญให้ความเคารพกับแขก เสมือนญาติของเราเอง ให้เขามีความรู้สึกว่ามีคนยินดีให้การต้อนรับและคิดถึงอยู่เสมอ

แนวทางในการประยุกต์ใช้หลักทศธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

แนวทางในการประยุกต์ใช้กล่าวโดยรวม คือ การแสดงความเคารพในครอบครัวเป็นการแสดงให้เห็นว่า ครอบครัวต้องให้ความสนใจต่อ การเคารพต่อผู้ใหญ่ การให้เกียรติต่อผู้ใหญ่ เพราะเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน การพูดจาสื่อสารกันก็เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเราต้องเริ่มเปลี่ยนแปลงตัวเองทั้งก่อน ทั้งในด้านการพูด ความประพฤติ ต้องทำตัวเองให้เป็นแบบอย่างที่ดี และที่สำคัญต้องปลูกฝังแนวคิดการเป็นผู้ฟังที่ดี และต้องให้เกียรติกันเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีงาม ผู้ย่อยต้องให้เกียรติผู้ใหญ่เสมอ ไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวกัน เปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นให้มากๆ พูดคุยกันอย่างกัลยาณมิตร ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน การสอนลูกหลานที่ดีนั้น ต้องเริ่มที่ตนเองก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงสอนให้ลูกๆ ปฏิบัติตาม การอบรมสั่งสอนต้องสอนด้วยความเมตตาและหวังดีต่อกัน จะทำให้ไม่เกิดความประมาทในการใช้ชีวิตครอบครัวต่อไปในอนาคต และยังเป็นการช่วยให้เห็นถึงคุณค่าของหลักธรรมมากขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “การประยุกต์ใช้หลักทศธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดหลัก ๖ อย่าง เป็นแนวทางมีความโดดเด่นในแนวทางปฏิบัติ กล่าวคือ หลักทศธรรม ๖ ประการ เป็นปรีชาธรรม ที่เป็นแนวทางป้องกันความขัดแย้งในครอบครัว และยังเป็นที่ปรึกษาครอบครัวให้เกิดสันติสุข กล่าวคือ เกิดความรัก ความสามัคคีซึ่งกันและกัน ทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่มีความมั่นคงและสร้างสันติสุขต่อสังคมภายนอก จึงเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๑. ศึกษารูปแบบแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเชิงพุทธ
๒. ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของบทบาทผู้นำครอบครัวภายใต้การครอบงำทางวัฒนธรรม
๓. ศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและทางออกของความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย :

ก.ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

(๑) หนังสือภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ข.ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

(๑)หนังสือ:

กฤษณา กฤษณะเศรณี. **ฝ่าพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ย้อนรอย, ๒๕๕๘.

กมลลา แสงสีทอง และปาริชาติ สุขุม. **ครอบครัวไทยในเมือง ในเอกสารการสอนชุดวิชา ครอบครัว**

และสิ่งแวดล้อม. หน่วยที่ ๑-๗. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๖.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์และคณะ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

दनัย ไชโยธยา. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. **สังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

บุญมี พวงเพชร. **พลังคำสอน ดาไลลามะเพื่อความสุขของชีวิตอย่างแท้จริง**. นนทบุรี: ริงค์ บี

ยอนค้บู้คส์, ๒๕๕๖.

บุญมา จิตจรัส. **มงคล ๓๘ ประการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.

บรรเทิง พาพิจิตร. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

ปิ่นมู ทุกันต์. **มงคลชีวิตภาค ๓**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประมวล รุจนเสรี. **การใช้อำนาจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โดย

สุเมธ รุจนเสรี, ๒๕๔๗.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). **การบูรณาการพุทธปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม**.

กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๘.

- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระราชญาณกวี(ปิยโสภณ). เมตตา อภัย สันติทางแห่งสันติสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพฯ: โรง
พิมพ์พลัสเพรส, ๒๕๕๖
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๒
- _____ . จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- _____ . วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
๒๕๓๙.
- _____ . จาริกบุญ-จาริกธรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙, หน้า ๒๙๘.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ . พุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๔๐.
- _____ . ชีวิตที่เป็นอยู่ดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- ธรรมโฆษณ์พุทธทาสภิกขุ. สันติภาพของโลก. จัดพิมพ์โดยธรรมทานมูลนิธิ: สุราษฎร์ธานี. เล่มที่ ๕๕,
๒๕๓๑.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ). มงคล ๓๘ ประการ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภา, ๒๕๓๔.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระสิริมังคลาจารย์. มงคลตถปิณี ทุดิโยภาโค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๒๙.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. **มงคลชีวิต “ฉบับทางก้าวหน้า”**. กรุงเทพมหานคร: ชมรมพุทธ
 ศาสตร์สากล ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า มปป.
 ไพฑูรย์ เครือแก้ว. **ลักษณะสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจางเจริญ
 ,๒๕๑๓.

วศิน อินทสระ. **คติชีวิต**. กาญจนบุรี: สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

นายสุชญา ศิริธัญญ. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการใช้ชีวิตคู่**. นครปฐม: สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙.

สุพัตรา สุภาพ. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

อัมพร สุคันธวิชและคณะ. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

เอกสารประกอบการสอน **ชุดวิชาทรัพยากรครอบครัวและชุมชน หน่วยที่ ๑ - ๗** สาขาคหกรรม
 ศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กัญจนคัทธู ปิยะกาญจน์. “วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
 มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. “พระพุทธเจ้ากับการปฏิวัติสังคม”. ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่นที่
 ๔๕**. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๑.

นภดล เทียนเพิ่มพูน. “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักเรียนนายร้อยตำรวจ”. **วิทยานิพนธ์
 ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๖.

นัยนา นามเข้ม. “ศึกษาวิเคราะห์การบำบัดมารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นิรมล สุวรรณปิณฑะ. “รูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยด้านคุณธรรมของนักเรียน
 โรงเรียนปลูกจิตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต
 (การบริหารการศึกษา)** คณะครุศาสตร์: สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๕.

พระครูวรเจตยาภิรักษ์ (นิรันดร์ กลยาโณ/มานะดี). รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมในสังคมไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย,๒๕๕๗.

พระมหาหวมวด สกุกธมโม (โถมศรี). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพใน-
พระพุทธรศาสนา. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๖.

นายบุญช่วย ลือโสภณ. ศึกษาการปฏิบัติตามหลักคารวตาในพระพุทธรศาสนาเถรวาทของนักเรียน
โรงเรียนกีฬาจังหวัดขอนแก่น. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.-
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๕.

พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (สินกระสัง). การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นัยนา นามเข้ม. ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธรศาสนาเถรวาท.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธรศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูนิภาสธรรมาธิมุต (อำพร ปริมุตโต). การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในครอบครัวตาม-
หลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาประศักดิ์ อคคปญโญ (ซังแสง). ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทย
ในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พูนสุข มาศรีสรสรรค์. การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ. **วิทยานิพนธ์-
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔

นางสาวสมสุข นิธิอุทัย, การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธในสังคมไทย, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสุพัฒน์ กลยานธมโม. “พระพุทธรเจ้าบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๕.

พระมหาสุชิน สุชีโว. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธรศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูนิภาสธรรมมาธิมุต(อำพร ปริมุตโต). การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักธรรมใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วีรพล ใหญ่อรุณ, “ปัจจัยที่มีต่อความรุนแรงในครอบครัวตำรวจ ศึกษาเฉพาะกรณีนายตำรวจชั้น ประทวนที่ปฏิบัติหน้าที่ในสถานีตำรวจนครบาล”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

พระมหาอดุลย์ คนแรง. การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถ์ที่ปณี. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

(๓) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร., ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, (วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๙).

สัมภาษณ์ นางสาวนันทมน แก้วแดง, เจ้าของธุรกิจส่วนตัว, (วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๙).

สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี, รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน, (วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

สัมภาษณ์ ดร.เขาวนิตย์ เพียงเกษ, อาจารย์สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา เขตขอนแก่น, (วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙).

สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์, พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง, (วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๙).

(๓) สื่อบนออนไลน์ :

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.truelookpanya.com>, [๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๕]

[ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>., [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙]

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๑ ๙๕

วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหาเมธา จันทสาโร,ดร.
ผู้อำนวยการส่วนธรรมวิจัย มจร

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตมโน นามสกุล วงสุ่ย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ที่อยู่ วัดธรรมจริยา ตำบลข้าวงาม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักคาวธรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา(ความตรงของเนื้อหา Content Validity) และหาค่าความเชื่อมั่น(ความเชื่อถือได้ของเนื้อหา Content Reliability) โดยทางสถิติ ความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์ของการประเมินและทำการแก้ไขแบบสอบถาม เครื่องมือวิจัยให้กับนิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน จึงขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์ที่สืบไป

(พระมหาธรรษา ธรรมหาโส, ร.ศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

๗๖๗๐๗๐๖/เรื่องวิจัย/๑๑/๑๑

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๔๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

พระอภิชัย อภิวัตมโน(วงสุ่ย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๔๔-๓๓๘-๔๒๖๒

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๑๗๕๑ วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.อิเทพ ผาธา

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตมโน นามสกุล วงสุ้ย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ที่อยู่ วัดธรรมจริยา ตำบลข้าวงาม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา (ความตรงของเนื้อหา Content Validity) และหาค่าความเชื่อมั่น (ความเชื่อถือได้ของเนื้อหา Content Reliability) โดยทางสถิติ ความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์ของการประเมินและทำการแก้ไขแบบสอบถาม เครื่องมือวิจัยให้กับนิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาธรรษา ฐมมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๔๔๔

<http://www.ps.mcu.ac.th>

พระอภิชัย อภิวัตมโน(วงสุ้ย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘๘-๙๒๖๒

ดร.อิเทพ ผาธา
๒๗ ธ.ค. ๒๕๕๘

ดร.อิเทพ ผาธา
๒๗ ธ.ค. ๒๕๕๘

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๖๙๕ วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.นพ.บรรพต ตันธีรวงศ์

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตตโน นามสกุล วงษ์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ เลขประจำตัว นิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ที่อยู่ วัดธรรมจริยา ตำบลข้าวงาม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา (ความตรงของเนื้อหา Content Validity) และหาค่าความเชื่อมั่น (ความเชื่อถือได้ของเนื้อหา Content Reliability) โดยทางสถิติ ความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์ของการประเมินและทำการแก้ไขแบบสอบถาม เครื่องมือวิจัยให้กับนิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืไป

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

กรม มจร
ธกจ/สจ.ดง

๒๕
๘ ๒๐ ๕๘

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

พระอภิชัย อภิวัตตโน(วงษ์) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๑๖๒๕ วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.ขันทอง วัฒนประดิษฐ์

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตตโน นามสกุล วงสุ่ย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ที่อยู่ วัดธรรมจริยา ตำบลข้าวงาม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อรวบรวมข้อมูลนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา(ความตรงของเนื้อหา Content Validity) และหาค่าความเชื่อมั่น(ความเชื่อถือได้ของเนื้อหา Content Reliability) โดยทางสถิติ ความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์ของการประเมินและทำการแก้ไขแบบสอบถาม เครื่องมือวิจัยให้กับนิสิต หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบและอนุเคราะห์สืบไป

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

ดาวงแก้ว

ผู้รับแก้ใ้พิมพ์

จันทร์ทอง วัฒนประดิษฐ์

29 ธ.ค. ๕๘

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

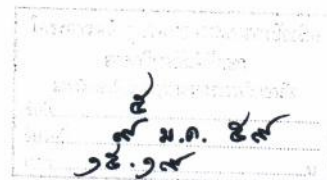
พระอภิชัย อภิวัตตโน(วงสุ่ย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

ภาคผนวก ข.

หนังสือขออนุญาตให้นิสิตร่วมภาษาณ์เก็บข้อมูลวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๘ วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

เรียน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตตโน นามสกุล วงษ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น รุติญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีงสรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

พระอภิชัย อภิวัตตโน(วงษ์) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

บันทึกข้อความ

สำนักงาน สถาบันภาษา มจร (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐-๓๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศบ ๖๑๐๖/ ๑๘ วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

เรียน พระมหาเมธา จันทสาโร, ดร. ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มจร

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวิฑฒโน นามสกุล วงสุ่ย นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิตินจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา มจร

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทรศัพท์ ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

E-mail: peacepsmcu@gmail.com

พระอภิชัย อภิวิฑฒโน(วงสุ่ย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

(พระมหาเมธา จันทสาโร)

ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ

๑๒ / ๑ - ๑ / ๕๙

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ก ๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

มกราคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

เจริญพร ดร.เขาวินิตย์ เพ็ญเกษ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตโน นามสกุล วงษ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บ รวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

โดยคุณหญิงจันทร์
Kunt Sorn
(ดร.เขาวินิตย์ เพ็ญเกษ)
๒๖ มกราคม ๒๕๕๙

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
http://www.ps.mcu.ac.th
พระอภิชัย อภิวัตโน(วงษ์) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

ที่ ศธ ๖๑๐๖/๓๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๘

มกราคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

เจริญพร อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวฑฒโน นามสกุล วงสุย นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรมเพื่อ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีรังสรรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บ รวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันติศึกษา

๒๕ ม. ค. ๕๕๕๙

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<https://www.ps.mcu.ac.th>

พระอภิชัย อภิวฑฒโน(วงสุย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๖๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ มกราคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เจริญพร นางนิภาพร ปานสวัสดิ์
สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวฑฒโน นามสกุล วงสุย นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักกรรมธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีงสรรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

หมิงมา พงษ์เจริญ
จีนลี่ เหวิน ๐๐๗๒๖๖๖

๒.
๒๕๕๙

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๕๘-๐๙๙
http://www.ps.mcu.ac.th
พระอภิชัย อภิวฑฒโน(วงสุย) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ ๐๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๘

มกราคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

เจริญพร นางสาวนัทธมน แก้วแดง

สิ่งที่ส่งมาด้วย เอกสารแนบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระอภิชัย ฉายา อภิวัตตโน นามสกุล วงษ์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา เลขประจำตัวนิสิต ๕๗๐๑๔๐๕๐๓๐ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักกรรมเพื่อ การเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาดวงเด่น วิฑิตญาโณ, ดร. และ ดร.พูนสุข มาศรีรังสรรค์ โดยในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีความจำเป็นต้องเก็บ รวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มี ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความ อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

อนุมัติ
16/1/๕๙

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

พระอภิชัย อภิวัตตโน(วงษ์) นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๙๔-๓๓๘-๙๒๖๒

ภาคผนวก ค.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการวิจัยหัวข้อ “การประยุกต์ใช้หลักวิศวกรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข”

.....

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถตอบคำถามได้ตามความเข้าใจ โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ-นามสกุล..... ๒. เชื้อชาติ.....๓.อายุ.....
 ๔. เพศ..... ๕. สถานภาพ..... ๖. อาชีพ.....
 ๗. ศาสนา..... ๘. บทบาทหน้าที่ในครอบครัว.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้าใจในสภาพปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว

๑. ท่านคิดว่าสภาพปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวส่วนใหญ่ในสังคมไทยปัจจุบันคืออะไร? และท่านคิดว่าอะไรเป็นสาเหตุ ?

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านมีแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุขอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

๔. ท่านมีแนวทางในการอบรมสั่งสอนหรือแนะนำกันและกันในครอบครัวอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. ท่านมีแนวทางในการส่งเสริมการใช้ชีวิตร่วมกันของคนในครอบครัวเพื่อความไม่ประมาทในการใช้ชีวิตอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๖. ท่านมีแนวทางในการปฏิบัติหรือแสดงการต้อนรับต่อแขกผู้มาเยือนอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๗. ท่านมีแนวทางในการให้ความเคารพต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองและคนในครอบครัวอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอและแนวทางพัฒนาการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข

๑. ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ผู้บันทึกสัมภาษณ์

วันที่..... เดือน พ.ศ.

สถานที่.....

ภาคผนวก ง

ภาพการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

สัมภาษณ์ พระมหาเมธา จนทสโร,ดร.
ผู้อำนวยการส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ นางนิภาพร ปานสวัสดิ์
พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลวิหารแดง

สัมภาษณ์ นางสาวนัทธมน แก้วแดง
เจ้าของธุรกิจส่วนตัว

สัมภาษณ์ อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่นและอาจารย์สอน

สัมภาษณ์ ดร.เยาวนิตย์ เพียงเกษ
อาจารย์สอนประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระอภิชัย ฉายา อภิวฑฒโน นามสกุล วงสุ่ย
ที่อยู่ในทะเบียนบ้าน	: บ้านแจ้ง ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ ๖ โรงเรียนหนองไฮ แจ้งบูรณวิทยา ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น : พ.ศ.๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ โรงเรียนมัธยม โพนเพ็ก ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น : พ.ศ.๒๕๕๓ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๖ โรงเรียนมัธยมโพน เพ็ก ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น : สอบได้นักธรรมชั้นตรีในปีพ.ศ.๒๕๕๓ ที่สำนักเรียนวัดศิริธรรมิกาวาส : สอบได้นักธรรมชั้นโทในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ : สอบได้นักธรรมชั้นเอก ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕
ปัจจุบัน	: สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ (การปกครอง) และปริญญาโท สาขาสันติศึกษา รุ่นที่ ๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดสำราญชัย บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ๔๐๑๖๐